

EÖRY VILMA

Nyelvpolitika és nyelvstratégia Európában I.

A Kárpát-medencei országok magyar
kisebbséget érintő nyelvpolitikája

MAGYARSÁGKUTATÓ
INTÉZET

EÖRY VILMA

Nyelvpolitika és nyelvstratégia Európában I.

A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 35.

EÖRY VILMA

NYELVPOLITIKA ÉS NYELVSTRATÉGIA EURÓPÁBAN I.

**A Kárpát-medencei országok magyar
kisebbséget érintő nyelvpolitikája**

Magyarságkutató Intézet
Budapest, 2021

Szerkesztette: Ferenczi Gábor, Nagy Dóra

Lektorálta: Beretka Katinka, Csapó Nándor, Simon Szabolcs, Vida Törnar Judit,
Zelliger Erzsébet, Zékány Krisztina

Nyelvi lektorok: Katona József Álmos, Ferenczi Gábor, Nagy Dóra

A borítón illusztrációként szereplő térképet Jeney János készítette Teleki Pál
Vörös térképe alapján.

Az MKI szerkesztőbizottsága: Vizi László Tamás (elnök), Fehér Bence,
Katona József Álmos, Kovács Attila, Pomozi Péter, Virág István

A kötet megjelenését az EMMI támogatta.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

© Eőry Vilma, 2021

ISBN 978-615-6117-43-4

ISSN 2677-0261

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	7
I. A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYAR KISEBBSÉG NYELVSTRATÉGIÁJA	9
ÁTTEKINTÉS, HELYZETKÉP ÉS SZÜKSÉGES VÁLTOZTATÁSOK	11
A magyar nyelv mint anyanyelv és az identitás.	11
A 20. századi területi és politikai változások, demográfia	13
A magyar nyelv térvesztése	17
A kisebbségi jogok és megvalósulásuk a nyelvhasználat különböző szinterein	18
Javaslatok a magyar kisebbség helyzetének alakítására	26
II. NYELVPOLITIKA ÉS MAGYAR NYELVHASZNÁLAT	
A SZOMSZÉDOS ÁLLAMOKBAN	35
AUSZTRIA.....	37
1. Demográfia	37
2. A nyelvhasználatra vonatkozó törvények, a nyelvpolitika jogi dokumentumai. . .	38
3. A közigazgatás és a hivatali nyelvhasználat.	41
4. A törvények érvényesülése és helyzetkép a magyar kisebbségi nyelvhasználatról	44
5. Javaslatok a magyar kisebbség helyzetének alakítására	51
HORVÁTOR SZÁG.....	53
1. Demográfia	53
2. A nyelvhasználatra vonatkozó törvények, a nyelvpolitika jogi dokumentumai. . .	54
3. A törvények érvényesülése és helyzetkép a magyar kisebbségi nyelvhasználatról	62
4. Javaslatok a magyar kisebbség helyzetének alakítására	70

ROMÁNIA.....	75
1. Demográfia	75
2. A nyelvhasználatra vonatkozó törvények, a nyelvpolitika jogi dokumentumai. .	77
3. A törvények érvényesülése és helyzetkép a magyar kisebbségi nyelvhasználatról	86
4. Javaslatok a magyar kisebbség helyzetének alakítására	99
SZERBIA	105
1. Demográfia	105
2. A nyelvhasználatra vonatkozó törvények, a nyelvpolitika jogi dokumentumai. .	107
3. A törvények érvényesülése és helyzetkép a magyar kisebbségi nyelvhasználatról	118
4. Javaslatok a magyar kisebbség helyzetének alakítására	130
SZLOVÁKIA	137
1. Demográfia	137
2. A nyelvhasználatra vonatkozó törvények, a nyelvpolitika jogi dokumentumai. .	139
3. A törvények érvényesülése és helyzetkép a magyar kisebbségi nyelvhasználatról	150
4. Javaslatok a magyar kisebbség helyzetének alakítására	162
SZLOVÉNIA	169
1. Demográfia	169
2. A nyelvhasználatra vonatkozó törvények, a nyelvpolitika jogi dokumentumai. .	170
3. A törvények érvényesülése és helyzetkép a magyar kisebbségi nyelvhasználatról	175
4. Javaslatok	183
UKRAJNA	187
1. Demográfia	187
2. A nyelvhasználatra vonatkozó törvények, a nyelvpolitika jogi dokumentumai. .	188
3. A nyelvi jogok érvényesülése, helyzetkép	201
4. Javaslatok a magyar kisebbség helyzetének alakítására	211

ELŐSZÓ

A magyar nyelv 1844 óta Magyarország kizárólagos államnyelve, anyanyelvi beszélőinek száma ma az országban becslések szerint nem egészen 9 millió. Bár a Kárpát-medence utódállamaiban jelentős számú őshonos magyar anyanyelvű kisebbség él, egyikben sem tudott olyan státust kivívni magának, amely a gyakorlatban megfelelően biztosítaná szabad anyanyelvhasználatát. A magyar beszélőközösségnek azok a részei tehát, amelyek a trianoni békediktátum következtében idegen országok területén élnek, mindennapjaikat az egyéni és közösségi nyelvi jogoktól vagy azok gyakorlásától többé-kevésbé megfosztva, többnyire nyelvi diszkriminációtól terhelten élik, s mindez magyar identitásuk, megmaradásuk ellen hat.

A Kárpát-medencei magyar beszélőközösség száma nem csekély, a legutóbbi népszámlálási adatok alapján mintegy 11 millió fő. Ebből Romániában 1227 ezren, Szlovákiában 458 ezren, Szerbiában 254 ezren, Horvátországban 14 ezren, Ukrajnában 151 ezren, Szlovéniában 10 ezren, Ausztriában pedig mintegy 40 ezren élnek, közülük az őshonos magyarok száma alig több mint 6 ezer. Ezek a számadatok nyelvtervezési szempontból azért érdemelnek kiemelt figyelmet, mert a nyelvi sokszínűség – mint közös európai érték – ezekben a régiókban valójában nem jut érvényre, mivel az egyéni mellett a kollektív nyelvhasználati jogok általában nincsenek biztosítva az utódállamokban élő magyar kisebbségeknek, vagy ha igen, a jogokat rögzítő törvények nem érvényesülnek kellőképpen.

A kötet első tanulmánya áttekinti a Kárpát-medencében élő, valamennyi őshonos magyar kisebbség helyzetére, nyelvhasználatára vonatkozó általánosan érvényes jellemzőket, és átfogó stratégiai lépéssort fogalmaz meg. A többi írás utódállamonként vázolja fel a magyar kisebbségek nyelvhasználati, továbbá az ezzel összefüggő demográfiai, nyelvi jogi, kétnyelvűségi, nyelvválasztási helyzetét. Ezek bemutatása után következik azoknak a stratégiai lépéseknek, javaslatoknak a felvázolása, amelyek az adott régióban élő magyar kisebbség

anyanyelvének megtartásához szükségesek. A tanulmányokban a szerző külön kitér a magyar állam szerepvállalására, továbbá a megvalósult, illetve megvalósítandó lépések közül a legsürgetőbbekre.

Kötetünket annak reményében indítjuk útjára, hogy ezek a szakmai körülbtekintéssel összeállított, jól strukturált nyelvstratégiai dokumentumok mind teljesebb formájukban érnek célba, a javaslatok cselekvéssé változnak, és mindezzel segíteni tudjuk a határon túli magyarság megmaradását.

Budapest, 2021. augusztus

A szerkesztők

I.

**A KÁRPÁT-MEDENCEI
MAGYAR KISEBBSÉG
NYELVSTRATÉGIÁJA**

ÁTTEKINTÉS, HELYZETKÉP ÉS SZÜKSÉGES VÁLTOZTATÁSOK

A magyar nyelv mint anyanyelv és az identitás

A Kárpát-medencei magyar kisebbségi közösségek státusa jelentősen eltér az európai etnikai kisebbségi közösségektől: őshonos kisebbségként élnek a Magyarországgal szomszédos országokban, a magyarországgal többnyire összefüggő területen. Jelentőségük nagy lélekszámuknál fogva kiemelkedő a magyar nyelvi és kultúrközösség, a magyar nemzet számára, fennmaradásuk veszélyeztetettsége miatt azonban kiemelt figyelmet érdemelnek. Magyaroknak maradásuk, magyar identitásuk és magyar nyelvük megőrzésének minél hatékonyabb biztosítása – a kisebbségi közösségek önfenntartó és -építő tevékenysége mellett – a magyarországi nemzeti nyelvstratégián alapuló cselekvésnek fontos és sürgető feladata.

„A nyelvtudomány gazdag érveléssel alátámasztott megállapítása szerint az anyanyelv a nemzeti azonosságtudat legfontosabb eleme. A kisebbségben élő magyarság számára a magyar anyanyelv a magyar nemzethez tartozás jelképe. Legfontosabb funkciója pedig a magyar azonosságtudat, a magyar identitás kifejezése. 1918 után új nyelvtörténeti korszak kezdődött. Ennek legfontosabb mutatója a nyelvi szétfejlődés megindulása. A magyar nyelv változását felgyorsította az a tény, hogy a magyar nyelv a Kárpát-medencében nyolc országban változik. Minden ország más kulturális hátteret jelent, hét ország pedig más-más többségi nyelv közvetlen hatásával is formálja. A nyelvi szétfejlődés olyan fokú, hogy új nyelvtörténeti korszakról értekezik a nyelvtudomány. A nyelvi

különfejlődés fő ösztönzője a Magyarországon kívüli magyarok kétnyelvűsége s az, hogy ez a kétnyelvűség hét különböző nyelv hatását fogadja be a magyar nyelvbe. A Termini magyar–magyar szótárban már háromezret megközelítő számban szerepelnek a határon túli magyar közösségek sajátos szavai. Az anyanyelv a nemzeti tudat egyik legfontosabb tényezője, a nemzeti, a regionális és a lokális identitásnak is szerves összetevője” – fogalmazza meg összefoglalóan a Trianon utáni, egyben a mai Kárpát-medencei helyzetet Görömbei András (Görömbei 2008, 10–11., továbbá Szilágyi N. 2008, Lanstyák 2008). Az anyanyelv identitásképző szerepét erősítik meg Veres Valér kutatási eredményei is a Kárpát-medencei identitással foglalkozó tanulmányában (Veres 2008). Felmérésében a „Mi határozza meg leginkább az Ön nemzeti hovatartozását?” kérdésre válaszoltak erdélyi, kárpátaljai, szlovákiai, szerbiai és magyarországi magyar adatközlői, úgy, hogy a következő négy lehetőségből választottak: állampolgársága, anyanyelve, kultúrája, saját döntése. A négy határon túli régióban a válaszadók több mint kétharmada (64,1–78,8%, átlagban 69,53%) választotta a magyar nyelvet, a magyarországi megkérdezetteknek pedig csak 49,8%-a, bár itt is ezt jelölték meg a legnagyobb arányban a négy lehetőség közül (Veres 2008, 44–45.).

Péntek János a Kárpát-medencei magyar közösségek identitástudata és anyanyelve közti kapcsolatról értekezik 2010. évi tanulmányában (Péntek 2010). „Az elmúlt közel két évtizedben több szociológiai és szociolingvisztikai vizsgálat is folyt a Kárpát-medence magyar közösségeiben. Ezek a vizsgálatok több mint tíz olyan tényezőt tártak föl, amelyek jelen vannak az azonosságtudatban, háromnak-négynek pedig erős kötelékként meghatározó szerepe van (nyelv, kultúra, hagyomány, vallás). A Kárpát-medencei magyar identitás az országhatáron kívül nem kapcsolódhat az állampolgársághoz, már csak azért sem, mert az utódállamokban a kisebbségi közösségeknek alárendelt jogi státusuk van („másodrendű állampolgárok”). A tradíció fontos eleme ugyan ennek az identitásnak, mivel azonban a magyarok felekezetiileg még inkább megosztottak, mint állampolgárság tekintetében, ez a tradíció is – mint egyetlen közös elemhez – az anyanyelvhez kapcsolódik. Ebben a megosztottságban a közös nevező a magyar nyelv, amely annál is inkább betöltheti ezt az identifikáló szerepet, mivel areálisan beépült ugyan a közép-európai

nagy régióba, alapvető elkülönítő sajátosságait mégis megtartotta. Ez az oka tehát annak, hogy a Kárpát-medencei magyarok identitásában alaptényező a nyelv. És ennek a következménye az, hogy több más néptől eltérően (zsidó, örmény, skót stb.) az ő körükben a nyelv feladása magyar identitásuk feladását is jelenti, egy másik nyelv egy új identitásba viszi el őket” (Péntek 2010, 163.). Az anyanyelv identitásképző szerepének hierarchiája van, ez különösen nyilvánvaló külhoni helyzetben: „Az alapidentitás [...] a nemzethez és a nyelvhez kapcsolódik, ezen belül – akár több szinten – lehet eljutni a lokális identitásokhoz, és minden lokális, regionális identitásnak megvan a maga nyelvváltozatbeli, nyelvjárási kifejeződése is. A nyelvjárásoknak is van tehát identitáskifejező, identitásérősítő szerepük: bennük még a nyilvánosságban sem az elkülönülést érezzük, hanem a változatosságban való összetartozást. Ezért a nyelvmegtartásnak mintegy feltétele a nyelvváltozatok használatának bátorítása, megőrzése” (Péntek 2010, 165.).

A 20. századi területi és politikai változások, demográfia

A Kárpát-medence korábban összefüggő magyar nyelvterülete – bár sok helyen, különösen a peremvidékeken más nyelveknek korábban is jelentős számú beszélőjük volt – a 20. század folyamán külpolitikai, katonai hatásra többször is módosult. Az átalakulás kezdete az 1. világháborút lezáró 1920. évi trianoni békeegyezményhez köthető. Ez szétszabdalta a korábbi állami és etnikai határokat úgy, hogy a Magyar Királyság magyar anyanyelvű állampolgárainak mintegy harmada, közel 3,3 millió ember és közösségeik Magyarország határain kívülre, más országok fennhatósága alá, tehát kisebbségi helyzetbe kerültek. Ezek az országok a Román Királyság (1 654 000),¹ a Szerb–Horvát–Szlovén Állam, illetve Királyság (Horvátország és Szlavónia

¹ Az adatok a sok helyen nyilvánosságra hozott 1910. évi népszámlálásból származnak. A következő népszámlálás az akkor már szomszédos országokban 1930-ban volt.

nélkül: 466 300), Ausztria (26 200), Csehszlovákia (Szlovákia: 854 300, Kárpátalja: 184 000) Olaszország (6500) voltak, a Lengyelországhoz csatolt kis felvidéki területen nem tartottak nyilván magyar anyanyelvű lakosságot. A maradék Magyarországon egy 1920-as számlálás alapján 7 615 000 lakos élt, belőlük 6 732 000-en voltak magyar anyanyelvűek (Patkó 2016, 19.). A 30-as évek végétől a 2. világháború végéig ezek a határok többször módosultak, általában a magyar közösség javára. A háborút lezáró békeegyezmény azonban ismét rögzítette az 1920-as határokat, Magyarország szempontjából még szigorította is (Az egész bekezdéshez l. Tolcsvai Nagy 2017, 59.).

A háború után a szomszédos országok, amelyekben magyar kisebbség él, Ausztria kivételével szovjet fennhatóság alá kerültek. Csehszlovákia, Kárpátaljának a Szovjetunióhoz kerülésével a Szovjetunió és Románia egészen a rendszerváltásig „testvéri szocialista ország” volt, akiknek érzékenységet a szintén gyarmati állapotban levő Magyarország nem sértette volna meg azzal, hogy ott élő kisebbségeinek bármilyen jogot követeljen. Jugoszlávia politikája némileg eltért ezekétől, volt idő, amikor kisebbségeik egyértelműen élveztek kisebbségi jogokat a gyakorlatban is, de a magyar tömbök megbontása a saját nemzetükhöz tartozó lakosok betelepítésével itt ugyanúgy lezajlott, mint a többi szomszédos szocialista országban.

A rendszerváltás után az új politikai szemlélettel megnőtt a lehetősége a Magyarországgal szomszédos magyar nyelvű közösségekkel való szabad kapcsolattartásnak, beleértve a hivatalos kulturális és gazdasági kapcsolatokat is. Jelentős, inkább pozitív változást jelent a nagy szövetségi államok (Csehszlovákia, Jugoszlávia, a Szovjetunió) felbomlása. Ennek következtében ma a Kárpát-medencében nyolc országban él a magyarság, és Magyarország kivételével a többi hét országban (Szlovákia, Ukrajna, Románia, Szerbia, Horvátország, Szlovénia, Ausztria) nemzeti kisebbség. A magyar nyelv közülük Szlovéniában és Ausztriában regionálisan hivatalos nyelv, Szerbiában a Vajdasági Autonóm Tartomány hivatalos kisebbségi nyelve, a többi szomszédos államban elismert kisebbségi nyelv. Az alárendeltség következtében azonban használata jogilag is többszörösen korlátozott, ez pedig teret enged a hátrányos megkülönböztetésnek. A szomszédos országok magyar kisebbségeinek helyzetét alapvetően tehát az ottani kisebbségi törvények és megvalósulási formáik határozzák meg, s e

törvények nem kisebbségbarátok, és ezen több szomszédos ország belépése az Európai Unióba sem változtatott.

A Trianon óta eltelt száz évben a demográfiai adatok a magyar közösségek létszámának jelentős csökkenését mutatják.

A 2011. évi népszámlálás nyers, nem korrigált adatai szerint (<https://karpatalja.net/magyarok-a-karpat-medenceben/>) a Kárpát-medencében közel annyi (félmillióval több) magyar anyanyelvű lakos van (10 403 547), mint a Trianon előtti utolsó népszámláláskor (1910: 9 932 000). A magyarországi magyar nyelvűek létszáma ez alatt az idő alatt bő 1,5 millióval gyarapodott, s ha az összlétszám mai félmillióval többletét beszámítjuk, látható, hogy a határon túli területek magyar nyelvű lakossága 1 millióval csökkent. A magyarországi lélekszám utóbbi évtizedekben mérsékelt csökkenése mellett a határon túli magyarság nemcsak lélekszámában, hanem az országok hivatalos nyelvéhez viszonyított arányában is gyorsan fogy. Ennek több oka is van, pl. az asszimiláció, a természetes szaporulat csökkenése, az egyre fokozódó gazdasági elvándorlás az anyaországba és Nyugat-Európába. Következménye pedig többek között az, hogy mivel a rájuk vonatkozó törvényekben jogaik létszámarányukhoz vannak kötve, s ez egyre csökken, kisebbségi jogaik is folyamatosan csökkennek.

Az évezred első évtizedében ez a csökkenés csaknem 440 000 fő volt. A legnagyobb számszerű fogyást Magyarország (232 923) után Erdély mutatja: 125 333, létszámarányosan pedig Muravidék (Szlovénia, -30%), Észak-Baranya (Horvátország, -17%), azután Vajdaság (Szerbia, -12%), Erdély (Románia, -8,8%), Kárpátalja (Ukrajna, -6,9%), és a legkisebbet a Felvidék (Szlovákia, -6,1%). Csak Burgenlandban (Ausztria) nőtt a magyarok létszáma, mégpedig a tíz év alatt mintegy 50%-kal, de ez a gyarapodás nem az autochton kisebbségben következett be, hanem az idetelepült magyarok létszámából adódik.

A Kárpát-medencei magyar közösségekre vonatkozó hivatalos demográfiai adatokat azonban érdemes kritikusan szemlélnünk azért is, mert az egyes államokban a nemzetiségre vonatkozó adatokra nem azonos módon kérdeznek rá, s az eredményeket is eltérő módon publikálják. Több helyen (Szlovénia, Ausztria) 2011-ben már regiszter alapú népszámlálást tartottak,

Körzetek	Lakosság 2001	Magyar nemzetiségű	Magyar nemzetiség, korrigált	Korrigált arány, %	Lakosság 2011	Magyar nemzet- ségűnek vallotta magát	Magyar nemzetiség, korrigált	Korrigált arány, %
Magyarország	10 198 315	9 416 045	9 974 035	97,8	9 937 628	8 314 029	9 741 112	98,0
Erdély	7 221 733	1 415 718	1 415 901	19,6	6 789 250	1 216 666	1 290 568	19,0
Szlovákia	5 379 455	520 528	525 856	9,8	5 397 036	458 467	493 437	9,1
Vajdaság	2 031 992	290 207	301 914	14,9	1 931 809	251 136	264 241	13,7
Kárpátalja	1 254 614	151 516	151 516	12,1	1 249 000	141 000	141 000	11,3
Muravidék	1 208 75	5 445	5 797	4,8	118 988	4 000	4 000	3,4
Burgenland	277 569	6 641	6 641	2,4	286 215	10 000	10 000	3,5
Észak-Baranya megye	330 506	9 784	9 960	3,0	305 032	8 249	8 532	2,8
Kárpát-medence összesen	26 815 059	11 815 884	12 391 619	46,2	26 014 958	10 403 547	11 952 891	45,9

Nyers, illetve a nem válaszolókkal korrigált etnikai arányok a Kárpát-medencében, 2001 körül és 2011 körül
(Eredeti forrás: Kapitány 2013, 61., közvetlen forrás Kapitány 2015, 239.)

és nem gyűjtötték ki a nemzetiségi adatokat (az adatok itt a KSH becsléséből származnak). A népszámlálási módszereket sokszor a kisebbséggel és nyelvvel szembeni ellenérzések is befolyásolják. A nemzetiségre vonatkozó kérdések érzékeny pontjai a népszámlálásnak, hiszen a statisztikai célon kívül a népszámlálási etnikai adatok alapján állapítják meg a legkülönbözőbb nyelvhasználati vagy egyéb jogokat, az esetleges támogatásokat (vö. Kapitány 2013, 237–239.). De még ez utóbbiakat figyelembe véve is sajnos az állapítható meg, hogy a Kárpát-medencei magyarság, főleg a kisebbségben élők létszáma folyamatosan fogyatkozik.

A magyar nyelv térvesztése

A Kárpát-medencei magyarok létszámának csökkenésével együtt jár a magyar nyelv térvesztése, ez pedig szorosan összefügg a szomszédos nyelvek terjeszkedésével. A nyelvhatár folyamatosan beljebb kerül, s ezen belül is folytonos a szórványosodás, majd a szórványközösségek megszűnése. Szórványban gyakori, hogy akik még magyarnak vallják magukat, már nem tudnak magyarul.

Nehéz a nyelv megtartása a nagyvárosok szórványaiban, a maradványszigeteken és a nyelvhatáron kívül eső területeken, mint pl. Moldvában. Az asszimiláció, a nyelvcsere ezeken a helyeken fokozott mértékben zajlik, fokozottan csökken tehát a beszélők létszáma és a többséghez mért aránya.

Sérülnek, szűkülnek a nyelvi funkciók, és nemcsak szórványban: a magyar nyelv alapvető szerepeit az államnyelv veszi át nagyon sok szintéren is, ahol korábban használták az anyanyelvet. Ennek oka a közösség fogyása, a vele összefüggő kisebbségi nyelvhasználati törvények, az, hogy a meglevő törvények nem érvényesülnek kellően vagy az állam politikai céljainak megfelelően, vagy amiatt, hogy a kisebbségek nem érvényesítik meglevő jogait.

A nyelvvesztés, illetve nyelvcsere előtti állapotot jelzi, ha a szülők már nem választják a magyar tannyelvű iskolát gyermeküknek, ha a vegyes házasságokban a család nyelvhasználatából kikopik a magyar nyelv (vö. Eplényi–Kántor 2012).

A kisebbségi jogok és megvalósulásuk a nyelvhasználat különböző színterein

A magyar nyelvi jogok a szomszédos országokban

A magyar nyelv jogállása különböző a hét szomszédos országban. A Muravidéken (Szlovéniában) és Őrvidéken (Ausztriában) regionálisan hivatalos nyelv, a szerbiai Vajdasági Autonóm Tartományban hivatalos kisebbségi nyelv azokban az önkormányzatokban, amelyekben a magyar nemzetiségűek számaránya eléri a hivatalos nyelvhasználati küszöbértéket, a többi szomszédos államban elismert kisebbségi nyelv. Ezekben az országokban akkor lehet magyar a hivatali nyelvhasználat, ha a település magyar lakosainak aránya eléri az éppen hivatalosnak számító, törvényileg meghatározott küszöbértéket.

Általánosan jellemző a szomszédos országokra a nyíltan kifejezett vagy a háttérben meghúzódó terjeszkedő nyelvpolitika, tehát az államnyelv elsőbbsége minden lehetséges területen. Ez ugyancsak általánosságban azt jelenti, hogy törvénykezési szinten többnyire eleget tesznek az európai szokásrendnek és a nemzetközi kisebbségvédelmi szerződésekben, pl. *A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájában* vállalt kötelezettségeiknek, de a törvények egy része inkább csak formális, mert olykor nem rendelnek hozzájuk végrehajtási utasítást, vagy mert annyiszor módosítják a törvényeket, hogy már a szakemberek sem tudnak köztük eligazodni. Az is gyakran előfordul, hogy a többszöri módosításokkal joghézagok keletkeznek.

„A kisebbségvédelmi keretegyezménynek és a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartájának végrehajtásával kapcsolatos dokumentumok azt mutatják, hogy nemcsak a jogi szabályozás hiányos a vizsgált államokban: talán még nagyobb gond, hogy a hatályos jogszabályok végrehajtása és érvényesíthetősége is akadozik” (vö. Szabómihály 2017, 299.).

A magyar nyelv minden szomszédos országban alárendelt helyzetben van, hiszen sehol sincs biztosítva jogilag sem, hogy akár csak regionálisan az államnyelvhez hasonló funkciói legyenek. A jogi szabályozás hiányosságai együtt

járnak a végrehajtás alacsony hatékonyságával, s ez általában a kisebbség hátrányos megkülönböztetésével jár. Ebben a tekintetben a nyelvi környezet, szűkebb értelemben a hivatali nyelvhasználat, valamint az anyanyelvű oktatás számít stratégiaiilag fontos területnek.

A nyelvi környezet

Az asszimiláció lassításához szükség van arra, hogy a kisebbségi nyelv ne szoruljon vissza a magánéletbe, hanem megőrizhesse vagy erősíthesse szerepét az anyanyelvű közösségi nyelvhasználati színtereken. Különösen a nyilvános és hivatali nyelvhasználatot azonban az állam szabályozza, befolyásolja.

A jogi szabályozás olykor hiányos, olykor túl szigorú (magas) az a százalékos arány, amelyet a kisebbségnek el kell érnie az adott településen, hogy anyanyelvén intézhessen hivatalos ügyeit. A végrehajtás hiányosságai azonban még ennél is több esetben akadályozzák e jogok érvényesülését. Az államparátus érdektelensége, sokszor a kisebbségi nyelvhasználati jogok érvényesülésének szándékos akadályozása áll a megvalósulás elmaradása mögött. Az okok között jelentős azonban az is, hogy nagyon hiányos a magyar jogi-közigazgatási terminológia, illetve ennek ismerete a kisebbségi közösségben. A közigazgatási hivatalokban megfelelő kisebbségi arány esetén anyanyelven is be lehet nyújtani beadványokat, a magyar nyelvű nyomtatványok azonban általában hiányoznak (vö. Szabómihály 2017, 299., 303.). Nem elhanyagolható ok továbbá az sem, hogy a nem helyi, hanem központi hivatalokban sokszor hiányzik a magyarul jól tudó munkaerő, mert bár alkalmazásukat az állam vállalta, de képzésükről ritkán gondoskodik. És utolsóként sokat számít a jog szerint lehetséges anyanyelvi ügyintézés elmaradásában, hogy a magyar kisebbség tagjai általában nem kezdeményezik a magyar nyelvű ügyintézés, részben a jogszabályok ismeretének hiányában, részben „másodrendű” álampolgár mivoltuk tudatában.

A kétnyelvű feliratok, helynevek sok helyen hiányoznak, a személynevek formáját, írásmódját többször az államnyelvhez, az adott ország névadási szokásaihoz igazítják.

Lehetőség van kulturális objektumok fenntartására, rendezvények megtartására, de pl. a meghívók sokszor nem lehetnek csak magyar nyelvűek. Sajtótermékek megjelennek magyar nyelven, könyveket is adnak ki, de a hangzó média általában nagyon korlátozott időt biztosít a magyar nyelvű műsoroknak, a nem állami szolgáltatók fenntartása pedig a kisebbség számára gazdaságilag csaknem lehetetlen.

Az egyházi élet anyanyelvűségét nem az állam biztosítja, hanem az egyházak. Több felekezet – magyar lelkészek helyi képzésének hiányában – azonban nem mindig tudja biztosítani a magyar nyelvű szertartásokat. Különösen az etnikai jellegű (általában magyar hívekkel rendelkező) protestáns egyházak küszködnek ezzel a nehézséggel, de a nyelvvel kapcsolatos döntéseik sem mindig következetesek. A kétnyelvűség gyakran megjelenik a templomi liturgiában és a fiatalok államnyelvű vallásoktatásában. Az egyház megpróbálja megőrizni azokat a híveket is, akik nyelvet váltottak, tehát inkább feladja az etnikai, esetünkben a magyar jelleget. „A moldvai magyarok helyzete pedig azt bizonyítja, hogy a római katolikus egyház általánosabb anyanyelv-bátorító gyakorlata ellenére és annak ellenére, hogy tagadhatatlan a helyi népi közösségekhez való kötődése, vannak különleges helyzetek (és nem csak Romániában), amikor világegyházként éppen az erőszakos asszimilációban játszik szerepet” (Péntek 2017, 191.).

Az oktatás

Az anyanyelvű közoktatás a nyelvmegtartásnak hosszabb távra szóló eszköze és biztosítója. Egyik alapvető és általános jellemzője azonban a magyar régiókban, hogy nem a kisebbségi közösségek, hanem a többségi nemzetek szervezik, igazgatják, ennek megfelelően a többségi társadalmak szabják meg az oktatás stratégiai kereteit és céljait is. A nemzeti kisebbségek nyelvén oktató iskolákban használatos tanterveket, tankönyveket, oktatási módszereket stb. nagyrészt a többség oktatáspolitikusai, oktatási szakemberei dolgozzák ki, véleményezik, hagyják jóvá. Előfordul, hogy a magyar közösségnek van kisebb-nagyobb beleszólása az oktatás szervezésébe, erre azonban általában nem a szakmai, inkább a politikai szervezetek jogosultak (vö. Csete et al. 2010).

A határon túli kisebbségi oktatást szabályozó dokumentumok szinte mindegyikéből látszik, hogy a jogi környezetet meghatározó törvények meg akarnak felelni – különösen a kisebbségi oktatásban – az európai normáknak, de közben nem tudnak, vagy nem akarnak szabadulni a nemzetállami ideológiától. Ez határozza meg a kisebbség anyanyelvű oktatásában a tartalmi jelleget is, általában csak a magyar nyelv és irodalom tárgya kivételével. A történelemoktatás azonban az állam történelemfelfogását tükrözi, hivatalosan kevés lehetőség nyílik a magyar szempontú történelemoktatás érvényesítésére. Egyéb tantárgyak esetében – földrajz, biológia, fizika, kémia, matematika stb. – általában magyar ugyan az oktatási nyelv a magyar iskolákban (ez kevésbé érvényes a szakoktatás szaktárgyaira), de mivel a pedagógus általában államnyelven szerezte diplomáját, „elvontabb” magyar nyelvhasználat nem elégséges a hatékony oktatáshoz, különös tekintettel az idegen nyelvű terminológiára. Ez utóbbi tárgyak tankönyvei általánosságban az államnyelvi tankönyvek fordításai, ezért – még a lehetséges fordítási hibáktól eltekintve is – olyan gondolkodást, megközelítésmódot közvetítenek, amely a magyar anyanyelvű diák számára nem természetes, ezért sokszor nem is érthető. Ez a helyzet megtöri, megakasztja azt az anyanyelvhez kötött megismerési folyamatot, amelynek során a tanuló egyre elvontabbá váló fogalomalkotása az anyanyelvhez kötötteen, az anyanyelv valóságsszemléletével történhetne a leghatékonyabban.

A közoktatáson kívül eső oktatás, a felsőoktatás anyanyelvűsége általában is biztosítaná a magyar nyelvhez és kultúrához kötött elvont gondolkodást, a magyar értelmiség folytonos önújraépítését. A humán tárgyak esetén ez különösen fontos, a pedagógusképzésben pedig minden szakterületen. A reál tudományterületek magyar nyelvű képzése pedig segítene a gazdaság, a szolgáltatások terén abban, hogy a közösségek anyanyelvhasználati tere tágulhasson. Ezen a szinten azonban az is figyelembe veendő, hogy államnyelvű munkahelyeken milyen nehézségeket jelent a magyar nyelvű végzettség, hogy a szakemberek át tudják-e ültetni magyarul szerzett tudásukat az államnyelvi tudományos-szakmai kommunikációba. Egyelőre azonban az országok többségében ez a veszély nemigen fenyeget.

Egyértelmű, hogy a határon túli magyarság számára a mindennapok sikerességhez, érdekeik érvényesítéséhez, társadalmi „egyenrangúságukhoz” elen-

gedhetetlenül szükséges az anyanyelv és az államnyelv párhuzamos ismerete. Az Európai Unió ezen kívül támogatja még egy idegen nyelv elsajátítását (Közös Európai Referenciakeret). A magyar közösségeknek az élet bármely területén sikeresen tevékenykedő tagjai anyanyelvük mellett beszélik az államnyelvet és még egyéb idegen nyelveket is. Az államnyelv iskolai oktatása azonban általában nem megfelelő színvonalú, a tanárok egy része nem is anyanyelvként beszéli az államnyelvet. Oktatási módszertana pedig általában nem megfelelő a második nyelv hatékony oktatásához. A még egy idegen nyelv ma általában az angol. Ennek tanulására feltétlenül szükség van, tudása, használata azonban a tágabb közösségben sokszor az angolnál kisebb presztízssű anyanyelv használatának helyét is betölti.

A Kárpát-medence magyarok lakta régióiban a változatos etnodemográfiai formák az anyanyelv, ezáltal az anyanyelvdomináns oktatás fogalmának árnyalt megközelítését igénylik. Homogén tömbökben egyértelmű az anyanyelv és az iskolai oktatási nyelv azonos volta, szerencsés esetben a közoktatás befejezéséig, de legalább a magyarországi általános iskolának megfelelő oktatási szakaszban. A nem homogén tömbökben, az etnikailag vegyes területeken vagy az egyre növekvő számú vegyes házasságokban élő gyermekek esetében is történhet sikeresen (különböző modellek keretében) a magyar nyelv, identitás és a magyar nyelvi kompetenciák megerősítése. Az egyre nagyobb számú magyar nyelvű, illetve magát magyarnak valló roma lakosság gyermekeinek oktatása szintén sajátos feladat. A szórványban élők nem iskolarendszerű oktatása és a magyarul már nem beszélők nyelvi revitalizációja ismét más megközelítést igényel.

Az oktatási helyzeteknek megfelelő oktatás stratégiája sokféle, és az egyes régiók, országok különböznek az oktatás helyzete szempontjából is. Az anyanyelvű oktatásnak azonban közös sajátossága az egyes régiókban, hogy az írás-olvasás köznyelven történik helyi színezettel, de szóban természetes a lokalitást erősítő helyi nyelvváltozat (nyelvjárás) jelenléte, hiszen a magyar anyanyelvű szülők nagyobbik részének és a gyermekeknek mindennapi nyelve is nyelvjárás.

A nyelv továbbvitelében, átöröklésében fontos szerepük van az anyanyelvi mozgalmaknak, versenyeknek is. A magyarországi versenyekhez a rendszerváltás után csatlakoztak a külső régiók diákjai is, így a versenyek legtöbbszörének döntője ma már nem országos, hanem Kárpát-medencei.

A kutatás

A Kárpát-medencei egyes magyar régiók számára meghatározó jelentősége van saját értelmiségüknek, saját helyzetükkel foglalkozó kutatóiknak. Ők látják ugyanis belülről a magyar közösségek életét, megoldandó problémáikat, pótolandó hiányait. Az ő szemléletük meghatározó lehet a magyar nemzetpolitika számára, ha hatékony segítséget kíván nyújtani a magyar nemzet határon túli közösségeinek. A magyar nyelvi, nyelvhasználati kutatásokat a trianoni kényszerű szétválás óta elsősorban a magyar nyelven, illetve a magyar nyelvészetet is oktató egyetemek oktatói, kutatói végezték. Ezek a kutatók a rendszerváltozás utáni években fokozatosan felismerték, hogy a Kárpát-medencei magyar nyelvi közösségen belüli megértés csak úgy lehetséges, ha az akkor 70 éves különfejlődés, és különösen az utolsó négy évtized fokozott elszigeteltsége helyében kialakult nyitás, átjárhatóság nem úgy valósul meg, hogy az akkori (és azóta létező) magyarországi magyar nyelvet tesszük egymás megértésének közös eszközévé, hanem a „közmagyart”. E nyelvváltozatnak pedig figyelembe kell vennie nemcsak Magyarországot, hanem a külső régiók évtizedek alatt létrejött magyar nyelvi valóságát (a változást és a változatokat) is, és olyan közös magyar nyelvben kell gondolkodnia, amelyet a Kárpát-medencei magyar nyelvi és kultúrközösség minden tagja érthet és használhat (Péntek, 2004., 2006).² Ezt az irányított folyamatot, az ún. határtalanítást a régiók nyelvész kutatói hazai szakemberekkel együtt szorgalmazták. Jelentős lépésnek számított ebben a folyamatban a 2001-ben, hogy az MTA létrehozta a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózatot mint ernyőszervezetet. Ennek keretén belül jöttek létre magyar nyelvi kutatóközpontok és irodák a Kárpát-medencei magyar régiók szinte mindegyikében (a kolozsvári Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, a dunaszerdahelyi Gramma Nyelvi

2 A határon túli nyelvi változatoknak a közös magyar nyelvhez tartozását jelzik több magyar egynyelvű szótárban szereplő, eddig csak a határon túl ismert szavak, így pl.: a *Magyar értelmező kéziszótár* bővített és átdolgozott kiadásában (szerk. Pusztai Ferenc, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.), az Osirisnál megjelent *Helyesírási szótárban* (szerk. Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila, Osiris Kiadó, Budapest, 2004.) és *Idegen szavak szótárában* (szerk. Tolcsvai Nagy Gábor, Osiris Kiadó, Budapest, 2007.), továbbá az *Értelmező szótár*-ban (szerk. Eöry Vilma, Tinta Könyvkiadó, 2007.).

Iroda, a beregszászi Hodinka Antal Intézet, az ausztriai, horvátországi és szlovéniai régiót képviselő alsóőri Imre Samu Nyelvi Intézet, majd később a szabadkai Verbi Nyelvi Kutatóműhely és végül a Horvátországot külön képviselő eszéki Glotta Nyelvi Intézet). A kutatóhálózat legjelentősebb közös munkája a folyamatosan fejlődő és bővülő *Termini szótár*, amely a külső régiók sajátos szókincsét tartalmazza, és lehetőséget nyújt az egész magyar közösség hatékonyabb kommunikációjára. A kutatóközpontoknak jelenleg nincs állandó anyagi forrásuk, legfőljebb pályázatokkal támogatják a munkát.

A magyar állam kisebbségpolitikai szerepvállalása

Jelenleg a Miniszterelnökség és a Nemzetpolitikai Államtitkárság felügyeli, irányítja Magyarország határon túli magyarságpolitikai intézkedéseit. Az alaptörvénybeli közösségvállaláson és a kettős állampolgárság megszerzésének lehetőségén, mint az identitásközösséget kinyilvánító, részben szimbolikus tetteken kívül a magyar állam jelentős részt vállal a Kárpát-medencei magyarok oktatásának, kultúrájának, tudományának és gazdasági életének finanszírozásában. A *KülHonMa*, a Miniszterelnökség és a Nemzetpolitikai Államtitkárság által fenntartott honlap³ a külhoni magyarok különböző csoportjaihoz külön szól, általában hírekkel, tájékoztatókkal. Programjaik között a Kárpát-medencére vonatkozóan a következőket lehet találni: a *Határtalanul* (tanulmányi kirándulási lehetőség magyarországi és külhoni iskolásoknak), *Petőfi Sándor-program* (a Kárpát-medence szórványmagyarságát segíti), *Testvértelepülési program*, *Kárpát-medencei óvodafejlesztési program*.

A Miniszterelnökséghez kapcsolódó *Bethlen Gábor Alap* elsősorban Kárpát-medencei iskoláknak, egyetemeknek, egyházaknak stb. nyújt nagy összegű, általában fejlesztési támogatást. A BGA indította a *Szülőföldön magyarul* programot is.

Nehéz fölmérni, hogy a támogatások milyen kört fognak át, és hogy hová nem érnek el. De lényeges szempontnak kell lennie, hogy a támogatási (és nem

3 <http://www.kulhonimagyarok.hu/>

csupán pénzügyi támogatási) és cselekvési tervek létrehozásához – az anyaország vállalásának megfelelően is – az anyaország és az egyes régiók közötti állandó együttműködésre van szükség. A stratégiai lépésekre tett javaslatok ezt a közös gondolkodást igyekeznek alapul venni.

A nyelvmegtartás feltételei

A következőkben összefoglalva olvashatók azok a feltételek, amelyek a nyelvmegtartáshoz szükségesek.

A kisebbségben élők létszámának és számarányának olyannak kell lennie, hogy a településeken jelentős közösséget képezhessenek. Meg kell valósulnia a nyelvválasztás jogi, politikai, nyelvkörnyezeti feltételeinek, illetve az anyanyelv szabad, teljes körű használatának. A beszélőknek ismerniük kell nyelvi, nyelvhasználati jogaikat, hogy élhessenek velük, és hogy érzékenyek legyenek minden korlátozásra vagy hátrányos megkülönböztetésre. Életük minél több területén kell tudniuk érvényesülni anyanyelvükön is (pl. magyar, illetve magyar–magyar gazdasági vállalkozások).

Ahhoz, hogy a beszélőkben, a közösségekben meglegyen a tudatos szándék és akarat, hogy megmaradjanak a magyar nyelvben és magyar identitásukban, szükséges a magyar nyelv magas megbecsültsége, kedvező külső megítélése, illetve a bizakodó jövő- és magyarságkép, a szülőföldjükön gyarapodó közösséggé válás lehetősége és reménye. Az anyanyelv magas szimbolikus értéke mellett legyen meg a kisebbségekben a tudatos szándék és akarat a magyar nyelvre épülő identitás megtartására. Az anyanyelvükhöz, kultúrájukhoz való tudatos ragaszkodás erősödjön ismeretekkel, hogy magyar öntudatuk megerősödjön vagy megnövekedjen. A múlt értékei és példái mellett azonban kiemelten értékeljék a jelent és a jövőt. Ez abban nyilvánulhat meg, ha élnek nyelvük továbbhagyományozásával először a családban, s ha van rá mód, a minél teljesebb körű iskolai oktatásban is. Az önkisebbitő szemléletmód helyett az erősítő, bizakodó jövőkép ad alapot a minél teljesebb megmaradáshoz. Ilyen erősítő hatása lehet például a kettős állampolgárság lehetőségének is.

Legyen egyértelmű a kisebbségek és az őket támogatók számára is, hogy a két- és esetleg a többnyelvűség nem elhárítandó akadály a kisebbségi magyarok számára, hanem létszükséglet, hozzájárul ahhoz, hogy minél kevésbé legyenek

kiszolgáltatottak abban az államban, ahol élnek. Ha ugyanis nem értik, mi zajlik körülöttük és mi történik velük, ha nem tudnak boldogulni, akkor útjuk egyenesen az asszimilációhoz vezet. Ennek azonban nem szabad azt jelentenie, hogy feladják magyar anyanyelvük dominanciáját.

A szomszéd országokban magyar nyelv tekintélyét jórészt politikai vagy gazdasági természetű tényezők határozzák meg (vö. a magyar nyelv mint a ket-tős állampolgársághoz, ezáltal az unióban való érvényesüléshez hozzásegítő eszköz; a jól felszerelt, piacképes tudást nyújtó, felsőoktatásba bejuttató magyar iskola; a magyar vállalatok következetes magyarnyelv-használata szóban és írásban az anyaország határain kívül is stb.). Ezért minden lehetséges eszközzel szükséges támogatni a magyar nyelv használatának megkerülhetetlenségét a gazdasági-politikai élet színterein.

Javaslatok a magyar kisebbség helyzetének alakítására

A fejezet elsősorban Péntek János (Péntek 2001, 2012, 2017), Csernicskó István és Szabó Mihály Gizella (Csernicskó–Szabó Mihály 2010) tanulmányaira támaszkodik.

Általánosságban

A teljes nyelvterületre kiterjedő magyar nyelvstratégiában a Kárpát-medencei magyar kisebbségi anyanyelvhasználat megmaradásának támogatása elsődleges az összes többivel, a magyarországgal és az összes többi magyar kisebbséggel szemben. Az itt élő magyar anyanyelvű lakosság a legnagyobb lélekszámú a kisebbségi magyarok közül, ráadásul őslakos a mai magyarországi nyelvterülettel többnyire egybefüggő területeken. A magyarországi magyar lakossághoz képest pedig fokozottan veszélyeztetett helyzetben van.

A szomszédos államok magyar kisebbségeinek nyelvi jogi helyzete (a politikai, gazdasági, geopolitikai változások következtében) nem állandó, hanem

folyamatosan változik. Ezért szükséges a nyelvi jogi helyzetben bekövetkező változások folyamatos követése, elemzése, a szükséges lépések szakmai előkészítése.

Legyen távlati cél, hogy a Kárpát-medencében biztosítani lehessen az anyanyelv szabad, teljes körű használatának és a nyelvválasztásnak jogi, politikai, nyelvkörnyezeti feltételeit. Ennek kereteit az teremthetné meg, ha a magyar nyelv regionálisan hivatalos lehetne minden régióban. Ennek érdekében Magyarországnak minden lehetséges politikai lépést meg kell tennie, a magyarországi lakosságnak pedig támogatnia kell a törekvést.

Szükséges lenne elérni, hogy a nemzetközi közvélemény előtt a nemzeti kisebbségek jogainak csorbítása akár törvényi, akár végrehajtási, akár társadalmi szinten a rasszizmushoz hasonlóan szalonképtelennek és szankcionálhatónak számítson, és a nyelvi jogok kérdéskörére minél nagyobb nemzetközi figyelem irányuljon. Ezért a jogvédő irodák munkáját a jövőben is támogatni kell.

A nyelvi környezet

Szükség van a törvények által biztosított valamennyi magyar nyelvhasználati lehetőség következetes kihasználására. Fontos a magyar nyelv megjelenésének támogatása regionális szinten a politikában, a közigazgatásban, a hivatalokban, a gazdaságban, és legalább ilyen fontos az ehhez szükséges tárgyi és személyi feltételek (pl. magyar nyelvű űrlapok, formanyomtatványok, megfelelő nyelvtudással rendelkező hivatalnokok) biztosítása is.

Szükséges szaknyelvi adatbázisok létrehozása a magyar párnyelvű fordítások egységesítésére a Kárpát-medencében, s ezzel párhuzamosan a Kárpát-medence magyar földrajzi neveinek egységesítése. Indokolt, megvalósítandó cél a menetrendekben, a pályaudvari tájékoztatókban, a médiában, a közigazgatásban stb. a szomszédos országok településeinek – ha van magyar nevük – magyar néven való közlése is, és ugyanez megfontolandó a hazai közutak mentén található távolságjelző táblákon is (pl. Újvidék, Kolozsvár, Pozsony).

Fontos, hogy a magyarországi közszolgálati rádiós és televíziós adások jól foghatók legyenek a teljes Kárpát-medencei magyar nyelvterületen. A televíziós műsorok nemzeti nyelven történő sugárzása esetében az EU területén je-

lenleg a területi alapú korlátozások jelentik az egyik legnagyobb akadályt, de ennek felszámolásához uniós jogalkotás szükséges.

Fontos, hogy a magyarországi nyelvi segítség a határon túli régiókban ne feltétlenül a köznyelv elérésére törekedjék, bár a köznyelvi változat ismerete erősíti a nyelvmegtartás esélyeit, hanem segítsen a helyi vagy regionális változatok elfogadottságának erősítésében (pl. a regionális és helyi rádiókban is), hiszen ez hozzájárulhat a helyi jelleg értékének és a magyar identitásnak a megszilárdításához, valamint azt is figyelembe veszi, hogy a határon kívüli magyar beszélők jó része nem ismer más nyelvváltozatot, mint a sajátját, s addig magyar nyelvű, amíg ezt megtartja.

A magyar nyelv népszerűsítésére és használatának könnyítésére, illetve a Kárpát-medencei magyar nyelvű verbális művészetek terjesztésére alkalmas lenne egy jól áttekinthető, izgalmas, adatgazdag weboldal (pl. magyarnyelvunk.hu) beindítása és színvonalas gondozása.

Szükség lenne arra, hogy a magyarországi egyházak szervezeten együttműködjenek a Kárpát-medencei magyar gyülekezetekkel, felsőbb egyházi szervezetekkel, és segítsék őket működésükben. A magyar identitás megtartásának nagyon fontos eszköze az anyanyelvű vallásgyakorlás, a jól működő, anyanyelvű egyházi élet.

Az oktatás

A Kárpát-medence külső régióiban elkerülhetetlenül fontos a kétnyelvűség, de a magyar identitás megőrzése érdekében a magyar nyelvnek kell a dominánsnak lennie. Kíváncsú, hogy a gyermekek saját anyanyelvükön, saját kulturális közegükben, anyanyelvű oktatásban kapják meg a magasabb szintű, elvontabb világmegismerés alapjait, hiszen ez egyrészt a legtermészetesebb, a leghatékonyabb, másrészt ez erősíti meg otthonról hozott magyar identitásumat. De hogy a gyermekek ne legyenek kiszolgáltatottak a többségi társadalomban, információkhoz jussanak, minden helyzetben tárgyaló- és versenyképesek legyenek, magas szintű országnyelvi képzésben kell részesülniük. Ehhez el kell érni, hogy a magyar tannyelvű iskolákban hatékony legyen az országnyelv oktatása.

Népszerűsítő kampányok révén, ismeretek terjesztésével támogatni kell a magyar tannyelvű óvoda, iskola választását. Fontos, hogy a már megkezdett programok (pl. az oktatási-nevelési támogatás, amelynek Kárpátalján kimutathatóan volt iskolaválasztást befolyásoló hatása; nyári táborok, tehetségprogramok) folyamatosak legyenek, a nemzetpolitika lehetőleg ne kormányzati ciklusoktól függjön.

A magyar iskolák presztízse legyen magas, mert a modern eszközökkel felszerelt és minőségi pedagógiai munkát végző oktatók képesek odacsalogatni nemcsak a magyar közösségbeli, de a többségi etnikumhoz tartozó gyerekeket is. A presztízsz segíthet betölteni a kisebbségek életében az iskola identitásépítő és nyelvmegtartó szerepét.

Hatékony, az adott kisebbségi közösség helyzetét, nyelvi igényeit és céljait figyelembe vevő nyelvésztő (revitalizációs) oktatási programok kidolgozása és bevezetése szükséges azokban a közösségekben, ahol már előrehaladt a nyelvcsere folyamata (pl. a dél-erdélyi és mezőszéki szórványokban, a moldvai, a szlavóniai magyarok vagy az őrvidéki magyarság körében). A diaszpóra revitalizálása az a terület, amelyben a magyar állam fokozottan segíthet továbbra is, tervezetten, fokozottan, hiszen ez a munka kívül esik az egyes országok közoktatásának hatókörén.

A magyar régiók köznevelésének 1990 utáni látványos intézményesülése ellenére a legtöbb helyen gondok vannak a pedagógusok képzésében, továbbképzésében, megbecsültségében, az oktatási eszközök, programok és a tankönyvek minősége, hozzáférhetősége, illetve a lehetőségek kihasználása terén. Ezen a helyzeten feltétlenül változtatni szükséges. Segíteni, támogatni kell az alábbiakat: szülessenek kölcsönös megállapodások Magyarország és az egyes országok között a továbbképzések szakmai és anyagi támogatásáról, közös tankönyvek írásáról és hivatalossá tételükről a szomszédos országokban. Az anyaország lassa el információval a magyar közösségek pedagógusait a magyar köznevelés legújabb változásairól, tananyagait és módszertani anyagait tegye számukra elérhetővé.

A Kárpát-medencei magyar nyelvű felsőoktatás a helyben maradásért, valamint az asszimilálódás elkerülése érdekében kiemelt nyelvstratégiai feladat. A magyar nyelvű értelmiség folytonos utánpótlása erősíti a kisebbséget, a kisebbséget.

ségiek öntudatát, képviselését. Szükséges ezeknek az intézményeknek a fennmaradását, működését támogatni, a már meglévő támogatási rendszert fenntartani (pl. EMMI, a Határon túli felsőoktatási feladatok támogatása; a Nemzetpolitikai Államtitkárság és a Bethlen Gábor Alap támogatásai). De minden további lépést össze kell hangolni a régiók már meglévő intézményeivel, és figyelembe kell azt is venni, hogy a régiók intézményei már most is versenytársai egymásnak és a magyarországi egyetemeknek (anyaországi hallgatókat is fogadnak).

Az olyan külföldiek számára, akik olyan szakon akarnak továbbtanulni, amely országukban nem indul magyarul, javasoljuk, hogy legyen automatikusan beépített magyarországi képzési szakasz vagy teljes egészében magyarországi ösztöndíj. Ez ráadásul segíthetne a szaknyelvek egységesülésében is.

A határon túli magyar nyelvű felsőoktatás sikerességéhez megoldandó feladat az államnyelvi, a határon túli magyar és a magyarországi terminológia összehangolása.

A határon túli felsőoktatásban a magyar nyelvű képzésnek minőséginek kell lennie, hiszen csak ez teszi versenyképpé. Ennek érdekében ösztönzendő a Kárpát-medencei oktatási tér egyetemei közötti további együttműködés, a közös képzési programok fejlesztése, a magyarországi részképzések általánossá tétele, az oktatócserék rendszerének kimunkálása és a hallgatók ösztöndíjazása (mint ahogy pl. a *Makovecz-program* keretében lehetséges).

Szükség van a külföldi magyar pedagógusok jövedelemfejlesztését szolgáló programok és ösztöndíjak kiszélesítésére (pl. határon túli pedagógusbér-támogatások, ösztöndíjpályázatok).

A kutatás

A külföldön élő magyar közösségek nyelve és kultúrája megőrzésének fontos feltétele a meglévő tudományos eredmények dokumentálása, az egész magyar közösség számára elérhetővé tétele, valamint a mai nyelvi, nyelvhasználati kutatások töretlen folytatása. Ezért a következőket javasoljuk:

El kell végezni a külföldi régiók legfontosabb magyar nyelvű grammatikáinak, nyelvjárási és különböző szaknyelvi szótárainak digitalizálását, anyaguk folyamatos bővítését és karbantartását.

Új (digitális és innovatív) magyar–magyar szaknyelvi adatbázisokat kell létrehozni a meglevők mellé, közzétételük és folyamatos fejlesztésük is elengedhetetlen.

Folytatni kell a már korábban kidolgozott hosszú távú kutatási programokat, pl. az iskolai nyelvelsajátítás, a több nyelv használatával kapcsolatos oktatási problémák, az élő nyelvi kutatások az egész Kárpát-medence magyarok lakta területein (egység és sokszínűség dinamikája), a nyelvi kontaktusokkal kapcsolatos jelenségek vizsgálata; a lexikális és más jellegű korpuszok anyagának gazdagítása; a határon túli magyar nyelvváltozatok közhasználatú elemeinek beemelése a magyar nyelv készülő szótáraiba és kézikönyveibe stb. E munka nagyobb részét a helyi egyetemek és kutatóintézetek kutatóinak kell elvégezniük, de a kutatásokhoz további anyagi segítségre (tudományos kutatási pályázatokra) van szükségük.

A helyi kutatóközpontoknak, nyelvi irodáknak olyan anyagi támogatást szükséges biztosítani közvetlenül vagy a nemrégiben létrejött Eötvös Loránd Kutatási Hálózaton keresztül, hogy kialakulhasson egy állandó kutatói bázisuk, ha minimális létszámmal is. Ez biztosítaná a kutatások, elsősorban pl. a határtalanítás feladatai közé tartozó Termini szótár építésének folyamatosságát.

Hasznos lenne létrehozni egy *Kárpát-medencei stratégiai munkacsoportot* vagy *szakértői, tanácsadói testületet* minden szomszédos országbeli magyar kisebbségi közösség képviselésével. A magyarországi és külhoni tagok egyaránt nyelvész szakemberek, nyelvstratégák, esetleg egyházak képviselői, valamint magyarországi nemzetpolitikusok és nemzetstratégák lennének. A testület feladata a kisebbségi közösségek aktuális igényeinek egyeztetése a támogatási lehetőségekkel.

IRODALOM

- Csernicskó–Szabó Mihály 2010.** Csernicskó István – Szabó Mihály Gizella: Hátrányból előnyt: a magyar nyelvpolitika és nyelvtervezés kihívásairól. In: Bitskey Botond (szerk.): *A határon túli magyarság a 21. században*. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest, 2010. 167–198. http://mek.oszk.hu/09200/09282/pdf/htm_konyv.pdf; a letöltés időpontja: 2020. január 12.
- Csete et al. 2010.** Csete Örs – Papp Z. Attila – Setényi János: Kárpát-medencei magyar oktatás az ezredfordulón. In: Bitskey Botond (szerk.): *A határon túli magyarság a 21. században*. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest, 2010. 125–165. http://mek.oszk.hu/09200/09282/pdf/htm_konyv.pdf; a letöltés időpontja: 2020. január 12.
- Eplényi–Kántor (szerk.) 2012.** Eplényi Kata – Kántor Zoltán (szerk.): *Tervezés és határtalanítás. A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai*. Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Lucidus Kiadó, Budapest, 2012. <https://docplayer.hu/3982823-Terveztes-es-hatartalanitas-a-magyar-nyelvpolitika-21-szazadi-kihivasai.html>; a letöltés időpontja: 2020. január 23.
- Görömbei 2008.** Görömbei András: A nemzeti önismeret értékei. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön, Elnöki Bizottság, Budapest, 2008. 7–13. https://mta.hu/data/dokumentumok/magyar_tudomanyosság_kulfoldon/Ertekek-dimenziok.pdf; a letöltés időpontja: 2020. október 10.
- Kapitány 2013.** Kapitány Balázs: Kárpát-medencei népszámlálási körkép. *Demográfia*, 56. (2013) 1. sz. 25–64.
- Kapitány 2015.** Kapitány Balázs: Külhoni magyar közösségek. In: Monostori Judit – Öri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré*. KSH NKI, Budapest, 2015. 227–240. <https://demografia.hu/kiadvanyokononline/index.php/demografiaiportre/article/view/2476/2484>; a letöltés időpontja: 2020. február 10.
- Lanstyák 2008.** Lanstyák István: A magyar szókészlet szétfejlődése 1918 után. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön, Elnöki

- Bizottság, Budapest, 2008. 118–135. https://mta.hu/data/dokumentumok/magyar_tudomanyosság_kulfoldon/Ertekek-dimenziok.pdf; a letöltés időpontja: 2020. január 15.
- Patkó 2016.** Patkó Máté: *Magyarország közigazgatási határainak változása a XX. században*. Szakdolgozat. 2016. http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/szakdolgo/2017-bsc/patko_mate.pdf; a letöltés időpontja: 2020. február 10.
- Péntek 2001.** Péntek János: A kisebbségi nyelvi helyzet és a magyar nyelvpolitika. In: Péntek János: *A nyelv ritkuló légköre*. Komp-Press Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2001. 121–132. <http://www.korunk.org/konyvek/letoltkonyvek/PentekJanos.pdf>; a letöltés időpontja: 2020. október 20.
- Péntek 2004.** A magyar nyelv szótárai, nyelvtanai, kézikönyvei és a határon túli magyar nyelvváltozatok. Az MTA határon túli kutatóállomásainak feladatait is ellátó nyelvi irodák állásfoglalása. *Magyar Tudomány*, 2004. 7. sz. 724–726.
- Péntek 2006.** Péntek János: „...hogy saját nyelvét mindenki a közös nyelv részének érezhesse” (Levél Balázs Gézának) *Új Szó*, 2006. március 31. <https://archivum.ujsozo.com/cimkek/gondolat/2006/03/31/hogy-sajat-nyelvet-min-denki-a-kozos-nyelv-reszenek-erezhesse>; a letöltés időpontja 2017. június 15.
- Péntek 2010.** Péntek János: Anyanyelv és identitástudat. *Debreceni Szemle*, 2010. 3. sz. 160–168. <http://debszem.unideb.hu/pdf/dsz2010-3/Pentek%20Janos.pdf>; a letöltés időpontja: 2020. október 15.
- Péntek 2012.** Péntek János: Nyelvi tervezés és nyelvstratégia a Kárpát-medencében. In: Eplényi Kata–Kántor Zoltán (szerk.): *Térvesztés és határtalanítás. A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai*. Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Lucidus Kiadó, Budapest, 2012. <https://docplayer.hu/3982823-Tervesztes-es-hatartalanitas-a-magyar-nyelvpolitika-21-szazadi-kihivasai.html>; a letöltés időpontja: 2020. január 23.
- Péntek 2017.** Péntek János: Külső régiók. In: Tócsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2017. 179–198.
- Szabó Mihály 2017.** Szabó Mihály Gizella: A magyar nyelv használata a közigazgatásban a Magyarországgal szomszédos országokban. In: Tócsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2017. 299–303.

- Szilágyi N. 2008.** Szilágyi N. Sándor: A magyar nyelv a Magyarországgal szomszédos országokban. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. MTA, Magyar Tudományosság Külföldön, Elnöki Bizottság, 2008. 105–117. [https:// mta.hu/data/dokumentumok/magyar_tudomanyossag_kulfoldon/Ertekek-dimenziok.pdf](https://mta.hu/data/dokumentumok/magyar_tudomanyossag_kulfoldon/Ertekek-dimenziok.pdf); a letöltés időpontja: 2020. január 15.
- Tolcsvai Nagy 2017.** Tolcsvai Nagy Gábor: A magyar nyelv és nyelvközösség Európában. In: Tolsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2017. 49–63.
- Veres 2008.** Veres Valér: A Kárpát-medencei magyarok nemzeti és állampolgári identitásának fő sajátosságai. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. MTA Magyar Tudományosság Külföldön, Elnöki Bizottság, 2008. 35–60. [https://mta. hu/data/dokumentumok/magyar_tudomanyossag_kulfoldon/Ertekek-dimenziok.pdf](https://mta.hu/data/dokumentumok/magyar_tudomanyossag_kulfoldon/Ertekek-dimenziok.pdf); a letöltés időpontja: 2020. január 15.

DOKUMENTUMOK

- Magyarország Alaptörvénye. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100425>. ATV
- Magyar Nemzetpolitika – A nemzetpolitikai stratégia kerete. Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium. Nemzetpolitikai Államtitkárság. <https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2019/02/Magyar-nemzetpolitika-A-nemzetpolitikai-strategia-kerete.pdf>; a letöltés időpontja: 2020. október 18.
- A „Magyar Nemzetpolitika – A nemzetpolitikai stratégia kerete” című stratégiai dokumentum végrehajtása https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2019/03/02-A-Magyar-Nemzetpolitika-%E2%80%93-A-nemzetpolitikai-strat%C3%A9gia-kerete-dokumentum-v%C3%A9grehaj%C3%A1sa_2013.pdf; a letöltés időpontja: 2020. október 18.

II.

NYELVPOLITIKA ÉS MAGYAR NYELVHASZNÁLAT A SZOMSZÉDOS ÁLLAMOKBAN

AUSZTRIA

1. Demográfia

Ausztria lakossága a 2017. évi hivatalos adatok szerint 8 809 212 fő. 2011-től áttértek a regiszter alapú népszámlálásra, emiatt vannak olyan hagyományosan nyilvántartott adatok, amelyeket ez a módszer nem mutat ki, és a kinyert adatok is inkább becsléértékűek. Ezek szerint a 2011-ben becsült összlakosság (8 421 000) 81%-a helyi származású (ebben benne vannak az őslakos nemzeti kisebbségek, bár általában nem így nevezik őket), 19%-ának pedig (1,6 millió lakos) legalább egy szülője bevándorló háttérű. A bevándorlók és vendégmunkások közül jelentős a délszlávok, a törökök, a románok, a magyarok, a lengyelek és az Európán kívülről jöttek száma. Ausztria mérsékelt népességnövekedésének is a bevándorlás az oka.

Az autochtonnak számító kisebbségek adatai sem derülnek ki ebből a népszámlálásból, ezért a 2001. évi eredményekre hagyatkozunk. Itt sem a nemzetiségi hovatartozásról, hanem a nemzetiségi nyelvek használatáról van adat.⁴

Az ország hivatalos nyelve a német. 2001-ben a lakosság 88,8%-a vallotta magát német anyanyelvűnek. Hivatalos nyelvnak számít regionális szinten Karintiában és Stájerországban a szlovén (0,2–0,5%), Burgenlandban települési szinten a magyar (0,2%) és a horvát (1,3%). Elismert történelmi kisebbségnek számít Bécsben a cseh (0,2%) és a szlovák (0,1%).

⁴ Ezek az adatok számszerűségükben nem vethetők össze a 2011. évi egyéb adatokkal, csak egymáshoz, esetleg az akkori összlakossághoz mért százalékos arányukban.

A magyar kisebbség. E népszámlálás szerint 40 583 személy jelölte meg a német mellett használt nyelveként a magyart is. Ezzel a magyar népcsoport lélekszámban (természetesen a betelepült magyarokkal együtt) a legnagyobb kisebbségnek számít. A 6 641 burgenlandi magyar kétharmada két nyelvszigeten él: a Felső-Örség három településén: Felsőőrben, Alsóőrben és Öriszigeten, valamint a Közép-Burgenlandban fekvő Felsőpulyán, egyharmada szétszórva különböző településeken. A 10-12. században a nyugati határvidékre telepített (burgenlandi) magyarok csoportja Trianon után, az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával került osztrák fennhatóság alá. A Burgenlandon kívül élő magyarok különböző időszakokban menekültek vagy vándoroltak be ide. Bécsben a középkor óta élnek magyarok, hivatalosan is népcsoportként ismerik el őket (a 2011. évi adatok szerint létszámuk 15 435 fő). A tartományi székhelyeken élő, ugyancsak migráns eredetű, magyarul is beszélő lakosok száma 18 507, de ők nem tartoznak bele a hivatalosan elismert magyar népcsoport létszámába.

Az Ausztriában élő magyaroknak – autochton és bevándorló eredetű részüknek egyaránt – alacsony a nyelvi vitalitása. Az anyaországinnál magasabb életszínvonal, a német nyelvnek a magyarénál eleve magasabb presztízse már az őslakos kisebbség fiatalabb generációiban is előidézte a szinte teljes nyelvcserét. Gazdasági és presztízsbeli okok gyorsítják a betelepülők és gyermekeik nyelvváltását is (vö. pl. Szépfalusi István at. al 2012, 118–120; Gal 1992).

2. A nyelvhasználatra vonatkozó törvények, a nyelvpolitika jogi dokumentumai

Ausztriában a kisebbségekre vonatkozó jogi dokumentumokat elsősorban a Magyarországon élő, de a helyi körülményeket jól ismerő Szoták Szilvia munkáinak, elsősorban 2012. évi összefoglaló tanulmányának (Szoták 2012) segítségével értelmezem. A közigazgatási nyelvhasználat leírásában Szabó Mihály Gizella tanulmányára (Szabó Mihály 2017), a kisebbségi anyanyelvű oktatásban pedig mindenekelőtt Vančo Ildikóéra (Vančo 2017) támaszkodom.

2.1. Nemzetközi dokumentumok

Ausztria 1992. november 5-én írta alá *A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartáját*, amely 2001. október 1-jén lépett hatályba; a *Kisebbségi keretegyezmény* pedig 1998. július 1-je óta van hatályban.

2.2. Az osztrák jogalkotás

A népcsoportok jogait négy szinten szabályozzák: (1) alkotmány szintű törvényekkel, (2) szövetségi szintű szabályozásokkal, (3) rendeletekkel, tartományi szintű szabályozásokkal és (4) alkotmánybírószági döntésekkel (törvényértelmezésekkel). Ausztriában biztosítják a kisebbségeknek a többségekkel azonos alapjogokat, de vannak speciális jogi normák, amelyek kifejezetten a kisebbségekre vonatkoznak.

Az alkotmány

Már az osztrák–magyar kiegyezés alapelveit rögzítő, 1867/142-es számú alaptörvény kimondta az állam összes nemzetiségének egyenjogúságát, a nemzetiségeknek nyelvükhöz és nyelvük használatához való sérthetetlen jogát. Az Osztrák Köztársasággal 1919. szeptember 10-én Saint Germainben aláírt békeszerződés⁵ a kisebbségekre vonatkozóan további jogokat fogalmaz meg: az anyanyelvhasználat biztosítását a törvény előtt, a népiskolai anyanyelvi oktatás lehetőségét, a diszkriminációmentesség elvét. A *szövetségi alkotmány*⁶ deklarálta a német államnyelvi funkcióját, majd egy későbbi módosításában⁷ elismerte az ország növekvő nyelvi és kulturális sokszínűségét, elsősorban az őshonos népcsoportok jelenlétét. Az alkotmány megfogalmazza azt a célt, hogy támogatni kell a népcsoportok nyelvének és kultúrájának megtartását. A második világháború után, a szovjet megszállás megszűnésekor keletkezett az 1955-ös

5 Staatsvertrag von St. Germain Nr. 303/1920

6 BGBl. Nr. 1/1920

7 Staatszielbestimmung BGBl. I. 68/2000

Államszerződés.⁸ A 6–7. törvénycikkben az általános emberi jogok megfogalmazása mellett népcsoportként azonban csak a burgenlandi horvátokat és a karintiai és a stájerországi szlovéneket ismerte el. Az alkotmányszintű szabályozások mindegyikében megtaláljuk azonban az alapfokú anyanyelvi oktatáshoz való jog biztosítását.

A kisebbségi vagy népcsoporttörvény

A jogszabályok közül ki kell emelni az 1976-os *Népcsoporttörvényt*,⁹ ez autochton kisebbségként ismerte el az őrvidéki magyarságot. A népcsoporttörvény hat fejezetben foglalkozik általános rendelkezésekkel, a népcsoporttanácsokkal, a népcsoportok anyagi támogatásával, a topográfiai megjelölésekkel, a hivatalos nyelvvel, a hatodik fejezetben pedig a záró szabályokkal. Jelentőssé teszi még az is, hogy általánosságok helyett konkrét intézkedéseket fogalmaz meg. Ezek közül rövidesen megvalósult *A népcsoporttanácsok alakulásáról és javadalmazásáról szóló törvény* (1977), ez határozza meg az elismert népcsoportok képviseleti jogának szabályait. A tanácsoknak azóta is van javaslattevési joguk, de ezt vagy figyelembe veszik, vagy sem. A tanács elnöke képviseli a népcsoport érdekeit és jogait különböző hivatalos fórumokon.

A törvényben az egyik leginkább kifogásolható dolog, hogy – korábbi, ilyen értelmű rendelkezésekre hivatkozva – megerősíti, hogy a burgenlandi magyarok és horvátok más szövetségi tartományban már nem élvezhetik kisebbségi jogukat, mivel ezek gyakorlására csak az autochton területeken van lehetőség.

2011-ben módosították a népcsoportokról szóló törvényt, ebben bővítették a kisebbségi nyelvek hivatalos használatának lehetőségeit.

8 Staatsvertrag BGBl. Nr. 152/1955

9 Volksgruppengesetz 396/1976

3. A közigazgatás és a hivatali nyelvhasználat

Az 1976. évi *Népcsoporttörvény* 2. melléklete szerint a magyar nyelv a közigazgatásban Burgenland tartományban, Felsőőr és Felsőpulya körzetében használható az önkormányzatoknál, az állami hivatalokban, a bíróságokon és a központi államigazgatási szervek helyi kirendeltségein. A törvénynek csak egy jóval későbbi, a 2000-ben kiadott *Topográfiarendelete*¹⁰ szól a helységnévtáblákról is. Csaknem 70 év után ez teremtette meg először annak lehetőségét, hogy magyar nyelvű helységnévtáblákat helyezzenek ki Burgenland négy magyarok lakta településének, Felsőpulyának, Felsőörnek, Alsóörnek és Örszigetnek a határára. A *Hivatali nyelvtörvény* szintén 2000-ben lépett hatályba. Ennek értelmében az említett települések hivatalaiban lehetséges a magyar nyelvű ügyintézés, Bécsben azonban nincs a burgenlandihoz hasonló szabályozás. A 2011-ben módosított *Népcsoporttörvény* lehetővé tette a kisebbségi nyelvek hivatalos használatának bővítését. A *hivatali formanyomtatványokról szóló rendelet* ma érvényes, 2015-ben módosított változata szerint egyes formanyomtatványokat többek között magyar nyelven is biztosítani kell.

3.1. Az oktatás

A magyaroktatás helyzetén az 1976. évi *Népcsoporttörvény* változtatott, ennek alapján indulhatott újra a magyar nyelvű oktatás a négy burgenlandi településen. A *burgenlandi kisebbségi iskolatörvény*¹¹ a tartományban élő őshonos magyarok, horvátok és romák oktatási jogait szabályozza elemi iskolai szinttől az érettségiig. A törvény hozzájárult ahhoz, hogy a népcsoportok oktatási jogai kiszélesedtek, s a tantervi keretek modernizálásával a kisebbségi oktatás minősége is javult. A szabályozás egyik legfontosabb eleme, hogy az 1937-es törvény-

10 Topographieverordnung BGB1.II Nr. 170/2000

11 BGBl. Nr. 641/1994

hez képest megszűntek a létszamarányon alapuló százalékos kötöttségek, tehát Burgenland bármely településének iskolájában oktatható a három népcsoport nyelve, ha megvan az osztályok vagy csoportok beindításához szükséges törvényben előírt jelentkezői létszám.

A törvény az **elemi iskolák**ban a szabadon választott nyelvtanuláson kívül engedélyezi a kétnyelvű (magyar/német vagy horvát/német) oktatást, valamint lehetővé teszi csak kisebbségi nyelvű (csak magyar vagy horvát) iskolák vagy osztályok létrehozását és működését is. Ez utóbbi esetben heti hat órában kötelező a német nyelv tanítása.

Középiskolai szinten már csak kétnyelvű oktatást engedélyez. A törvény különös gondot fordít a pedagógusok képzésére és továbbképzésére, s tartalmazza ezek módozatait is.

A Tartományi Iskolatanácsban belül külön főosztályt hoztak létre a kisebbségi oktató- és nevelőmunka szervezésére, irányítására. A szakfelügyelők hatáskörét minden iskolatípusra vonatkozóan meghatározták. A jogszabály kimondja, hogy a szülők kérvényezhetik a kétnyelvű bizonyítvány kiállítását is. A kisebbségi osztályok összlétszámát a törvény 20 főben maximalizálta, s azt is engedélyezi, hogy egy magyar nyelvet tanuló csoport több osztályból is létrejöhessen. Ennek megfelelően az osztályok és csoportok létszámát a következőképpen szabályozta: az elemi iskolában magyar nyelvű osztály indításához 7, külön csoportéhoz 5 fő jelentkezése szükséges; alsó tagozaton és szakmunkásképzőben 9 fővel indulhat kisebbségi osztály, 5 fővel csoport; a nyolcosztályos gimnázium első négy évfolyamán 12 fő szükséges egy osztály beindításához. Az 1995 óta hatályos, azóta többször módosított *Burgenlandi óvodatörvény*¹² a bölcsődékben, óvodákban, napközi otthonokban szabályozza a kétnyelvű nevelést. Felsőőr, Alsóőr, Őrisziget és Felsőpulya körzetében a magyart „második óvodanyelvként” írja elő. A magyar nyelv tanulása Burgenland teljes területén, a nem autochton településeken is lehetséges, ha a szülők 25%-a igényli. A 2010-es évek elejének adatai szerint 2 bölcsődében, 18 állami és 3 magánóvodában oktatnak magyarul is.

12 LGBL. Nr. 63/1995

3.2. Egyéb nyelvhasználati területek

A média. 2001-ben jelent meg az új *Médiatörvény*,¹³ ez szabályozza a kisebbségek műsoridőhöz jutását a médiában. Az 5. § szerint az ORF köteles „minden népcsoporttanáccsal rendelkező kisebbség számára” méltányos mennyiségű műsort sugározni. A *méltányos mennyiséget* azonban nem jelöli meg.

A nyomtatott sajtó. 2004-ben lépett hatályba az új *Sajtótörvény* (tkp. *Sajtótámogatási törvény*).¹⁴ A korábbihoz¹⁵ képest jelentős kedvezményt tartalmaz a népcsoportok számára, mert 2. §-a szerint a heti rendszerességgel megjelenő sajtótermékek kiadására egyébként érvényes, legalább 5000 példányszámos megkötés és a két főállású újságíró foglalkoztatása nem vonatkozik a kisebbségek által kiadott sajtótermékekre. A sajtótermékek kiadását a kormány a népcsoport-támogatásokkal biztosítja.

Az egyházi élet. A kisebbségi nyelvű vallási életnek a népcsoporttörvény szerint nincs semmilyen akadálya, ha a közösségnek igénye van rá.

A magyar nyelvű istentiszteletek rendje az elmúlt évtizedekben lényegében változatlan. A vallásoktatás a hivatalos tanrend része. A kisebbségi nyelven tudó oktatókról az egyháznak, a magyar nyelvű segédanyagokról, könyvekről az államnak kell gondoskodnia.

13 ORF-G; BGBl. I. Nr. 83/2001

14 Presseförderungsgesetz BGBl. Nr. 136/2003

15 BGBl. Nr. 228/1985

4. A törvények érvényesülése és helyzetkép a magyar kisebbségi nyelvhasználatról

4.1. A jogalkotás és a megvalósulás

Az Osztrák Köztársaság kisebbségi törvényei messzemenően biztosítják a kisebbségek jogait. A végrehajtás azonban sokszor csorbát szenved, ennek oka elsősorban az, hogy a törvények többszintűek, a kisebbségekre vonatkozó jogszabályok pedig több törvényben, szétszórta módon jelennek meg.

Az Ausztriában 2001. október 1-jén hatályba lépett nyelvi karta az ország egész területén érvényes. A magyar kisebbségre vonatkozóan lényeges, hogy a kormány különbséget tesz a burgenlandi, a Burgenlandon kívül élő és a bécsi magyarok között. Az 1998. július 1-jén hatályba lépett *Kisebbségi keretegyezmény*hez is azt a kiegészítést fűzte, hogy csak a népcsoporttörvényben említett kisebbségeket ismeri el, nem áll szándékában ugyanis az emigráns közösségek, az „új kisebbségek” jogainak rendezése, különösen nem oktatási jogaiké. Ez a hozzáállás hátráltatja azt is, hogy a Bécsben élő őslakos kisebbségekre vonatkozó, pl. a burgenlandi törvényekhez hasonló jogszabályok megszülessenek.

A *kisebbségi törvény (népcsoporttörvény)* szerint a népcsoporttanácsok jelenlegi összetételében a tagok felét adják a közvetlenül a kisebbségi szervezetek által jelöltek, a másik felét az egyházak javaslata alapján, vagy ha vannak, akkor a parlamenti pártok képviselőiből nevezik ki. A népcsoporttanácsok javaslat-tételi joga gyenge jog, hiszen vagy figyelembe veszik javaslataikat, vagy nem. A tanács elnökének képviselői joga pedig nem vonatkozik a Magyarországgal való kapcsolattartásra, és nincs is senki kijelölve erre a feladatra. A törvény egyik kifogásolható pontja még, hogy ha a burgenlandi magyarok és horvátok más szövetségi tartományba költöznek, elveszítik kisebbségi jogaikat, mivel ezeket csak az autochton területeken gyakorolhatják. A területiség elvét a kisebbségi törvényekben az Európa Tanács is kifogásolta állásfoglalásában 2011-ben. Ezenkívül a támogatások elosztása nem a népcsoportok számarányához

viszonyítva történik. Hiába alkotják tehát a magyarok lélekszámban a legnagyobb népcsoportot, harmadannyi támogatást kapnak, mint a szlovénok vagy a horvátok.

Az egyes népcsoportok szerint a kormány nem tudja megfelelően kezelni az őshonos és a bevándorló (allochton) csoportok nyelvhasználatára és nyelvoktatására vonatkozó intézkedéseit.

4.2. A közigazgatás és a hivatali nyelvhasználat

A fentebb említett, a hivatali anyanyelvhasználatra vonatkozó jogszabályok teljesülése az Osztrák Köztársaságban egyáltalán nem zavartalan. A 2015-ös osztrák kartajelentés szerint is csak néhány olyan személy dolgozik a központi államigazgatási szervek helyi kirendeltségein: az adóhivatalban, a munkaügyi felügyelőségen, aki beszél, illetve ír magyarul. És bár a helyi önkormányzatok esetében a két körzethez (Felsőpulya és Felsőőr) tartozó öt településen hivatalos nyelv a magyar, gyakorlatilag alig használják, ugyanis a hivatali dolgozók nem beszélnek magyarul, s nem adnak ki hivatalos önkormányzati dokumentumokat magyar nyelven. A kisebb településeken, pl. Alsőőrben a helyi önkormányzati hivatalban szóban még aránylag gyakran használják a magyar nyelvet, de a nagyobb településeken már egyáltalán nem. Magyar nyelvű nyomtatványok előfordulnak némely hivatalban (pl. az adóbevalláshoz kapcsolódó vagy a gondozószolgálattal kapcsolatos dokumentumok). De valószínű, hogy ezek nem annyira a burgenlandi magyaroknak, inkább az Európai Unión belül migráló magyarországi munkavállalóknak szólnak (az adóbevallási nyomtatványok letölthetők pl. angol, francia, magyar, horvát, szlovén, szlovák és cseh változatban is).

Egy későbbi monitorozási ciklusban, 2012-ben elfogadták ajánlásként, hogy Ausztriának biztosítania kell, hogy a burgenlandi horvát, szlovén és magyar nyelv helyben a bíróságokon és a közigazgatásban ténylegesen is használható legyen. A megvalósítást továbbra is nagyban nehezíti, hogy sem a tisztviselők, sem az ügyfelek nem beszélnek megfelelő szinten a kisebbségi nyelvet, különösen pl. a jogi szaknyelvet. A kormány ígéretének betartása, hogy az érintett tisztviselők számára nyelvi továbbképzést biztosít, némileg javíthatna a helyzeten.

4.3. Az oktatás

Burgenland tartományban pl. a 2011/2012-es tanévben 3 132 diák tanulta a magyar nyelvet a törvény által kétnyelvűként emlegetett, a valóságban két tan nyelvű (minden tantárgyat két nyelven, magyarul és németül is tanító) oktatási formában, valamint idegen nyelvként. Két településen, Alsóőrben és Óriszigeten működik kétnyelvű elemi iskola, és további tíz település elemi iskolájában indult kétnyelvű osztály, vagy tanultak a gyerekek (ebben a tanévben összesen 346-an) magyart kötelező jelleggel. De már **elemi iskolai** szinten (1–4. osztály) is csak kb. a diákok harmada vesz részt a kétnyelvű oktatási formában. Sokkal nagyobb azoknak a tanulóknak a száma, akik szabadon választott tantárgyként tanulják a magyar nyelvet heti 1–3 órában jegykötelezettség nélkül. Az *Oktatási törvény* megjelenése (1994) óta azonban a magyar nyelvoktatásban részesülők létszáma fokozatosan nő. A létszám emelkedésének a határnyitás, a gazdasági kapcsolatok fellendülése és Magyarország európai uniós csatlakozása mellett az is oka lehet, hogy a kisebbségi nyelvű oktatás bevezetésével sokszor tanári munkahelyeket mentenek meg, és kis falusi iskolák létét tudják megőrizni. A népcsoport nyelven folyó oktatás ugyanis a törvényben foglaltak szerint kisebb létszámú osztályokkal és csoportokkal is elindulhat, mint a többségi nyelvű oktatás.

Az **általános iskola** 5–8. osztályában már nem indulnak kétnyelvű osztályok, s a gyerekeknek általában kevesebb mint fele folytatja a magyar nyelv tanulását, általában szabadon választott tantárgyként, jegykötelezettség nélkül. Tovább csökken az alsóbb osztályokhoz képest az érdeklődés és a létszám is a gimnáziumokban, de megnyugtató, hogy évről évre stabilnak mondható a középfokú oktatásban magyarul tanulók száma. A gimnáziumokon kívül a különböző szakközépiskolákban is élnek ugyanis a magyar mint népcsoportnyelv (tulajdonképpen idegen nyelv) tanulásának lehetőségével, és a létszám évről évre alig változik. Az összes közoktatási típusban pl. a 2008 és 2012 közötti időszakban nőtt a magyarul tanulók összlétszáma: a 2008/2009-es tanévben 2 651, a 2010/2011-es tanévben 2 997, a 2011/2012-es tanévben pedig 3 132 magyarul tanuló diák volt.

Emelkedik tehát a magyar nyelvet választó diákok és iskolák száma, de a magyartanulás jellemzője, hogy az elemi iskola után mind a magyarul tanulók

létszáma, mind pedig a magyar nyelv iránti érdeklődés csökken. A magyarul tanulók jelentős része nem is az őshonos népcsoport tagja, hanem olyan német anyanyelvű osztrák gyerek, aki a határ közelsége miatt választja a magyar nyelvet. Emellett sok magyarországi kisdíák is átjár naponta azért, hogy az osztrák iskolarendszerben tanulhasson. Ezenkívül Magyarországról, Erdélyből, Vajdaságból emigrált szülők magyar ajkú gyermekei is vannak a magyarul tanulók között.

Burgenland egyetlen kétnyelvű **középiskolája**, a Burgenlandi Kétnyelvű Szövetségi Gimnázium (ZBG) 1992-ben nyitotta meg kapuit kísérleti jelleggel. Ez az egyetlen intézmény, ahol a magyart nemcsak idegen nyelvként, hanem az oktatás nyelveként is használják. Egyszerre két népcsoport – a horvátok és a magyarok – oktatási igényeit elégíti ki az intézmény nyolcosztályos gimnáziumi keretek között. Az intézményben párhuzamosan magyar–német és horvát–német kétnyelvű oktatás folyik. A magyart tanulók létszáma a rendszerváltás, majd Magyarország Európai Unióba való belépése után folyamatosan nőni kezdett, míg a horvátot tanuló gyerekek létszáma csökken a gimnáziumban. Az iskola nagy hangsúlyt fektet a tanulók multikulturális nevelésére, a kulturális másság elfogadására. A gyerekek a matematika, a német, az informatika és az idegen nyelvek kivételével minden tantárgyat két nyelven sajátíthatnak el, míg csak magyarul heti négy órában folyik az oktatás. A törvény lehetőséget ad heti egy órában a felzárkóztatásra, az iskolában működő fordítóműhely pedig ugyancsak emelheti a magyar nyelvvel eltölthető foglalkozások óraszámát. A magyar nyelv arányát a két nyelven oktatott tantárgyak tanításában évről évre fokozatosan növelni lehet a tanulók nyelvi tudásszintjének megfelelően. Az oktatás differenciáltan folyik, de hozzá tananyagot a tanárok sokszor maguk állítanak elő. A tanároktól mindkét nyelv magas szintű ismeretét várják el, az alkalmazás feltétele pedig az ezt igazoló diploma.

Bár a bécsi magyarok jogállásukat tekintve 1992 óta szintén a hivatalosan elfogadott ausztriai magyar népcsoport részét képezik, a Bécsben és környékén élő migrációs eredetű magyar diaszpóra kisebbségi oktatásának törvényi szabályozása nagy hiányosságokat mutat. Bécsben egyedül a cseh kisebbségnek van önálló iskolája. A fővárosban a magyar egyesületek szerveznek anyanyelv-megőrző nyelvórákat a hivatalos oktatás keretein kívül. A 71. számú Széche-

nyi István Cserkészcsapat foglalkozásai biztosítanak még lehetőséget a magyar nyelvű kulturális foglalkozásokra. A Városi Iskolatanács létrehozott egy *Projekt Hungaricum* nevű nyelvtanítási programot heti 1-2 órában.

Napjainkban három egyesület fejt ki említésre méltó oktatási tevékenységet. Az egyik ilyen a Központi Szövetség égisze alatt működő, 1987-ben alapított Bécsi Magyar Iskola, amelyet az anyanyelv és a magyar kultúra ápolása, az identitástudat megőrzése és az ausztriai magyarok megmaradása érdekében alapítottak. A hétvégi iskolaként működő szervezet szombatonként tartja a foglalkozásokat. A Bécsi Magyar Iskolaegyesület 2003 óta hirdet honismereti foglalkozásokat a Bécsben és környékén lakó 5–18 éves magyar anyanyelvű gyerekek számára. A legkisebbeknek olvasást és írást, a nagyobbaknak magyar helyesírást és irodalmi, történelmi, földrajzi alapismereteket tanítanak heti 90 percben. 2007-től valósult meg az a közép-európai projekt, melynek keretében magyar, cseh, szlovák és osztrák gyermekek látogathatják ugyanazt az óvodát. A kétnyelvű, magyar–német csoportban (max. 22 gyerek) anyanyelvű pedagógusok oktatnak. Az Ausztriai Magyar Pedagógusok Egyesülete rendelkezik a kisebbségek között a legnagyobb gyerek- és tanárlétszámmal, valamint a legszélesebb programkínálattal is: csecsemőkortól az érettségiig várja a gyerekeket. A magyar nyelvű foglalkozásokon – magyarságismeret, honismeret, zene – elemi iskolai szinttől az érettségiig kb. 260 diák vesz részt. A délutánonként zajló oktatás a bizonyítványba is bekerülhet, s ha ez több éven keresztül folyamatos, megfelelő óraszám esetén a diák magyar nyelvből érettségit is tehet. Bécsen kívül Grazban, Innsbruckban és Linzben is van lehetőség délutáni órakeretben és a cserkészek körében is magyar nyelvet tanulni.

4.4. A felsőoktatás

A kétnyelvű tanintézetek leendő oktatóinak az Eisenstadti Pedagógiai Akadémián (tanítóképző főiskolán) folytatott tanulmányaik során külön magyar, valamint horvát nyelvi képzésben, továbbá óvodai és iskolai gyakorlaton kell részt venniük. Akik már rendelkeznek óvodapedagógusi vagy tanítói diplomával, azoknak a nyelvi és speciális módszertani tárgyakból kiegészítő vizsgát kell tenniük.

A gimnáziumi tanári diplomát a pedagógusjelöltek vagy Magyarországon, vagy a Bécsi Egyetem Finnugor Intézetében szerzik meg. A Bécsi Egye-

tem Finnugor Intézete 1973-tól működik, s az egyetlen olyan intézmény német nyelvterületen, ahol magyar szakos tanárképzés folyik az 1980-as évek végétől kezdve. Az itt végzett tanárok magyar nyelvet oktatnak Burgenland, Bécs, valamint Felső-Ausztria iskoláiban. A tanszék szerteágazó igényeknek próbál meg eleget tenni. Az oktatás nyelve a német, s részben a magyar, az angol, a finn.

4.5. A kutatás

A fenti felsőoktatási intézményeken kívül a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhá-
lózati keretében működő, alsóóri székhelyű Imre Samu Nyelvi Intézet végez ku-
tatásokat az ausztriai magyar kisebbség nyelvi helyzetéről.

4.6. Egyéb nyelvhasználati területek

A média. Az osztrák médiapolitika a kisebbségi műsorsugárzás területén óri-
ási hiányosságokat mutat. A kisebbségi nyelvű műsorsugározás szabályozása
egészen az új médiatörvény megalkotásáig hiányzott, addig az ORF (Öster-
reichische Rundfunk) csak arra vállalt kötelezettséget, hogy műsorpoltikája
kialakításakor „megértést tanúsít a demokratikus együttélés kérdéseivel kap-
csolatban”.¹⁶ A 2001. évi új *Médiatörvény* alapján a következő volt a helyzet pl.
2012-ben: az ORF heti 95 perc műsoridőben sugárzott magyar nyelvű rádió-
adást, horvátul azonban 502 percben, szlovénül pedig 3360 percben, a cseh,
a szlovák és a roma nyelv is 30-30 percet kapott. Az ORF által sugárzott ki-
sebbségi nyelvű tv-adások hasonló képet mutatnak: magyar nyelvű adás évente
hatszor van, egyenként 30 percben; horvát és szlovén nyelvű heti 30 percben;
cseh és szlovák kétnyelvű műsor pedig évi hat alkalommal 25-25 percben.¹⁷ Saj-
nálatos, hogy a magyar kisebbség (a törvényesen kisebbségként elismert része)
létszámához mérten nagyon kevés műsoridőt kap.

¹⁶ Rundfunkgesetz, BGBl. I. Nr. 379/1984 § 2.

¹⁷ Az adatok forrása: Szekeres Péter 2008. Kisebbségek és tömegkommunikáció Európában. Jel-Kép, Budapest http://independent.academia.edu/peter-Szekeres/papers/985274/Kisebbssegek_es_tomegkommunikacio_Europaban

Ugyancsak az állami felelősségvállalás hiányára utal, hogy *A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának* ratifikálásakor az osztrák kormány a karta III. részének *Tömegtájékoztatási eszközök* című 11. cikkelyéből semmit nem választott, azaz semmilyen kötelezettséget nem vállalt. Az Ausztriában élő több százszáz lélekszámú migrációs eredetű diaszpórára való tekintettel említést érdemel, hogy magának a kartának a hatálya sem terjed ki a hivatalos nyelvek dialektusaira és a bevándorlók nyelvére.

A nyomtatott sajtó. A 2004. évi *Sajtótörvény* engedélyezi a népcsoportoknak legalább egy napilap kiadását, de az anyagi források szűkössége miatt egyikük sem ad ki ilyent. Hetilapjuk a horvátoknak és a szlovénoknak van. A többi népcsoport havi, kéthavi, negyedéves rendszerességgel ad ki sajtótermékeket. A Burgenlandi Magyar Kultúregyesület adja ki az *Örség*, a *Burgenlandi Hírek* és a *Minimulti* című kiadványokat. Ezekben a közösségben történt eseményekről számolnak be, a kéthavonta megjelenő *Bécsi Napló*ban pedig a helyi vonatkozású tudósításokon kívül helyet kapnak a nyugati diaszpórával kapcsolatos hírek is. Az internethasználók körében népszerű a Magyar Média és Információs Központ gondozásában működő *Lángos* (langos.at) és a bécsi magyarok által üzemeltetett *Bécsi Magyar Szalon* (viennahu.com). A sajtótermékek írói általában nem képzett újságírók, hanem lelkes amatőrök. Kisebbségi nyelvű újságíróképzés nincs Ausztriában.

Az egyházi élet. A vallási élet mint nyelvhasználati színtér egyben kulturális alkalmakat is kínál anyanyelvhasználati lehetőségekkel: olvasóköroket, színjátszó köroket, táncházakat, asszonyköroket, bálakat.

Az örvidéki négy magyarok lakta településnek (Felsőpulya – Oberpullendorf, Felsőőr – Oberwart, Alsóőr – Unterwart és Őrisziget – Siget i. d. Wart) felekezeti összetétele változatos. Felsőpulya katolikus vallású. Alsóőr közössége szintén katolikus, gyülekezetük az azóta elhunyt Galambos Ireneusz plébánosnak köszönhetően a magyar nyelv és kultúra életben tartásának egyik regionális központja. A felsőőri magyar gyülekezet a legnagyobb református közösség Ausztriában, élén kétnyelvű lelkész áll. Az Őriszigeti evangélikus gyülekezet mindenkor lelkésze ugyancsak aktív szerepet vállal a község életében.

A Burgenlandon kívüli területeken – elsősorban az 1956-os menekült-hullám hatására – a katolikus és a protestáns egyházak keretében általában a

nagyobb városokban létesültek magyar lelkeszségek. Bécsben a magyar nyelvű szertartásoknak már korábban is volt hagyományuk, van katolikus magyar mise, evangélikus és református magyar istentisztelet.

5. Javaslatok a magyar kisebbség helyzetének alakítására

- a) A **kisebbségi törvénynek (népcsoporttörvénynek)** tartalmában úgy kellene változnia, hogy a népcsoporttanácsok jogköre bővüljön, tagjainak döntő többségét javasolhassák a magyar kisebbség szervezetei, valamint ki kellene egészíteni pl. annak a lehetőségnek a megvalósításával, hogy a népcsoporttanácsstagok kiválasztása ellen közigazgatási bíróság előtt kifogást lehessen emelni.
- b) Ausztriának jogilag meg kell szüntetnie a burgenlandi, a bécsi és a más tartományokban élő magyar kisebbség közötti különbségtételt, mindannyiuknak a burgenlandiakéval azonos jogokat kell adni.
- c) A magyar nyelv esetében nagyobb figyelmet kellene fordítani arra, hogy a jogi és közigazgatási nyelvhasználat ne csak elméletben legyen lehetséges, de a gyakorlatban is megvalósuljon.
- d) Bécsben is meg kellene valósítani az óvodától az érettségig a kétnyelvű oktatás lehetőségét.
- e) A magyar kisebbség számára is szükséges lenne legalább napi 30 perces anyanyelvű rádió- és heti 30 perces anyanyelvű televízióadás.
- f) Magyarországnak figyelmet kell szentelnie annak, hogy az ausztriai magyar közösségeknek és tagjaiknak jelentős tudati átalakítására van szükség ahhoz, hogy lassítani lehessen, esetleg meg lehessen fordítani a nyelvcsere igen előrehaladott folyamatát. A megfogalmazott javaslatok egyébként – a magyar népcsoport gyenge érdekérvényesítő erejéből fakadóan – csak diplomáciai úton és segítséggel valósulhatnak meg.

IRODALOM

- Bericht 2011.** *Bericht der Republik Österreich gemäß Artikel 15 Abs. 1 der Europäischen Charta der Regional- oder Minderheitensprachen.* Bundeskanzleramt, Verfassungsdienst, Wien, 2011.
- Gal 1992.** Gal, Susan: Mi a nyelvcsere és hogyan történik? In Kontra Miklós (szerk.): *Társadalmi és területi változatok a magyar nyelvben.* A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 2012. 47–59.
- Szabó Mihály 2017.** Szabó Mihály Gizella: A magyar nyelv használata a közigazgatásban a Magyarországgal szomszédos országokban. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője.* Gondolat Kiadó, Budapest, 2017. 299–320. Ausztriára vonatkozóan: 303–304.
- Szépfalusi at al. 2012.** Szépfalusi István – Vörös Ottó – Beregszászi Anikó – Kontra Miklós: *A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában.* Gondolat Kiadó – Imre Samu Nyelvi Intézet – Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Budapest–Alsóőr–Lendva, 2012.
- Szoták 2012.** Szoták Szilvia: Az osztrák nyelv- és kisebbségpolitika legújabb diskurzusai. In: Eplényi Kata – Kántor Zoltán (szerk.): *Térvesztés és határtalanítás. A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai.* Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Lucidus Kiadó, Budapest, 2012. 122–143. <https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2018/07/Tervesztes-es-hatartalanitas.pdf>; a letöltés időpontja: 2020. március 30.
- Vančo 2017.** Vančo Ildikó: A határon túli magyar tannyelvű és magyar tematikájú közoktatás. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője.* Gondolat, Budapest, 2017. 357–430. Ausztriára vonatkozóan: 415–421.

HORVÁTOR SZÁG

1. Demográfia

Horvátország összlakossága a 2011. évi népszámlálás adatai szerint 4 178 934. Nemzeti és etnikai szempontból a népesség a következőképpen oszlik meg: 3 874 321 horvát (92,7%), 186 633 szerb (4,46%), 31 479 bosnyák (0,75%), 17 807 olasz (0,42%), 17 513 albán (0,41%), 16 975 roma (0,4%), 14 048 magyar (0,34%), 10 517 szlovén (0,25%), 9641 (0,2%) cseh.

A magyar kisebbségiek létszáma Horvátországban a lakosság fél százalékát sem teszi ki, s számuk folyamatosan csökken, a 2001. és a 2011. évi népszámlálás között pl. 16 595 főről 14 048-ra, tehát több mint 15%-kal. Ez a nagymértékű csökkenés a Kárpát-medencei magyar kisebbségi csoportok között a legnagyobb, itt különösen gyors az asszimiláció. Ennek fő oka, hogy a magyar kisebbségiek nagy része szórványban él, közösségével nincs kapcsolata, és nincs lehetősége az anyanyelvű oktatásra sem. Nagyobb részük, mintegy kétharmaduk azonban Eszék-Baranya megyében él, itt a szerb kisebbség után a második legnépesebbnek számít. Ezen a területen belül pedig a Hercegszölősi járásban vannak relatív többségben a magyarok (40% körül).

2. A nyelvhasználatra vonatkozó törvények, a nyelvpolitika jogi dokumentumai

A horvátországi jogalkotás nyelvpolitikai tárgyú dokumentumait és a nyelvhasználati helyzetképet az ott kisebbségben élő szakértők értelmezésében tárgyalom. A rendszerváltás utáni csaknem három évtizedre vonatkozóan a következő tanulmányokra támaszkodom: Andócsi János, valamint *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* sorozat horvátországi kötetének átfogó elemzésére (Andócsi 2012, Fancsaly et al. 2016.), jogi szempontból különösen Gerencsér Balázs Szabolcs (Gerencsér 2015), Lábadi Károly (Lábadi 2003) és Szekeres Péter (Szekeres 2006) munkájára. Ezeket egészítik ki az egyes nyelvhasználati területeket elemző további tanulmányok (Szabó Mihály 2017. és Vančo 2017).

Horvátország 1991. június 25. óta önálló és szuverén állam. Ez a horvátok számára azt jelenti, hogy a 10–11. századi Horvát Királyság megszűnése óta – rövid időszakokat leszámítva – most lettek újra teljesen függetlenek. A 11. század végétől a Magyar Királyság része volt, igaz, nagyfokú önállósággal; a mohácsi csata után fokozatosan a Habsburg Birodalom, majd Magyarország keretein belül az Osztrák–Magyar Monarchia részévé vált. Az I. világháború végén a monarchia felbomlása után a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, majd egy évtized múlva Jugoszlávia része lett. Jugoszlávia felbomlása után 1991-ben kiáltotta ki függetlenségét, de egy ötéves háborút kellett vívnia, mivel a Habsburg Birodalom idején erre a területre telepített szerbek nem ismerték el Horvátországot, hanem területén belül létre akarták hozni az úgynevezett Szerb Krajina Köztársaságot. 1995-ben végül ez a terület is ismét Horvátország része lett. A háború ezzel befejeződött, bár kelet-szlavóniai és dél-baranyai területek még 1998-ig kerültek vissza Horvátországhoz. Az ország 2009 óta tagja a NATO-nak, 2013 óta pedig az Európai Uniónak.

Az ország kisebbségpolitikája összefügg történelmével. A függetlenség kikiáltásával együtt kimondták azt is, hogy az új állam garantálja a kulturális

autonómiát és a polgári jogok érvényesülését a szerbek és más kisebbségek számára. A szerb az ország legnagyobb kisebbsége, ők Jugoszlávia többségi nemzetiségéből az ország felbomlása után itt kisebbségivé váltak. A kisebbségi létről a horvátoknak megvolt a tapasztalatuk a jugoszláv időkből, amikor állandó harcot vívtak a horvát nyelvért, amely hivatalosan nem is létezett (csak „szerbhorvát” volt, ahogy hivatalosan nevezték). A szerb kisebbség középpontba állításának azonban az is célja volt, hogy a szerb propaganda súlyos vádjait a horvátországi szerbek helyzetéről a valósággal cáfolják elsősorban a nemzetközi közvélemény és politika előtt. A kisebbségi jogok az európai normáknak megfelelően vannak törvénybe foglalva.

2.1. Nemzetközi egyezmények

A *regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartáját* Horvátország 1997-ben, megfelelő vállalásokkal ratifikálta. Ugyanebben az évben csatlakozott A *kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény*hez, ez lendítette fel a kisebbségekkel kapcsolatos belső törvényhozást. A 2000-ben megszületett, Az *emberi szabadságjogokról és a Horvát Köztársaság etnikai és nemzeti kisebbségeiről* szóló alkotmányos törvény tulajdonképpen a keretegyezmény végrehajtásának dokumentuma.¹⁸

2.2. Kétoldalú szerződések

Horvátország és Magyarország több ilyen szerződést is aláírt. Az első az 1992. évi, a *baráti kapcsolatokról és együttműködésről szóló szerződés*. Ennek 17. cikke-lye szerint: „A Horvát Köztársaságban élő magyar nemzetiségnek és a Magyar Köztársaságban élő horvát nemzetiségnek joga van ahhoz, hogy egyénileg vagy közösségük más tagjaival szabadon kifejezhessék, megőrizték és továbbfejleszték etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásukat anélkül, hogy őket bárki akarata ellenére asszimilációra kényszerítené. Joguk van ahhoz, hogy anyanyel-

¹⁸ A joganyag forrása Gerencsér Balázs Szabolcs (2015) szerint: www.minelres.lv/national-legislation/croatia/croatia.htm

vüket a magánéletben és a nyilvánosság előtt szabadon használják, anyanyelvükön információkat terjesszenek és cseréljenek, és azokhoz hozzáférjenek. Joguk van ahhoz, hogy emberi jogaikat és alapvető szabadságjogaikat teljes mértékben és hatékonyan mindenfajta diszkriminációtól mentesen és a törvény előtt teljes egyenlőségben gyakorolják.”¹⁹ Ennél talán még fontosabb az 1995. évi egyezmény a kisebbségi jogok garantálásáról.²⁰ Ebben a felek kölcsönösen biztosítják a kisebbségek tagjai számára a magán- és közéletben az anyanyelv és az eredeti vezeté- és utónevek szabad használatát és anyakönyvezését. Kötelezik magukat, hogy a kisebbségek által lakott területeken biztosítják mindkét nyelv megfelelő használatát, különösen a földrajzi nevekre és a nyilvános feliratokra vonatkozóan, a helyi önkormányzatoknál az írásos és szóbeli kommunikációban, a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban. Kölcsönösen lehetővé teszik a rendszeres anyanyelvű rádió- és televízióadások sugárzását megfelelő műsoridőben, támogatják az anyaországi rádió- és tévéműsorok átvételét és a kisebbségek saját információs tevékenységét. Az egyezmény 6. cikkelyében a felek vállalják, hogy biztosítják a kisebbségek anyanyelvű vallásgyakorlási jogát. Mindkét ország hatóságai engedélyezik papok kölcsönös küldését és fogadását.

2.3. Belső szabályozás

Az alkotmány

A Horvát Köztársaság 1990-ben elfogadott és azóta többször módosított első alkotmánya²¹ a horvát nemzet mellett államalkotó kisebbségként ismeri el a magyarokat, a szerbekkel, a csehekkel, a szlovákokkal, az olaszokkal, a zsidókkal, a németekkel, az osztrákokkal, az ukránokkal, a ruszinokkal és másokkal együtt, és szavatolja számukra az egyenjogúságot.

19 A Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között Budapesten, 1992. december 16-án aláírt, a baráti kapcsolatokról és együttműködésről szóló szerződés.

20 A Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között a Magyar Köztársaságban élő horvát kisebbség és a Horvát Köztársaságban élő magyar kisebbség jogainak védelméről Eszéken, 1995. április 5-én aláírt egyezmény.

21 Ustav Republike Hrvatske (1990)

Az egyenjogúság és a nemzeti kisebbségek jogainak védelme érdekében további alkotmányerejű törvényeket fogadtak el. Az érdekvédelem kiteljesedését szolgálja az a rendelkezés is, miszerint minden nemzeti kisebbségnek joga van képviselőt választani a Horvát száborba (a törvényhozásba, tkp. a parlamentbe). A magyar és az olasz kisebbséget egy-egy hely illeti meg a horvát törvényhozásban, a szerbeknek alanyi jogon három hely jár, a többi elismert kisebbség osztozik a kisebbségeknek járó képviselői helyeken. A magyarok számára garantált parlamenti hely pozitív diszkriminációnak is tekinthető, mivel képviselőjük jóval kevesebb szavazattal juthat be a parlamentbe, mint a bejutáshoz szükséges és átlagos szavazatszám.

A többször módosított horvát alkotmány mindenkinek szavatolja, hogy szabadon megvallhassa nemzeti hovatartozását és szabadon használhassa anyanyelvét, valamint élhessen a kulturális autonómia jogával is. Tiltja és bünteti a nemzeti gyűlölet szítására alkalmas megnyilvánulásokat.

A kisebbségi törvények

1991-ben, Horvátország függetlensége kikiáltásának évében törvény született *Karta a szerbek és Horvátország más nemzetiségeinek jogairól* címmel. A karta biztosította minden nemzetiség alkotmányos jogait, a nemzetközi emberi jogi egyezmények végrehajtását, valamint a nemzetiségeknek a helyi közigazgatásban való részvételét.

A 2000-ben megszületett *Az emberi szabadságjogokról és a Horvát Köztársaság etnikai és nemzeti kisebbségeiről szóló alkotmányos törvény* biztosítja a kisebbségek jogegyenlőségét, segíti a köztük és anyaállamuk közötti kapcsolat-tartást, és kimondja kulturális autonómiájukat.

A kisebbségvédelem szabályozását szolgálja a 2002-ben elfogadott, *Az emberi szabadságjogokról és a Horvát Köztársaság etnikai és nemzeti közösségeiről vagy kisebbségeiről szóló alkotmányerejű törvény*.²² Ez a törvény megerősíti a kisebbségek jogait, egyenlőségét, újból deklarálja az etnikai és nemzeti kö-

22 Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina (2002)

zösségek vagy kisebbségek jogát a kulturális autonómiához. Erre a törvényre elsősorban külpolitikai okokból volt szükség, az Európai Unió előtt szándékoztak megerősíteni a szerb kisebbség jogainak a garantálását az EU-taggá válás céljából. A törvény 5. cikkelye határozza meg a nemzeti kisebbség fogalmát: a Horvát Köztársaságban élő őshonos horvát állampolgárok csoportja, amelynek etnikai, nyelvi kulturális és/vagy vallási hagyományai különböznek a többi csoportétól, s e hagyományok megőrzésére törekszik. A törvény további cikkelyei rendezik többek között az anyanyelvű névhasználat kérdését, engedélyezik, hogy a kérvényező saját kisebbségi nyelvén használja család- és utónevét.

A törvény biztosítja a kisebbségi nyelvek közösségi használatát és az anyanyelven folyó tanítást. A jogok és kötelezettségek megvalósulását a kisebbségi tanácsok hivatottak ellenőrizni. Ezeknek a testületeknek jogukban áll véleményt is formálni minden olyan kérdésben, amely érinti az általuk képviselt kisebbséget.

A törvény új elemként lehetővé teszi kisebbségi tanácsok megalapítását és a képviselőknek a kisebbség tagjai általi közvetlen választását járási, megyei és városi szinten is, de ahol a kisebbség létszáma nem éri el a törvényben meghatározott számarányt (a lakosság legalább egyharmadát), ott csak egy képviselőt választhatnak. A kisebbségi tanácsok jogi lehetőségei közé a következőket sorolta a törvény: olyan javaslatokat tehetnek, amelyek előmozdíthatják az általuk képviselt kisebbség helyzetének javulását; tájékoztatást kaphatnak minden olyan kérdésben, amely a kisebbségeket érinti; javaslatot és véleményt fogalmazhatnak meg a regionális vagy helyi szinten működő rádió- és televízióadóknak olyan programokra, amelyek kisebbségi tematikával foglalkoznak.

Ez a törvény – a délszláv kisebbségpolitikai hagyományt követve – átfogó és erős jogi szabályozónak számít, általában betölti a más országokban inkább ágazati törvénykezés funkcióját is.

2.4. Az igazságszolgáltatás

Az alkotmány és a kisebbségi törvény egyenlő jogú nyelvhasználatot biztosít a kisebbségeknek az elsőfokú polgári és büntetőeljárásokban. A *2003. évi büntetőeljárás törvény* azzal könnyíti a nemzeti kisebbségek helyzetét peres ügyekben, hogy az egyébként előírt tolmácsolási költségeket nekik nem kell megfizetniük.

És ez akkor is érvényes, ha a nemzeti kisebbséghez tartozó nem az egyharmados létszám miatt kiemelt kisebbségi területen él, hanem szórványban (a horvátországi magyar kisebbségnek mintegy 40%-a). A kisebbségi fél kérelmére egyes iratokat az állam költségén kiállítják kisebbségi nyelven is. A *polgári eljárási törvény* (1991) szerint a bíróságokon a kisebbségi ügyfél használhatja kisebbségi anyanyelvét a tolmácsolás költségének megfizetése nélkül, valamint anyanyelvén is benyújthat bizonyítékokat. Az elsőfokú eljárásban tehát a kisebbségi nyelv szóban és írásban is használható. Másodfokú eljárásokban a horvát nyelv van előírva, kivételt képez az az eset, ha a fél közvetlenül jelenik meg a másodfokú hatóság előtt, és első fokon egyenlő hivatalos nyelvként kérte kisebbségi nyelve használatát.

2.5. A közigazgatás, a hivatalos nyelvhasználat

A nyelvi jogok érvényesülésének további törvényi garanciáját jelenti a 2000-ben elfogadott törvény a horvátországi nemzeti kisebbségek nyelv- és íráshasználatáról.²³ A jogszabály részletezi a nyelvhasználat jogi lehetőségeit, és a kisebbségi 1/3-os számarány esetén egyenrangúvá teszi a kisebbségi nyelvet és írást a horvát nyelvvel és írással. A törvény megfelel azoknak a kisebbségi jogoknak, amelyekre Horvátország nemzetközi szerződések aláírásával garanciát vállalt. Megerősíti, hogy az 1/3-nál magasabb kisebbségi számarány esetében törvényileg kötelező a kisebbségi nyelv és írás használata. A törvény 3. cikkelye felsorolja a kivételeket, amikor a kisebbség nem használhatja anyanyelvét: a központi állami hivatalok előtt folytatott eljárások esetében, a cégbíróságokon, a közigazgatási bíróságokon, a kihágási bíróság felsőbb szintjén és a Horvát Köztársaság Alkotmánybíróságán, továbbá a központi állami szerveknél, ha a törvény másképpen nem rendelkezik. Az 5. cikkely határozza meg a városokban, a járásokban és a megyékben az anyanyelvhasználat lehetőségeit: a járások, a megyék és a városok képviselő- és végrehajtó testületeiben, a közigazgatási egységekkel folytatott ügyintézésben és az elsőfokú eljárásokban. A törvény hangsúlyozza,

23 Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj (2000)

hogy a közigazgatási egységek szervei elismerik a kisebbségi nyelven készült jogi okmányokat. A 6. cikkely kimondja, hogy a kisebbségi nyelv és írás hivatalos használata egy járás, illetve egy település egészére vonatkozik.

A 2002. évi kisebbségi törvény kiemelt helyen kezeli a nemzeti kisebbségek anyanyelvhasználatát a hivatalokban. A törvény II. részének 10. §-a lehetővé teszi a kisebbségi anyanyelvhasználatot a közösségi kommunikációban, ideérti a kisebbségi nyelvű táblákat, feliratokat is. A 12. § részletezi a hivatali nyelvhasználat szabályait. A horváttal egyenlő jogú hivatalos nyelvként használható a kisebbségi nyelv olyan közigazgatási egységekben (város, járás, megye), ahol a lakosság egyharmadát kiteszi az adott kisebbség. A magyar nyelv tekintetében ilyen közigazgatási egység: Eszék-Baranya megye területén a Bellyei és a Hecsegszőlősi járás. Ezekben a közigazgatási egységekben az egyenlő nyelvűség az önkormányzati testületek működése mellett vonatkozik az elsőfokú közigazgatási hatósági ügyekre is (az elsőfokú bírósági eljárásokon kívül).

2.6. Az oktatás

Horvátországban az oktatás területe a horvát Tudományos és Oktatási Minisztériumhoz tartozik. Az oktatás szintjei: óvoda, általános iskola (4 + 4 év), középiskola (gimnázium, szakközépiskola, szakiskola és szakmunkásképző, 4, illetve 3 éves) és felsőfokú képzés.

A 2000-ben elfogadott kisebbségi oktatásra vonatkozó törvény²⁴ rendezte a kisebbségi iskolák státusát, és lehetővé tette az óvodától a középiskoláig az anyanyelven folyó képzést. A pozitív diszkrimináció jegyében kimondja, hogy a kisebbség számára akkor is lehet iskolát alapítani, ha a diákok létszáma nem éri el a horvátoknak törvényileg előírt minimális létszámot. Ha iskolaalapításra nincs lehetőség, a törvény szerint külön kisebbségi tannyelvű osztályt lehet indítani horvát tannyelvű iskolán belül. Ezeknek az osztályoknak az elindítását a törvény szintén nem köti minimális létszámhoz. Az iskola megnevezése, az iskolai dokumentáció, a pecsét is kétnyelvű lehet, és

24 https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2000_05_51_1129.html

a kiadott hivatalos dokumentumok is kétnyelvűek. A minisztérium köteles ezekhez az iskolákhoz, valamint osztályokhoz a tanfelügyelőt és a szakmai tanácsadókat az adott kisebbség tagjaiból kijelölni vagy az adott kisebbség nyelvét ismerő szakembert felkérni.

A kisebbséghez tartozók önállóan dönthetnek arról, hogy az A, a B vagy a C modellt választják. Az A modellben az oktatás kizárólagos nyelve a magyar, ez szolgálja a leginkább az anyanyelv és a magyar identitás megőrzését. A B modell a két tannyelvű általános iskolai oktatást jelenti, a C modell pedig az anyanyelv fenntartását szolgálja olyan nyelvi környezetben, ahol csak az iskolában vagy csak a nagyszülőkkel való beszélgetésben találkozhatnak a gyermekek a magyar nyelvvel.

A horvátországi oktatás kerettantervek alapján folyik. Készül kerettanterv a kisebbségi oktatás számára is, az általános és középiskolai kerettantervek magyar nyelv és irodalomból 2010-ben jelentek meg, majd az utóbbi néhány évben újakat dolgoztak ki. Az A és a B modellre (a magyar tannyelvű oktatásban), valamint a C modellre érvényes új tantervek 2020-ben jelentek meg. A magyar nyelv és irodalom órák száma az általános és a középiskolában is heti 4 óra, a nyelv és kultúra tantárgy (a C modellben) heti 2 óra. A magyar tanterveket kiadásuk előtt véleményeztetni kell az érintett kisebbség képviselőivel.²⁵

Törvényi lehetőség van a magyar nyelvű felsőoktatásra is, de a csekély érdeklődés miatt csak igen korlátozott területen.

2.7. Egyéb területek

A kultúra

A horvát alkotmány szavatolja a kisebbségieknek a kulturális autonómiához való jogot. Ezt erősíti meg a 2000. évi *Az emberi szabadságjogokról és a Horvát Köztársaság etnikai és nemzeti kisebbségeiről* szóló alkotmányos törvény, majd a

²⁵ Azokban a közigazgatási egységekben, amelyekben alapszabályban rögzítették a kisebbségi nyelv szóbeli és írásbeli használatát, lehetővé kell tenni a horvát tannyelvű iskolások számára is a kisebbségi nyelv tanulását.

2002. évi úgynevezett kisebbségi törvény újból deklarálja az etnikai és nemzeti közösségek vagy kisebbségek jogát a kulturális autonómiához.

A tömegtájékoztatás

A 2000. évi alkotmányerejű törvény a kisebbségek jogairól rendelkezik az állami, a regionális és a helyi rádió- és televízióállomásokról: feladatuk olyan műsorok készítése, amelyek a kisebbségeknek szólnak saját nyelvükön. A műsorok célja a kultúra és a vallás bemutatása, információk közvetítése a kisebbségi tanácsok működéséről.

A vallási élet

Az 1992. évi, A baráti kapcsolatokról és együttműködésről szóló horvát–magyar szerződés 17. cikkelye általában fogalmazta meg az anyanyelvű vallásgyakorlás lehetőségét a horvátországi magyarok (és a magyarországi horvátok) számára. Az 1995. évi egyezmény a kisebbségi jogok biztosításáról 6. cikkelyében azonban külön ki is emelte, hogy a felek kölcsönösen biztosítják a kisebbségek anyanyelvű vallásgyakorlási jogát, és engedélyezik papok kölcsönös küldését és fogadását.

3. A törvények érvényesülése és helyzetkép a magyar kisebbségi nyelvhasználatról

3.1. Nemzetközi egyezmények

Horvátország törvényi szinten teljesítette nemzetközi vállalásait. Jogrendszerére (az alkotmány alapján is) jellemző a kisebbségeket megillető kedvezőbb elbánás, tulajdonképpen a pozitív diszkrimináció, és mindig szem előtt tartja nemzetközi kötelezettségeit.

A megvalósulás azonban több kívánnivalót hagy maga után. A nyelvi karta szakértői bizottsága pl. úgy találta, hogy a magyaroknak tizennégyezres nagyságukhoz képest nincs valóságos anyanyelvhasználatuk a hivatalosságban. Megoldási lehetőséget abban lát, hogy tájékoztassák az érintetteket, hívják fel figyelmüket a kötelezettségekre, valamint a jogokra.

3.2. Kétoldalú egyezmények

A horvát–magyar vegyes bizottság 1999-ben megállapította, hogy az oktatás, a tájékoztatás és az anyanyelvű vallásgyakorlás terén igen lassan vagy egyáltalán nem valósulnak meg a kétoldalú szerződésekben foglaltak. Az 1995. évi egyezmény 6. cikkelyében garantált anyanyelvű vallásgyakorlásban pl. sok hiányosság van, elsősorban a magyar nyelvű papok hiánya, s ezzel összefüggésben a liturgia nyelvének fokozatos horvattá válása.

3.3. Az alkotmány és a kisebbségi törvény

A 2000-ben elfogadott alkotmányerejű törvény sokak szerint kiállta a próbát, de a gyakorlat azt is mutatja, hogy egyes pontjai kiegészítésre szorulnak. A törvény 4. cikkelye szerint pl. minden állampolgár szabadon vallhatja magát valamely kisebbséghez tartozónak. Nagyon sok gond merül fel azonban a választásokkor, különösen a nagykorúvá váló fiatalok esetében, akiknek szüleik születésükkor kérték a magyar nemzetiség beírását, nagykorúságuk elérésekor mégis horvát vagy ismeretlen nemzetiségű van bejegyezve.

A jugoszláv időkből származó névtorzításokat e törvény alapján meg lehet változtatni, de kevesen élnek a lehetőséggel, mert sok időt, pénzt és utánjárást igényel. Emellett a hivatalok a „visszaállítást” úgy értelmezik, hogy az illető új nevet kér.

Általában igaz, hogy a törvény mára veszített erejéből. Ennek az oka az lehet, hogy a közigazgatási egységek nem kezelik partnereként a kisebbségi tanácsokat, de a tanácsok érdekérvényesítő képessége is kicsi. Ez utóbbi leginkább a szűk jogi keret miatt van, ezen pedig sok küzdelemmel is kevésbé lehet változtatni.

3.4. Az igazságszolgáltatás

A törvényben biztosított jogok ellenére a megvalósulást gátolja a feltételek hiánya. A magyar kisebbség központjának számító Eszéken pl. egy vizsgálat szerint egyáltalán nem volt magyar bíró, ügyész, de még ügyvéd sem. A pélmónostori bíróságon van két magyar bíró, ez a tény azonban a dél-baranyai falvakban lakó magyaroknak csak töredékét érinti, a kelet-szlavóniaiakat pedig egyáltalán nem.

Az anyanyelvű eljárást – a törvényileg biztosított jog ellenére – a kisebbségi félnek kérvényeznie kell. Többségük azonban ezt nem teszi, hiszen általában ismerik a horvát nyelvet, a fiatalok jobban is, mint anyanyelvüket, és nem szeretnék vele „bosszantani” az eljárás vezetőjét.

3.5. A közigazgatás

Sok helyen szelektíven értelmezik a 2002. évi kisebbségi törvénynek azokat az egyenlő jogú nyelvhasználatra vonatkozó rendelkezéseit, amelyek 1/3-os kisebbségi létszamarányhoz vannak kötve. Emiatt sokszor még ott is éveknek kellett eltelnük, míg a falunévek magyarul is felkerültek a helységnévtáblákra, ahol a magyarság relatív többségben van, pl. 40% fölött. Az ilyen mulasztások sokszor a szerb kisebbség azonos jogainak teljesítésétől való ódzkodással függenek össze. Hasonló lehet az oka annak is, hogy az útjelző- és egyéb közlekedési táblákon kisebbségi nyelvű feliratot nem lehet látni.

Az önkormányzati képviselőnek és a polgárnak az önkormányzati, testületi ülések anyagát, jegyzőkönyveket és határozatokat, valamint a hivatalos értesítéseket, meghívókat anyanyelvén kellene megkapnia, a „fordítás” azonban általában nem történik meg. Jó példa erre a két magyar kisebbségi, a Hercegszőlősi és a Bellyei járás esete. Hosszas nyomásra jött csak létre a járási alapszabályzat magyar nyelvű fordítása az előbbiben, az utóbbiban pedig a legutóbbi időig nem is született meg. Ezeknek az anomáliáknak az okai között van az is, hogy a kisebbség tagjai nincsenek tisztában jogaikkal, de ha mégis, akkor az állami intézmények mutatnak ellenállást. A tolmácsolásra pedig bármely hivatalos ügyben az jellemző, hogy nem jó minőségű, a tolmácsok szaknyelvi tudása ugyanis nem kielégítő.

A két- vagy többnyelvű hivatalos okmányok kiadásával és a megszerzésükhöz szükséges formanyomtatványok biztosításával is sok gond van. A hivatalok sokszor nincsenek tisztában a kisebbségi jogokkal, és nem ismerik a helyben egyenjogú kisebbség nyelvét. Így fordulhat elő pl. az, hogy bár a magyar nemzetiségű horvát állampolgároknak is jogukban áll kétnyelvű személyi igazolványt kérni, sokáig csak kevesen éltek vele, jogtudatosságuk hiánya és a hivatal félretájékoztatása miatt.

A 33%-os kétnyelvűségi küszöb igen magasnak számít a Magyarországgal határos országok átlagához képest. A horvátországi magyarok esetében ez azért különösen érzékeny kérdés, mert az utóbbi évek népességi adatai valószínűleg tovább csökkentik a teljes kétnyelvűség jogi lehetőségét is. Eszék-Baranya Megye Magyar Kisebbségi Önkormányzata már többször kérte a küszöbnek a 20%-ra való leszállítását, de nincs meg a politikai akarat ennek a teljesítésére.

3.6. Az oktatás

Ma Horvátországban a vörösmarti (tagozati iskolái: Újbezdán, Sepse, Csúza), a laskói (tagozati iskolái: Várdaróc, Kopács) és az eszéki általános iskolában lehet magyar tannyelven tanulni az A modell szerint, de Laskón a B modell szerint is. Az A és B modell szerint egyaránt működik a kórogyi általános iskola. A C modellre, az anyanyelvfenntartásra főleg Szlavóniában és a Szerémségben van példa, de a Drávaszögben és még Zágrábban is előfordul. A vörösmarti és a laskói magyar tannyelvű általános iskolában már évek óta van horvát tannyelvű oktatás is főleg magyar gyerekeknek, ezekben az osztályokban a C modell valósul meg.

Az 1999-ben alapított Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központban (HMOMK) magyar tannyelvű óvoda, általános iskola és középiskola működik. Az 50 fős óvoda hivatalosan magyar nyelvű ugyan, de a gyerekek 90%-ban horvát anyanyelvűek, és az óvoda végére is alig tanulnak meg magyarul. Az általános iskolában az nehezíti meg a magyar nyelvű oktatást, hogy az alacsony diáklétszám miatt összevont osztályok vannak.

Magyar tannyelvű középiskolai képzés már csak Eszéken folyik a már említett HMOMK keretein belül. A magyar diákok a gimnázium mellett további

oktatási programok közül választhatnak: járhatnak a szállodaipari és idegenforgalmi technikus, valamint közgazdasági képesítést adó szakközépiskolába (4 év) vagy a kereskedelmi, bolti eladókat, továbbá szakácsokat képző szakiskolába (3 év). A gimnáziumi és szakközépiskolai képzés érettségivel zárul. Nagyon alacsony azonban a tanulók, különösen az érettségizők száma (2014-ben pl. összesen nyolcan tettek érettségit). 2020 óta azonban a középiskolásoknak van egy diákotthonuk, ezt a HMOMK hozta létre, ez javíthat a helyzeten.

Általában gyorsan csökken a magyar nyelvű közoktatásban részt vevők száma. Az okok között az elsők a vegyes, a horvát–magyar, sőt a szerb–magyar házasságok. Ezek a szülők gyermekeiket inkább horvát tannyelvű iskolába íratják, és otthon is többnyire a többség nyelvén beszélnek. A horvát tannyelvű iskola hatására pedig általában meggyengülnek a gyermek magyar kulturális és nyelvi kötődései, a magyar nyelvet alacsony igényszinten beszéli, s különösen, ha maga is vegyes házasságra lép, gyermekeivel ritkán beszél már magyarul. A magyar közösség, különösen a HMOMK különféle beiskolázási programokkal, taneszközcsomagokkal, a magyar állam segítségével pénzbeli támogatással igyekszik gyarapítani a magyar nyelvű közoktatásba belépők számát (az 1., az 5. osztályban és a középiskola 1. osztályában).

A középiskolában egyes tantárgyak esetében gondot jelent a megfelelő szakemberek hiánya, ezért bizonyos tanórákon horvát nyelven folyik az oktatás. A gimnáziumban és a turizmus szakirány keretében érettségizni is lehet, ennek kötelező eleme a magyar nyelv és irodalom tantárgy. Az érettségi vizsgák magyar nyelven folynak.

A kerettantervben a magyar irodalom és nyelv tantárgyhoz rendelt heti 4 óra elegendőnek látszik a tananyag átadására és a diákok nyelvi kompetenciájának fejlesztésére. A magyar nyelvi **tananyag tartalmának** középpontjában korábban elsősorban a normatív grammatika állt, a nyelvhasználati szemlélet és készségfejlesztés kevés helyen jelent csak meg. 2020 óta azonban változik a szemlélet: az anyanyelvoktatás inkább megismerés alapú, a szövegértésre és a szövegalkotásra, tehát a nyelvhasználatra helyeződik a hangsúly.²⁶

26 https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2020_07_83_1555.html
https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2020_07_83_1556.html

Az oktatásban használható **tankönyvek** körét a Tudományos és Oktatási Minisztérium tankönyvkatalógusa határozza meg a kisebbségi nyelvű tankönyvkiadás esetében is. Fontos, hogy kisebbségi iskolák minisztériumi engedéllyel használhatnak Magyarországról származó tankönyveket, és hogy ezt az engedélyt könnyen meg lehet kapni. Erre szükség is van, ugyanis olyan tankönyv még nem készült, amely a horvátországi magyar kisebbség helyzetét kellőképpen figyelembe veszi. Ennek legfőbb oka, hogy annyira alacsony a helyi magyar szakemberek száma, hogy a megíráshoz és bírálathoz szükséges szakembermennyiséget nem tudják felmutatni. A kisebbségi tankönyvek létrehozásának vagy fordításának költségtöbbletét a szakminisztérium finanszírozza, az általános iskolai tankönyveket pedig megvásárolja, így az iskola tulajdonába kerülnek, a tanulók pedig ingyen használhatják őket.

Az A modellben tanulók tankönyvei a nemzetiség nyelvén jelennek meg. A többi magyar nyelvű oktatási forma esetében a magyar nyelvtan és irodalom tankönyvek magyar nyelvűek, tehát magyarországiak, a többi tantárgy esetében azonban horvátból fordítják őket. Az általános iskolák magyarországi tankönyve a volt Apáczai Kiadóé, a középiskolák a Nemzeti Tankönyvkiadó és a Krónika Nova Kiadó tankönyvei közül választhatnak.

A **felsőoktatásban** a zágrábi Bölcsészettudományi Kar hungarológia szakán, valamint az eszéki Josip Juraj Strossmayer Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén lehet magyar nyelven tanulni. Ez utóbbi BA-programjában úgynevezett modulos rendszerben tanulnak a diákok, ez lehetővé teszi, hogy magyar anyanyelvűek és nem magyar anyanyelvűek egyaránt tanulhatnak a magyar szakon. MA-szinten azonban csak fordító-kommunikáció szakon lehet továbbtanulni. Eredetileg tanárképzés is indult Eszéken, de a csekély érdeklődés miatt hamar megszüntették. A magyar BA-programban részt vevők, ha pedagógusok akarnak lenni, másik – tanárképes – szakjukon szereznek ilyen diplomát, s ezzel esetleg magyartanárként is elhelyezkedhetnek. Rijekában (Fiumében) is lehet magyar nyelvet tanulni az ottani egyetem bölcsészettudományi karának magyar nyelvi lektorátusán.

Zágrábban a hungarológiai tanszéken lehet magyar szakos diplomát szerezni (szakpárral). Az egyetemi képzésre jellemző a hullámzó, de inkább alacsony hallgatói létszám. A magyar nemzetiségű hallgatók esetében ez nyilvánvalóan

összefügg azzal, hogy fokozatosan csökken azoknak a száma, akik magyar nyelven végezték a középiskolát.

A Horvátországi Magyar Pedagógusok Fóruma 2001 óta fontos szerepet tölt be az oktatásban-nevelésben. Magyar tannyelven oktató pedagógusok hozták létre a horvátországi magyar kisebbség oktatásában és nevelésében felmerülő gondok kezelésére, megoldására. Az oktatás és az oktatási intézmények támogatásán, a megfelelő intézményekkel való együttműködésen kívül tábort, vetélkedőket, szemléket, továbbképzéseket szervez.²⁷

A **kutatás** is általában a zágrábi egyetem hungarológia szakán folyik, a magyar nyelvű publikációk is itt születnek. Kutatási szervezeti egységként megemlítenéd még a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózatban való horvátországi magyar részvétel. Önálló egységük korábban hivatalosan nem volt, a szlovéniai magyarokkal együtt az ausztriai alsóőri központú Imre Samu Nyelvi Intézethez tartoztak. Ma azonban már működik a horvátországi magyarokat külön képviselő eszéki Glotta Nyelvi Intézet.

3.7. Egyéb területek

A kultúra

A horvátországi magyarok szervezetei jelentős szerepet vállaltak a kisebbség érdekképviselésében, kulturális és nyelvi identitásuk őrzésében.

A Horvátországi Magyarok Szövetsége (HMSZ, korábbi nevén Horvátországi Magyar Kultúr- és Közoktatási Szövetség) 1949 óta létezett a drávaszögi és kelet-szlavóniai magyarság legrégebbi szervezeteként. Fő feladata a nyelvi és kulturális örökség ápolása. A háborús években kivált belőle a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége (HMDK, 1993), és a két szervezet közötti ellentétek nyomán a HMSZ a 2000-es évek elején gyakorlatilag felmorzsolódott.

Jelenleg A Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége (HMDK) képviseli a tömb- és szórványmagyarság érdekeit. Kiemelten kezeli az anya-

²⁷ Honlapjuk: <https://www.hmpf.hr/>

nyelvű óvoda- és iskolahálózat biztosítását, működését és fejlesztését. Az általuk támogatott személy képviseli hosszabb ideje a magyar kisebbséget a horvát parlamentben.

Érdekképviseleti szervezatként jött létre 1998-ban a Magyar Egyesületek Szövetsége (MESZ), tagszervezetei azonban mára részben felbomlottak.

A háború alatt az 1991 előtti művelődési és hagyományörző egyesületek egy részének működése megszűnt, és csak 1998-ban szerveződtek újjá. Gyűjteményeik jó része megsemmisült, s amit lehet, igyekeznek pótolni. A hagyományápoló művészeti együttesek egy része, mint pl. a kórógyi és a szentlászlói néptáncsoport, azonban túlélte a háborút, s folyamatosan jönnek létre új együttesek is.

A magyar nyelv és kultúra megőrzésének központi intézménye az 1999-ben átadott eszéki Magyar Központ, hivatalos nevén a Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központ (HMOMK). Ez tulajdonképpen oktatási intézmény, az óvodától a középiskoláig nevel magyar fiatalokat. A központot a horvát kormány hozta létre és finanszírozza.

A tömegtájékoztatás

A magyar tömegtájékoztatás nagyobb részének anyagi fedezetét a horvát költségvetés, egy másik részét magyarországi források biztosítják. A tájékoztatásban egy horvátországi országos magyar szervezet, a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége (HMDK) vesz részt, a Magyar Egyesületek Szövetsége (MESZ) időközben megszűnt. Heti- és havilapjai is vannak mindkét szervezetnek: a HMDK lapjai az Új Magyar Képes Újság hetilap és a *Rovátkák* havilap. A MESZ lapjai, a *Horvátországi Magyar Napló* és *Horvátországi Magyarság* a szervezettel együtt megszűntek.

A közszolgálati televízió hetente sugároz kisebbségi műsort, ebben a magyarokkal kapcsolatos eseményekről is beszámolnak. Regionálisan a Szlavón TV sugároz hetente fél óra magyar nyelvű műsort, de ezt a Drávatáj Stúdió készíti, tehát már nem közszolgálati adás. A Horvát Rádió eszéki stúdiója közszolgálati alapon napi fél órában ad magyar műsort, hullámmó színvonalon. A Baranya Rádió heti magyar adása azonban már ismét nem közszolgálati.

A vallási élet

Az egyházak területén az 1995. évi horvát–magyar egyezményben²⁸ foglaltak csekély mértékben érvényesülnek. A katolikus és a református egyházban folyamatosan szorul vissza az anyanyelvű igehirdetés. A magyar katolikus közösségeknek már szinte mindegyikében a horvát a szertartásnyelv. Ennek az az oka, hogy nincsenek magyar papok, és kevesen vannak köztük, akik beszélnek magyarul. A református egyházban az anyanyelvű istentisztelet a 16. század óta gyakorlat, ezzel az anyanyelvűség megőrzése náluk különösen hagyományrá vált. A református közösség azonban már egy ideje szétagozódóban van, kisebb közösségek válnak le belőle. A levált közösségek tagjai egyre kevésbé beszélnek, értik és igénylik anyanyelvüket, így egyházi szertartásnyelvként is fokozatosan terjed a horvát.

4. Javaslatok a magyar kisebbség helyzetének alakítására

A horvátországi magyarság kilátásai a következők miatt kedvezőtlenek, ezeken szükséges változtatni:

- a) A meglevő törvényeknek a gyakorlatban is érvényt kell szerezni, hogy a magyar nemzetiségűek teljes egészében megélhessék etnikai és nyelvi identitásukat.
- b) Meg kell akadályozni a teljes nyelvváltás felé sodródást. A születések számán kisebbségi hatáskörben nemigen lehet változtatni, arra azonban törekedni kell, hogy minél többen válasszák gyermeküknek a magyar tananyelvű iskolát. Ehhez tájékoztatás, a magyar nyelv presztízsének növelése, anyanyelvük vonzóvá tétele s olyan jövőkép kialakítása is szükséges, amelyben magyarként érvényesülni lehet Horvátországban.

28 1995. évi egyezmény a kisebbségi jogok garantálásáról

- c) A drávaszögi magyarságnak szüksége van Magyarország segítségére. De elsősorban nem a horvátországi magyar beruházásokat igénylik, különösen akkor nem, ha ezek a drávaszögi magyar kisebbség lakhelyétől távol esnek. Az anyaország a legtöbbet a magyar nyelv és kultúra presztízsének visszaállításában tudna segíteni, valamint azzal, ha lehetővé tenné közös tankönyvek kiadását és vendég szaktanárok, valamint papok szükség szerinti kiküldését.

IRODALOM

- Andócsi 2012.** Andócsi János: Az anyanyelv használatának jogi lehetőségei Horvátországban. In: Eplényi Kata – Kántor Zoltán (szerk.): *Térvesztés és határtalanítás. A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai*. Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Lucidus Kiadó, Budapest, 2012. 271–287. <https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2018/07/Tervesztes-es-hatartalanitas.pdf>; a letöltés időpontja: 2020. július 2.
- Fancsaly et al. 2016.** Fancsaly Éva – Gúti Erika – Kontra Miklós – Molnár Ljubić Mónika – Oszkó Beatrix – Siklósi Beáta – Žagar Szentesi Orsolya: *A magyar nyelv Horvátországban*. Gondolat Kiadó – Media Hungarica Művelődési és Tájékoztatási Intézet, Budapest–Eszék, 2016.
- Gerencsér 2015.** Gerencsér Balázs Szabolcs: „Nyelvében él ...”. *Kárpát-medencei körkép a határon túli magyarok hivatalos anyanyelvhasználati jogairól*. Nemzetstratégiai Kutatóintézet, 2015. 235–240. <https://mek.oszk.hu/15500/15516/15516.pdf>; a letöltés időpontja: 2020. július 4.
- Lábadi 2003.** Lábadi Károly: Nyelvtörvények, nyelvi jogok Horvátországban. In: Nádor Orsolya – Szarka László (szerk.): *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003. 176–189. https://mandadb.hu/tetel/296615/Nyelvi_jogok_kisebbssegek_nyelvpolitika_KeletKozepEuropaban.pdf; a letöltés időpontja: 2020. július 10.
- Szabó Mihály 2017.** Szabó Mihály Gizella: A magyar nyelv használata a közigazgatásban a Magyarországgal szomszédos országokban. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat, Budapest, 2017. 299–320. Horvátországra vonatkozóan: 305. http://real.mtak.hu/74985/1/Tolcsvai_Magyarnyelv_javitott_nyomdanak.pdf; a letöltés időpontja: 2020. július 10.
- Szekeres 2006.** Szekeres Péter: Az anyanyelv használatához való jog Horvátországban. *Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny*, 3. (2006) 2. sz. 63–67. <http://rmjk.adatbank.transindex.ro/print.php?szerzo=Szekeres%20P%C3%A9ter>; a letöltés időpontja: 2020. július 10.
- Vančo 2017.** Vančo Ildikó: A határon túli magyar tannyelvű és magyar tematikájú közoktatás. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene*

és jövője. Gondolat, Budapest, 2017. 357–430. Horvátországra vonatkozóan: 400–407. http://real.mtak.hu/74985/1/Tolcsvai_Magyarnyelv_javitott_nyomdanak.pdf; a letöltés időpontja: 2020. július 10.

ROMÁNIA

1. Demográfia

Románia összlakossága a 2011. évi népszámlálás adatai szerint 20 121 641, ebből 2 091 963-an valamelyik kisebbséghez tartoznak. Az önmagában is számottevő magyar kisebbség létszáma 2011-ben 1 227 623, az összlakosság 6,5%-a, Erdélyben azonban a lakosság 19%-át teszi ki. Ez a nemzeti kisebbség 1920-ig az akkori Magyarország magyar anyanyelvű lakosságának része volt, Romániában tehát autochton kisebbséget alkot. E kisebbség sajátossága, hogy a Trianon előtti, történelmi Magyarországnak olyan részén él, amelynek politikai, gazdasági és kulturális jelentősége kimagasló volt, hagyományai ezért mélyen gyökereznek és nagyon erősek. Létszáma 1920 óta csökken, a 2011. évi népszámlálás előtti évtizedben pl. 13,6%-kal lett kevesebb. A magyar kisebbség, ahogy az 1. táblázat mutatja, Székelyföldön (Hargita és Kovászna megyében) azonban ma is túlsúlyban van, többségük pedig Erdélyben, a Partiumban és Bánátban lakik (1 216 666), bár itt átlagos létszámarányuk ma már nem éri el a 20%-ot.

Romániában a helyi és megyei közigazgatásban azokon a településeken és megyékben használható hivatalosan a magyar nyelv, amelyekben a népszámlálási eredmények alapján a magyar nemzetiségűek aránya meghaladja a 20%-ot, bár ez sem jelent hivatalos nyelvi státust, csak némileg bővíti az anyanyelvhasználat lehetőségeit.

A moldvai csángómagyarok létszáma pontosan nem állapítható meg a népszámlálási adatok alapján sem. Többek között azért sem, mert a népcsoportot régóta több szempont szerint határozzák meg (vallása, illetve anya-

Megyék	Teljes lakosság	Ebből magyar nemzetiségű	Ebből román nemzetiségű	Ebből cigány/roma nemzetiségű	Ebből egyéb nemzetiségű	Információ nem elérhető	Magyar nemzetiség aránya, 2011 (%)	Magyar nemzetiség aránya, 2002 (%)	Román nemzetiség aránya, 2011 (%)	Román nemzetiség aránya, 2002 (%)
Arad megye	430 629	36 568	340 670	16 475	11 095	25 821	9,0	10,7	84,2	82,2
Beszterce-Naszód megye	286 225	1 435	247 627	11 937	639	11 672	5,2	5,9	90,2	90,3
Bihar megye	575 398	138 213	366 245	34 640	7 905	28 395	25,3	26,0	67,0	67,4
Brassó megye	549 217	39 661	453 325	18 519	3 962	33 750	7,7	8,7	97,9	87,3
Fehér megye	342 376	14 849	291 850	14 292	969	20 416	4,6	5,4	90,6	90,4
Hargita megye	310 867	257 707	39 196	5 326	206	8 432	85,2	84,6	13,0	14,1
Hunyad megye	418 565	15 900	368 073	7 475	1 889	25 228	4,0	5,2	93,6	92,7
Kolozs megye	691 106	103 591	520 885	22 531	3 390	40 709	15,9	17,4	80,1	79,4
Kovászna megye	210 177	150 468	45 021	8 267	304	6 117	73,7	73,8	22,1	23,3
Krassó-Szörény megye	295 579	2 938	243 933	7 272	17 720	23 716	1,1	1,7	89,7	88,2
Máramaros megye	478 659	32 618	374 488	12 211	32 219	27 123	7,2	9,1	82,9	82,0
Maros megye	550 846	200 858	277 372	46 947	2 122	23 547	38,1	39,3	52,6	53,3
Szatmár megye	344 360	112 580	188 155	17 388	6 742	19 495	34,7	35,2	57,9	58,8
Szeben megye	397 322	10 893	338 505	17 946	4 958	25 020	2,9	3,6	90,9	90,6
Szilágy megye	224 384	50 177	148 396	15 004	1 340	9 467	23,3	23,0	69,0	71,2
Temes megye	683 540	35 295	550 836	14 525	33 494	49 390	5,6	7,5	86,9	83,4
Erdély, Partium, Bánát	6 789 250	1 216 666	4 794 577	270 755	128 954	378 298	19,0	19,6	74,8	74,4
Teljes Románia	20 121 641	1 227 623	16 792 868	621 573	242 767	1 236 810	6,5	6,6	88,9	89,5

A romániai népszámlálás nemzetiségi eredményei, a kisebbségek, elsősorban a magyarok és a románok aránya az egyes megyékben (Forrás: Kapitány 2015, 232.; INS, Népszámlálás 2011)

nyelve szerint), s ezek a csoportok csak részben fednek le azonos populációt. Az utóbbi idők népszámlálási kérdőívein szerepel már nemzetiségként a magyar mellett a csángó is, de a népszámlálás körülményeit ismerő elemzők szerint a válaszadók különféle „sugalmazásoknak” megfelelően jelölték meg hol a magyar, hol a csángó nemzetiséget, és az előzőhöz egyértelműen a magyar anyanyelvet, a másodikhoz pedig vagy a magyart vagy a románát társították.

A moldvai csángók létszámát 5500 körülire becsülik, ez a három utolsó népszámláláskor kapott Bákó megyei magyar anyanyelvűek és a magukat csángóknak vallók (nem egészen 1000) számából adódik össze (Bákó megyei adatok: 1992: magyar: 4528, 2002: magyar: 5037, 2011: magyar 4208 + csángó 829). Az enyhe növekedés nem a csángómagyarok létszámának növekedését jelenti, hanem azt, hogy (bátorításra) többen be merik vallani nemzetiségüket és anyanyelvüket.

2. A nyelvhasználatra vonatkozó törvények, a nyelvpolitika jogi dokumentumai

Mivel a romániai jogalkotás nyelvpolitikai tárgyú dokumentumait az ott kisebbségben élő szakértők folyamatosan értelmezik, Románia nyelvpolitikájának leírásában a dokumentumokat nem közvetlenül (magyar fordításban, ilyen általában nincs is), hanem ezek közül az értelmezések közül a leginkább mérvadónak számító segítségével elemzem. Ez a rendszerváltás utáni első évtizedre vonatkozóan egyértelműen Péntek János és Benő Attila elemző tanulmánya (Péntek–Benő 2003), valamint kiegészítésként, különösen időben, Horváth István szociológus elemzése (Horváth 2012), majd *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* című sorozat 2020-ban megjelent romániai (erdélyi) kötetének ide vonatkozó részei (Péntek–Benő 2020). E művekre a továbbiakban csak akkor hivatkozom, ha szó szerint idézek vagy adatokat veszek át belőlük.

A *regionális és kisebbségi nyelvek európai kartájának* Romániára alkalmazott, 2007-ben ratifikált változata az a fontos nemzetközi nyelvpolitikai jogszabály, amely Románia kisebbségeinek jogaira vonatkozik. Ez a dokumentum inkább kisebbségi nyelvpolitikai irányelveket tartalmaz, és nem kodifikált nyelvi jogokat. A ratifikálás előtt Románia válogatott a törvényben megfogalmazott elvekhez sorolható lehetőségekből, s ezekhez vállalt kötelezettségeket. Minden támogatott (kisebbségi) nyelv esetében külön-külön menüsorból választott támogatási területet, a magyar nyelv esetében azonban majdnem minden fejezetből a legtöbb kisebbségi nyelvi jogosítványt biztosító lehetőséget választotta.

2.1. Románia alkotmánya

Romániában a homogén nemzetállam eszméje és kizárólagossága élt 1989 előtt is, és él tovább ezután is. Ez határozza meg törvénykezésének a nyelvre vonatkozó részeit is. Az 1991. évi új román alkotmány tételesen is kinyilvánítja a nemzetállam eszméjét, elzárkózik az autonómia lehetőségétől, és egy kevés lazítással tovább élteti a centralizált államszervezetet. Az új román alkotmány így szerves folytatása a korábbiaknak (1923, 1952, 1965).

Az alkotmány kinyilvánítja, hogy „Románia szuverén, független, egységes és oszthatatlan nemzeti állam” (1. szakasz), s ezzel összhangban határozza meg a román nyelv státusát is: „Romániában a román nyelv a hivatalos nyelv” (13. szakasz). Az alkotmánynak az oktatásra és az igazságszolgáltatásra vonatkozó rendelkezései kimondják, hogy az oktatás és az igazságszolgáltatás román nyelven folyik (32. és 127. szakasz). Ráadásul az előbbi rendelkezések érinthetlenségét úgy biztosítja, hogy az alkotmány felülvizsgálatának feltételeit rögzítő 148. szakasz (1) bekezdésében előírja, hogy az egységes, oszthatatlan nemzeti államra, területi integritására és a hivatalos nyelvre vonatkozó rendelkezéseket nem lehet felülvizsgálni.

Az alkotmánynak a kisebbségi nyelvek használatát szabályozó rendelkezései a következők: „garantált a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek joga anyanyelvük tanulásához és a jog ahhoz, hogy ezen a nyelven oktathassák őket” (32. szakasz (3) bekezdés); a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek az igazságszolgáltatás intézményeiben jogukban áll tolmács útján tudomást sze-

rezni a rájuk vonatkozó iratokról és eljárásról, és joguk van a bíróság előtt más útján beszélni (127. szakasz (2) bekezdés).

A nyelvhasználati jog szempontjából fontos az identitáshoz való jogot rögzítő 6. szakasz két bekezdése is: „(1) Az állam elismeri és garantálja a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek jogát etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásuk megőrzéséhez, fejlesztéséhez és kifejezéséhez; (2) A nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek identitásának megtartását, fejlesztését és kifejezését célzó állami védőintézkedéseknek a többi román állampolgárhoz viszonyítva meg kell felelniük az egyenlőség és a megkülönböztetéstől való mentesség elvének.” Az (1) pont a kisebbségben élő **személyek** jogait biztosítja, a (2) pont pedig **tiltja a kisebbségi közösségek pozitív diszkriminációját**.

A nyelvhasználati jogokat Románia alkotmánya általában is egyéni jogként ismeri el, a kollektív jogokat mellőzi (a fenti paragrafusokban és a 23. szakaszban egyaránt). Ez ellentmond pl. az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) 1990 júniusában Koppenhágában tartott értekezletén megfogalmazott és Románia által is elfogadott nyilatkozatával, amely a kollektív jogokat is tartalmazza.

A román nyelv kiemelt hivatalos státusa a többség nyelvének kiemelt, fölérendelt státusát is jelenti. Az esélyegyenlőség tehát nem az egyes nemzeti közösségek (többségi és kisebbségi egyaránt) anyanyelvére épül, hanem csak „a közös” hivatalos nyelvre, a románra. A nemzeti kisebbségek nyelvének használatát bizonyos színtereken inkább csak megtűrik, de nem biztosítják valamenyny megnyilvánulási formáját.

2.2. A diszkriminációellenes törvény

A diszkrimináció megelőzésére és büntetésére vonatkozó 2002. évi törvény (a továbbiakban: diszkriminációellenes törvény) első szakasza kimondja, hogy Romániában mint demokratikus jogállamban az ember méltósága, a polgári szabadságjogok és a személyiség szabad kibontakoztatása a legfőbb értéket jelenti, és ezeket a törvények garantálják. Kimondja a polgárok közötti egyenlőséget, az előjogok és a diszkrimináció kizárását is. Ennek a kisebbségekre vonatkozó „finomítása” a 2. szakasz (4) bekezdésében hozzáteszi, hogy a ható-

ságoknak olyan intézkedései, amelyek egy személy, csoport vagy közösség természetes fejlődését, tényleges egyenlőségét biztosítják, valamint azok a kedvezmények, amelyek a hátrányos helyzetben levő csoportok védelmét szolgálják, nem számítanak diszkriminatív intézkedéseknek.

Az 1. szakasz (2) bekezdése, valamint a 2. szakasz (1) bekezdése felsorolja, milyen területeken tiltják a diszkriminációt, valamint meghatározza a diszkrimináció fogalmát. Ez utóbbiban szerepel a nemzetiségi, nyelvi korlátozás vagy előnyben részesítés is. Ennek a szakasznak a (2) bekezdése diszkriminatív cselekedetnek minősíti pl. egy személy, csoport vagy közösség más személlyel, csoporttal vagy közösséggel szembeni előnyben részesítését vagy hátrányos megkülönböztetését. A közösségi jogoknak ez az elismerése a román törvénykezésben egyébként nem érvényesül. A 16. szakaszban tiltja az erőszakos asszimiláció minden formáját, a 9. szakasz pedig határozottan fellép a nyilvános nacionalista-soviniszta megnyilvánulásokkal szemben.

2.3. A nyilvánosnyelv-használati törvény

A Törvény a román nyelv használatáról nyilvános helyeken, a közönségkapcsolatban és közintézményekben (241/2004) (a továbbiakban: nyilvánosnyelv-használati törvény) nem államnyelvtörvény, inkább a globalizációs nyelvi hatások visszafogását célozza. Első része inkább a nyelvhelyességre vonatkozik, előírja a publikus román nyelvű szövegek helyesírási és nyelvhelyességi hibáinak büntetését, a továbbiakban pedig nyelvvédő törvény általában az idegen nyelvek ellen. Előírja az ún. közérdekű idegen nyelvű szövegek kötelező román nyelvű megjelenítését is.

Nem államnyelvtörvény ugyan, egyes helyeken mégis akként értelmezhető, például az, hogy az idegen nyelvek közé sorol minden nyelvet a románon kívül, tehát a kisebbségek anyanyelvét is. Kifejezetten diszkriminatív a 3. szakasz (3) bekezdésében a kereskedelmi jellegű szövegek kihelyezésének díjszabása: a román nyelvű szövegek kihelyezési díjának 125%-ába kerül a bármely más nyelvű elemeket is tartalmazó szövegeké. Ezzel a globális nyelvi hatások csökkentése mellett hátrányosan különbözteti meg a kisebbségi közösségeket és egyéneket is.

2.4. A közigazgatási törvény

A kisebbség közigazgatási nyelvhasználatát a 2001-ben elfogadott *Román közigazgatási törvény* (a továbbiakban: közigazgatási törvény) szabályozza. Bővíti a kisebbségi nyelvek használatának korábban engedélyezett színtereit, előrelépést jelent tehát a korábbi szabályzásokhoz képest. A törvény 17. szakasza szerint azokban a közigazgatási egységekben illeti meg a kisebbséghez tartozó állampolgárt anyanyelv-használati jog a közigazgatási hatóságokkal fenntartott kapcsolatában, amelyekben a lakosságnak több mint 20%-át teszik ki az adott kisebbséghez tartozók.

A 90. szakasz (4) bekezdése előírja, hogy a 20%-os határ felett a közigazgatási hatóságoknak biztosítaniuk kell, hogy a helységek és a közintézmények neve, valamint a közérdekű hirdetések a kisebbség anyanyelvén is megjelenjenek. A szabály 5. pontja azonban úgy rendelkezik, hogy az okiratokat kötelezően román nyelven kell készíteni, e területen nem érvényesül tehát a kétnyelvűség.

A közigazgatási törvényben előkerül a helyi autonómia fogalma is (2. szakasz, (1–2) bekezdés). A 4. szakasz pedig kimondja, hogy a helyi autonómia kizárólag adminisztratív és pénzügyi jellegű lehet, a (tényleges) gazdasági és területi autonómia nem lehetséges.

Romániában a közigazgatási törvény helyi szintű alkalmazása általában akadályokba ütközik, különösen ha az a kisebbségi közösségek szempontjából kedvező volna. Ilyen pl. a törvény 38. szakasza, amely kimondja, hogy az utcák és közterek névadása a helyi tanács hatáskörébe tartozik, és összefügg a kisebbségek 20%-os arányával. Ez a rendelkezés azonban nem mindig jut érvényre, vagy ha igen, sok vele szemben a visszaélés.

Nem a közigazgatási törvény hatálya alá esik, de a hivatalosság része a **személynévhasználat**. A ma is érvényes *1968. évi névtörvény* kellőképpen engedékeny: nem szabályozza különösképpen a névadást. 4. szakasza szerint a román állampolgárok (eszerint a nemzetiségiek is) megváltoztathatják család- vagy keresztnévüket, esetleg mindkettőt. A kisebbségi nyelvek szempontjából a törvény egyik legfontosabb szakasza a 19., amely szerint azok a személyek, akiknek a nevét lefordították egy másik nyelvre, vagy egy másik nyelv helyesírása szerint jegyezték be, kérhetik nevüknek „visszafordítását” vagy anyanyelvi helyesírása szerinti módosítását.

2.5. Oktatási törvények

A nyelvpolitika jellemzésének egyik legfontosabb területe az oktatáspolitiká. Romániai közoktatás törvényi alapját az 1995/84. számú tanügyi törvény és az 1999. évi módosított változata (1999/151), valamint a ma érvényes, 2011. évi **oktatási törvény** adja. Ez utóbbit egészíti ki a közoktatási szabályzat, valamint a közigazgatási törvény, amely a kisebbség létszamarányához szabja a magyar iskolák, valamint magyar oktatási nyelvű osztályok létrehozásának lehetőségét.

Romániában az oktatáspolitikának is központi jellemzője, hogy a román nyelvet mint az alkotmányban is egyetlenként megnevezett hivatalos nyelvet az országban beszélt többi nyelv fölé helyezi. Horváth István (Horváth 2012, 179–182.) rövid áttekintést ad a 2. világháború utáni Románia oktatáspolitikájáról elsősorban a tannyelv szempontjából. A 2. világháború után kialakult az országban egy teljes, az óvodától az egyetemig terjedő anyanyelvű oktatás, elsősorban a tekintélyes létszámú magyar kisebbség számára. A kommunizmus idején ezt a már működő rendszert fokozatosan és igen nagy mértékben leépítették, valamint államnyelvűsítették mind az intézményeket, mind a kisebbségi tannyelvű oktatási programokat. Az intézmények nagyobb részét átalakították vegyes, román–magyar tannyelvűekké, ez a magyar tannyelvű oktatás térvesztésével járt. Az oktatási programok kétnyelvűsítése pedig azt jelentette, hogy a magyar tannyelvű programok részben vagy egészükben államnyelvivé váltak. A középfokú szakoktatás és az egyetemi műszaki oktatás nyelve például csaknem teljes egészében a román lett. Az úgynevezett magyar osztályokban a magyar tannyelv aránya 70% körüli lett, a románé 30%. Az ilyen iskolákban a tanórán kívüli kommunikáció azonban már nem csak magyarul zajlott, ezáltal szűkült a kisebbségi tanulók anyanyelvű környezete. Ez a nemzetiségi oktatáspolitiká folytatódott az 1990-es évek oktatási törvényhozásában is (pl. az 1995. évi oktatási törvény). A 90-es évek közepétől a fent leírt szigorúság lazulni kezdett, **az 1/2011. számú törvény** ennek az eredménye. Ez a jelenleg is érvényes törvény – néhány későbbi kormányrendeleti módosítással – szinte teljesen felszámolta a magyar oktatást érintő korábbi korlátozó és diszkriminatív elemeket.

A korábbi évtizedekben az ország történelmét és földrajzát román nyelven oktatták, a törvény ezt megszüntette (46/1. cikkely), de a tantárgyakhoz továbbra is egységes, a románból fordított **tankönyveket** ír elő (46/8. cikkely). A kisebbségi oktatásnak szentelt 12. fejezet 45–46. cikkelye lehetővé teszi többek között, hogy a román nyelv és irodalom oktatása a kisebbségek számára sajátos tantervek szerint, erre a célra szerkesztett tankönyvekkel történjék.

A tankönyvekről már korábban is több rendelet alkotott szabályokat. Már az 1998/3593-as kormányrendelet felhatalmazta a tankönyvszerzőket, hogy az európai modell szerint készítsenek közös tankönyveket a szomszédos országok szerzőivel, és utasította a minisztériumokat, hogy kezdeményezzék a közös tankönyvek és jegyzetek készítését többek között magyarországi intézményekkel, szakemberekkel is. Az 1998/3811-es rendelet a kisebbségek tankönyveinek forrásaként az eredeti tankönyveken kívül (anyanyelv és irodalom, kisebbségi történelem és hagyományok, ének–zene) a román nyelven megírt és lefordított, az anyaországból átvett és az európai kooperációban készült könyveket nevezi meg. A 2005/3950-es miniszteri rendelet megerősítette, hogy a kisebbségek nyelvén, így magyar nyelven is lehet tankönyveket írni, és az anyaországból is be lehet hozni tankönyveket. A most tárgyalt, 2011. évi oktatási törvény nem változtat ezen a helyzeten, van azonban egy hozzá kapcsolódó módszertani miniszteri rendelet (2013/5559-es), ez a kisebbségek számára jó tankönyvek elfogadtatását szakmaiatlan, bürokratikus eljárásokkal teszi csaknem lehetetlenné.

A törvény lehetőségként kodifikálta azt a működés szempontjából alapvető magyar igényt, hogy legyen **szolgáltató háttérintézménye** a kisebbségi oktatásnak (ez az Oktatástudományi Intézet önálló kutatási és fejlesztési részlegeként jelenik meg a törvényben: 45/16. cikkely).

A részletesebb **módszertani irányelveket** egy későbbi miniszteri rendelet írja elő (5671/2012). Megerősíti azt, hogy az anyanyelv és irodalom, az illető nemzetiség története és hagyományai, valamint a zenei nevelés tantervét és tankönyveit az illető kisebbségi közösség szakemberei dolgozzák ki. Ez a jogi környezet meghatározásában alapvető törvény meg kíván felelni – különösen a kisebbségi oktatásban – az európai normáknak, de ragaszkodik a nemzetállami ideológiához. Az állami oktatásban is érvényesülő többségi szemlélet a

kisebbség számára is az államnyelvet tekinti kiindulópontnak, ahhoz – és nem kinek-kinek az anyanyelvéhez – viszonyítja az esélyegyenlőséget, nem természetes jogként, hanem bizonyos feltételekkel és kötelezettségekkel járó kedvezményként értelmezi.

Minden oktatási programban használható a kisebbségi nyelv: az általános alapoktatásban, a középfokú képzésben, az egyetemek bármely szakán, a felnőttoktatásban és a pedagógus-továbbképzésben, tehát az óvodától kezdve a doktori vagy egyéb posztgraduális képzésekig. A törvény kötelezően román nyelven oktatóként csak a kötelező román nyelvet írja elő.

Szervezeti szempontból az oktatási törvény az alábbi két lehetőséget biztosítja: (1) anyanyelvű oktatást (önálló vagy tagozatos intézményben), (2) a román nyelvű oktatás keretei között az anyanyelv és irodalom tanítását, a kisebbség történelmének és hagyományainak oktatását, valamint az anyanyelvű zenei nevelést.

Az **intézményi autonómia** a kisebbségi oktatás területén ma az eddigi legteljesebb. Létrehozhatók a kisebbség nyelvén oktató önálló közoktatási intézmények (az óvodától az érettségig), az állami felsőfokú oktatásban tannyelvi alapon létrejöhetnek intézetek, sőt karok. Működhetnek nem állami egyetemek, amelyek akár kizárólag kisebbségi nyelven oktatnak. A közoktatásban lehetőség van arra, hogy az oktatási tartalmat az identitásképző tantárgyak (anyanyelv és irodalom, történelem, zene) esetében kisebbségi szakértők saját tantervben dolgozzák ki.

Romániában az oktatás egységes rendszerének alapidokumentuma a *Nemzeti alaptanterv* (Curriculum National), ennek részei az egyes oktatási ciklusokhoz tartozó kerettantervek, tantárgyi tantervek (évfolyamonkénti bontásban), valamint a tankönyvek.

A tanterv Közép-Kelet-Európában szinte egyedüli például abban, hogy expliciten előírja a tanulók vernakuláris nyelvhasználatának bátorítását, és ezzel implicit módon tiltja (vagy legalábbis helyteleníti) a nyelvjárási vagy a kontaktusváltozat stigmatizálását, hibaként való kezelését.

2.6. A felsőoktatás

Romániában nem külön törvény rendelkezik a felsőoktatás szabályozásáról, hanem az oktatási törvény tárgyalja külön fejezetben. Nem kap külön helyet azonban a kisebbségek felsőoktatása, hanem a törvény több helyén találhatók meg az erre vonatkozó szabályok. A 105. cikkelyben a felsőoktatásra is vonatkoztatják a diszkrimináció tiltását, de az anyanyelvű kisebbségi oktatás szabályozását főként a 122. cikkely tartalmazza. Eszerint a kisebbségek anyanyelvükön olyan felsőoktatási intézményekben végezhetik tanulmányaikat, ahol anyanyelvükön oktató karok, tanulmányi programok működnek, ezenkívül az úgynevezett multikulturális felsőfokú intézményekben (ezekben is létre lehet hozni a nemzeti kisebbségek nyelvén oktató tagozatokat, programokat).

Az említett 122. cikkely tartalmazza azt is, hogy anyanyelvi képzés mindhárom felsőoktatási szinten, azaz a doktori képzésben vagy más posztgraduális képzésben is lehetséges. A kisebbségek nyelvén való doktori képzés lehetőségét egy későbbi, a 147. cikkely is megerősíti. A törvény összességében a létező (állami) kisebbségi felsőoktatási struktúra konzerválására törekszik. (Vö. Salat et al. 2010, 82–83. – A szerzők a 2011. évi Oktatási törvénynek még csak a tervezetét elemezték.)

2.7. Egyéb területek

Az élet további olyan területeit, ahol az anyanyelvhasználat joga szintén lényeges, törvény is szabályozza. A tömegkommunikáció, a közszolgáltatások működése során felmerülő nyelvi jogok – például a betegek jogai – vagy a kisebbségi nyelvhasználatra is kiható előírások – például a rendőrök jogállásáról szóló törvény – is változtak, és a korábbiakhoz képest a kisebbségre nézve kedvezően. A rendszerváltást követő években az államnyelv helyzetének megerősítése egyértelműen a kisebbségi nyelvhasználat rovására történt, de a kilencvenes évek közepétől a nyelvpolitika fokozatosan támogatja a kisebbségek nyelvi jogait, sokszor csak mértékkel, máskor aktívan (Horváth 2012, 185–186.).

3. A törvények érvényesülése és helyzetkép a magyar kisebbségi nyelvhasználatról

A törvények érvényesülését nem általában, hanem a magyar kisebbség szempontjából tekintjük át, és a törvénnyel közvetlenül nem szabályozott területekről is adunk helyzetképet.

Bár *A regionális és kisebbségi nyelvek európai kartája* ratifikálásakor Románia a magyar nyelvre vonatkozóan majdnem minden esetben a legteljesebb kisebbségi jogokat választotta, törvényeiben azonban ezek csak részben jelennek meg, a gyakorlatban pedig általában nagyon kis mértékben. Ennek következtében kettősség alakul ki: kifelé elismerik ugyan az emberi és kisebbségi jogokat, a belső intézkedések azonban sokszor figyelmen kívül hagyják őket (a fejezethez vö. Horváth et al. 2010, Péntek–Benő 2003).

Az **alkotmány** egyéni kisebbségi jogokat ismer el, de kollektív jogokat nem. Ebből adódóan a kisebbségek nyelve, így a magyar is másodrendűnek számít a hivatalos államnyelvhez képest. A legtöbb kisebbségi jog sérülése ebből a helyzetből és szemléletből származik. Az igazságszolgáltatásban például a tolmácsolási lehetőség megvan ugyan a rendszerváltozás óta a kisebbségek számára, de a fordítás költségeit kezdetben a perben szereplő egyénre terheltek. A 2003. évi alkotmánymódosítás (a 2004-ben megjelent végrehajtási törvénnyel együtt) óta azonban ez nem jár az egyén számára pótlólagos költséggel (Horváth 2012, 185.). Az alkotmány szelleme érvényesül azokban a szakmaiatlan érvelésekben, amelyek alapján kétségbe vonják a moldvai magyarok magyar identitását, ezzel együtt jogukat bármilyen anyanyelvi, akár magánoktatásra is.

A **diszkriminációellenes törvény** egészében és részleteiben is védi a nemzeti kisebbségeket, így a magyart is, de ellentétben áll más törvényekkel (pl. a román törvénykezés nem biztosít kollektív jogokat), és csak a nyilvánosságra vonatkozik, egyebekre, pl. az oktatásra nem.

A **nyilvánosnyelv-használati törvény** a nemzeti kisebbségekre nézve azért különösen hátrányos, mert közvetve az idegen nyelvek közé sorolja a kisebbségi nyelveket.

ségek, így a magyar kisebbség nyelvét is (mint nem román), és a nyilvános szövegek kihelyezési díját számukra pl. az angol nyelvű szövegekkel azonos, a román nyelvűeknél magasabb díjra kötelezi.

A közigazgatás. A közigazgatási törvény 20%-os határa különösen sérti a magyar kisebbséget, mert az erdélyi nagyvárosok 1960 és 1990 között úgy váltak román többségűvé, hogy az akkori nacionalista hatalom románokat telepített be. 1990 óta pedig állami támogatással indokolatlanul nagy létszámú rendőri és katonai objektum, valamint ortodox egyházi létesítmény jött létre magyar többségű településeken, ezzel változott/változik meg a nemzetiségi összetétel és a nyelvi környezet. *A regionális és kisebbségi nyelvek európai kartája* Romániára alkalmazott és általa elfogadott változatának érvényesítését 2012-ben ellenőrizte egy szakértői bizottság. Jelentésében ajánlasként olvasható, hogy az országnak meg kellene fontolnia a kisebbségi nyelvhasználatot lehetővé tevő százalékos arány módosítását (vö. Szabó Mihály 2017, 307.).

A 2002-es népszámlálási adatok szerint a romániai magyarság hozzávetőleg háromnegyede (75,37%-a) olyan közigazgatási egységben élt, amelyben a magyarság részaránya elérte a 20%-ot, tehát a törvény szerint megilletik a közigazgatás szintjén a kisebbségi nyelvhasználati jogok. Ezeknek a településeknek a száma az adatok szerint 454. A helységnévtáblák mintegy 90%-ban két nyelvűek, az intézmények feliratai azonban már kisebb arányban jelennek meg magyarul is a román mellett: polgármesteri hivatalon 81%-ban, rendőrőrsön 14 és postán 23%-ban.²⁹ Az is előfordul, hogy különösen a helységnévtáblákat erőszakosan eltávolítják, megfordítják vagy megrongálják. A magyar helységnevek hivatalos jegyzékét a román akadémia jóváhagyta, és szerencsére nem érvényesítette az ország többségi lakosságának azt az óhaját, hogy a hivatalos magyar nevek a román nevek fordításai legyenek.

A hivatalok két nyelvű feliratozása a szimbolikus és a nyelvhasználati funkciók miatt is nagy jelentőségű. Szimbolikusan fontos státuszjelző funkciója van, funkcionálisan pedig irányíthatja a nyelv választást. Az egyes intézményeken levő feliratok azt mutatják, hogy az önkormányzatok jobban érvénye-

²⁹ A számok kerekítve vannak.

sítik a kisebbségnek ezt a törvényes jogát, mint az állami intézmények helyi kirendeltségei.

Azokat az önkormányzatokat, ahol a magyarok (vagy bármely kisebbség) aránya meghaladja a 20%-ot, a törvény arra kötelezi, hogy biztosítsanak két-nyelvű intézményi kommunikációt, tehát lehetővé teszi a magyar (vagy más kisebbségi nyelv) használatát az intézményi ügyintézésben. Magyar nyelvű írásbeli közleményeket azonban az adatok szerint az önkormányzatoknak csak 35–50%-a hoz nyilvánosságra. A szóbeli ügyintézés során ezekben az önkormányzatokban több mint 90%-ban használják a kisebbségi nyelvet, az írásbeli ügyintézésben azonban alig több mint 50%-ban. Egyértelműen látszik tehát, hogy a magyar nyelvhasználat joga sokkal jobban érvényesül a szóbeliségben, mint az írásbeliségben, a dokumentált, tehát nagyobb hivatalosságú írásbeliségben csak fele részben biztosítják a kisebbségeknek az anyanyelvhasználat jogát. A többségi magyarok lakta településekre (ahol a magyarok aránya meghaladja a 70%-ot) jellemző inkább a nyelvi jogok átfogó intézményi érvényesülése. Vagyis az intézményes alkalmazás ott a valószínűbb, ahol törvényes megerősítés nélkül is kiterjedt a magyar nyelv használata. A törvény ott fejt ki a hatását a legkevésbé, ahol a legnagyobb szükség lenne rá (vö. Horváth 2012, 187–190.).

A kisebbség anyanyelvhasználati jogát ott gyakorolja, ahol lehetővé teszi neki, és általában nem tiltakozik a lehetőség hiánya miatt. És még ott sem mindig él vele, ahol lehetne, hiszen nem ismeri magyarul a közigazgatás **szaknyelvét**, bizonytalannak érzi az anyanyelvű ügyintézését. Ennek hiányzik a hagyománya, s az írásbeli ügyintézés, különösen a magasabb jogi érvényű ügyekben, egyértelműen a román nyelvhez kötődik. Egy, az erdélyi magyar kisebbség körében végzett reprezentatív felmérés azt is vizsgálja, a kisebbségi állampolgárok melyik nyelvet részesítik előnyben a nyelvhasználat színtere szerint, valamint azt is, hogy ezt a választást mennyiben befolyásolja a településen élő magyar kisebbségiek aránya. Az eredmény azt mutatja, hogy a román nyelv használata annál jellemzőbb, minél inkább személytelen és formalizált a nyelvhasználati színtér. A magánszférában (otthon) a nyelvhasználat magyar, azonban a rendőrség esetében majdnem kizárólag román. A településen élő magyarok részaránya természetesen befolyásolja a nyelv választást:

minél kisebb a magyarok részaránya, annál valószínűbb, hogy a nyilvános nyelvhasználat eltolódik a román nyelv irányába (Horváth 2012, 191–195.). Az anyanyelvhasználat joga tehát ott válik nagyobb valószínűséggel gyakorlattá, ahol a magyarok részaránya nagyobb, és ahol a törvény nélkül is erős az anyanyelvhasználat. Ahol kisebb a részarányuk, kevésbé érvényesül(het)nek a jogok, pedig itt lenne nagyobb szükség rájuk, hiszen itt nagyobb az asszimiláció veszélye.

A törvény pozitív hatását a magyar nyelvhasználatra erősen csökkenti és korlátozza, hogy a magyarul jól beszélők sem ismerik eléggé a romániai közigazgatási nyelv magyar változatát, továbbá hogy ennek a megismertetése további hosszú időt venne igénybe, valamint hogy a törvény az anyanyelvű írásbeliségnek nem ad teljes körű érvényt (pl. román nyelvű nyomtatványok), ráadásul ennek semmilyen élő hagyománya nincs a romániai magyar kisebbségek hivatalos ügyintézésében. Bár az utóbbi időben elkészültek a legfontosabb úrlapok magyar változatai is, és ezek eljutottak az érintett önkormányzatokhoz, de nem mindig használják őket, tehát az ügyintézés két-nyelvűsítése nehezen halad. Az ebből fakadó hátrányon csökkent a romániai magyar nyelvi tervezés egy kétnyelvű közigazgatási szótárral és folyamatos szaknyelvi konzultációval.

A magyar kisebbség nyelvhasználatában a fölvázolt helyzet újratermeli az anyanyelv és a román nyelv közötti „státusaszimmetriát”, és csökkenti a kisebbségi hivatali nyelvhasználatra vonatkozó törvények hatásait. Ha ugyanis növekedne az írásbeli magyar nyelvhasználat, megnőne a kereslet a magyar nyelvet jól ismerő hivatalnokok iránt, így magyar anyanyelvűek is lehetnének a hivatal alkalmazottai, eddig ez ugyanis ritkán fordult elő.

Egyéni jog, és csak tágabb értelemben tartozik a közigazgatáshoz a **személynév**használat szabályozása és a szabály érvényesítése. Az erre vonatkozó szabályt, hogy akinek nevét fordításban jegyezték be, visszafordíthatja, a hatóság gyakran félreértelmezte, mégpedig úgy, mintha ez csak a névrománosítást jelenthetné. Ma azonban nincs akadálya annak, hogy kérésre az anyanyelvi helyesírás szerint írják a nevet, vagy hogy a keresztnévnek a magyar változata jelenjen meg a hivatalos iratokon. (A fejezethez vö. Péntek–Benő 2003, Horváth 2012, 182–185., Szabó Mihály 2017, 306–308.)

A **közeleti** vagy a **nyilvános nyelvhasználatban** a törvényeknél is fontosabb szerepe van a hagyománynak és a nyelvismeretnek.

Még a többségi területek településein (pl. a Székelyföldön) is, ahol a romániai magyaroknak mintegy a fele él, teljesen szokásos, hogy a hatósági személyek különböző arányban, de mindig abszolút többségben románok. Ők általában nem is ismerik, vagy ha ismerik, nem használják a magyar nyelvet. Súlyosabb a helyzet ott, ahol a hatóság felsőbbrendűségét az államnyelvre is kiterjeszti, és a helyi nyelvet figyelembe sem veszi, holott éppen a magyar többségű településeken fordul elő, hogy a lakosság nem tud kellőképpen románul. A regionális közigazgatási központokban még erősebb ez az elhatárolódás, sokszor a helyi hatóságok önkényeskedése, a kisebbségi nyelvi és egyéb jogok megtagadása (pl. Kolozsvár). A szórványterületeken a nyelvi jogok pedig azért nem érvényesülhetnek, mert a magyar lakosság kétnyelvű, sőt, jobban tud románul, mint magyarul, így ritkán van határozott igénye arra, hogy anyanyelvi jogai érvényesüljenek (pl. Arad, Brassó, Nagybánya, Vajdahunyad). A nyelvi jogok érvényesítése a határterületeken és ezek központjaiban ütközik a legtöbb akadályba. Ide számíthatók azok a területek és települések, különösen városok, amelyekben kiegyensúlyozott a demográfiai arány (Marosvásárhely), és ahol az etnikai arányok kedvezőtlen alakulása ellenére erősek a magyar műveltségi hagyományok (Kolozsvár, Nagyvárad, Szatmárnémeti, Zilah). A formális vagy protokollárisan előírt helyzetekben a román nyelvet használják még kisebbségi településeken is. A civil szervezetek etnikailag és nyelvileg általában elkülönülnek, mindegyik csak saját nyelvét használja. Ha mégsem különülnek el, kizárólag az államnyelvet használják, hiszen a kisebbségiek kétnyelvűek, a többségiek pedig egynyelvűek (aszimmetria). Ehhez hasonló még az állami művelődési intézményekben tapasztalható elkülönülés is a rendezvények nyelve szerint, nemigen fordul elő, hogy pl. kétnyelvű programfüzet jelenik meg.

A leginkább a magyar többségű régiók helyi közigazgatási központjaiban érvényesíthetők a nyelvi jogok, ezeken a helyeken hat a hatóságokra a magyar többség elvárása. De az önkormányzat és az állami hatóság között itt is nagy a különbség: az önkormányzat a lakossághoz, annak nyelvi hagyományaihoz igazodik inkább a jogok érvényesítésében, a hatóságok pedig inkább az állam egynyelvű eszményét képviselik.

3.1. Egyéb területek

Az egyházak nyelvhasználata nem a jogi szabályozást követi, hanem az egyes egyházak hagyományát, belső szabályozását. Mivel szűkül a kisebbségi nyelvhasználati tér, kiemelt jelentősége van a vallásgyakorlás anyanyelvűségének, s a hatóság valóban csak ritkán avatkozik be korlátozásokkal (pl. az anyanyelvű himnuszok éneklésének jogi korlátozása, az egyházi oktatásba való hatósági beavatkozás, a pénzügyi iratok kétnyelvűségének kötelezettsége). A kisebbségek az anyanyelvű vallásgyakorlásban megtapasztalják nyelvük emelkedetebb változatának használatát, s mivel a vallások általában nemzetiségekhez kapcsolódnak, szerepük van a hívek identitásában is, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy az ortodoxia (román nyelvű) állami segédlettel terjeszkedik Erdélyben is.

A protestáns egyházak magyar nyelvűek, hiszen a reformátusok 95%-a, az unitáriusok 96%-a magyar. (Ezek az egyházak különösen kötődnek Erdélyhez, az unitárius vallásnak a szülőföldje is Erdély.) A szórványokban azonban gyakran megjelenik a kétnyelvűség is, bizonyos közlési helyzetekben szokásos a román nyelvhasználat (konfirmáció-előkészítő, temetési beszéd), de a templomban továbbra is magyar nyelvű az istentisztelet. Szórványban az egyház az utolsó intézmény, ahol még van magyar nyelvhasználat.

Ahol a magyar kisebbség nyelvcsereje már megtörtént, mind a katolikus, mind a református közösségben előfordul, hogy a magyar nyelv szakrális szövegek formájában marad csak meg (imák, énekek).

A görögkatolikus egyház hívei nagyjából románok, a római katolikus pedig inkább magyarok. Az erdélyi római katolikus egyház igazodik a II. vatikáni zsinat irányelveihez, az anyanyelvet használják a szertartásokon. Van azonban egy mulasztásuk a **moldvai magyarokkal** szemben. Megtarthatták nyelvüket és identitásukat, azonban az egyház helyi képviselői – a román nemzetállamot támogatva – nem váltottak magyar szertartási nyelvre. Az állam és az egyház azóta is kétségbe vonja a csángók magyar identitását, természetes magyar nyelvi jogait.

A magyar többségű területeken kívül – a magyar civil szervezetek, az egyházak és a kulturális, oktatási intézmények kivételével – **a munkahelyek** nyelv-

ve a román. A kétnyelvűség olyan helyeken valósul meg, ahol belátják, hogy nyelvileg is érdemes alkalmazkodni az ügyfél, a vevő igényeihez (szolgáltatás, kereskedelem). A használati tanácsok, figyelmeztetések magyarul csak akkor jelennek meg az árukon, ha Magyarországról származnak, vagy ha az EU-s nyelvek között szerepel a magyar is.

Az **egészségügyi** intézményekben a kisebbségi beteg kényszerűségből alkalmazkodik a kórházi személyzet által kínált helyzethez, így ritkán beszélhet anyanyelvén, inkább csak véletlenül, pedig erre nagy szüksége lenne. Az anyanyelvhasználathoz fűződő jog nem érvényesül a hadseregben, a büntetés-végrehajtási intézetekben, az árvaházakban. Ez utóbbiakban van kivétel, pl. a Böjte Csaba atya nevéhez és tevékenységéhez fűződő Dévai Szent Ferenc Alapítvány gyermekotthonaiban a gyermekek magyarul (is) beszélnek.

A közérdekű **tájékoztatásban** szélesedett a magyar nyelvhasználati lehetőségek köre, azonban ez a változás is önkormányzati szinten erősebb, mint állami szinten. De például a parlament felügyelete alatt álló *Monitorul Oficial* jogi kiadvány megjelenik magyarul is *Hivatalos Közlöny* címmel. A magyar változat azonban rossz minőségű fordítás, és csak tájékoztató jellegű, jogi érvénye csak a román változatnak van.

A **tudományos** bizottságok, a kutatóintézetek, a múzeumok, a levéltárak vezetői és szakmai személyzetük általában nem beszél magyarul. Az intézmény jellege miatt azonban sokszor szükség lenne magyarul tudó szakemberekre (pl. a többségében magyar nyelvű anyagot őrző levéltárakban).

A nyelvi jogok érvényesülésének egyik akadálya a **kétnyelvűség egyoldalúsága**: a kisebbségiek nagyrészt kétnyelvűek, a többségiek azonban nem beszélnek a kisebbség nyelvét, csak kivételesen és alacsony szinten, és esetleges magyartudásukat általában tagadják is.

A történelmi-politikai előítéletek miatt a többségiek szemében alacsony presztízse van a magyar nyelvnek, ezért nem tanulják. Mára szinte teljesen eltűnt az a (negyvenes években képzett) román értelmiségi és politikusi réteg, amelynek magas szintű magyar nyelvtudása és műveltsége volt. Ezek az okok és a román mint államnyelv abszolút elsőbbsége állhat annak a háttérében, hogy elő sem fordul, hogy a vegyes lakosságú településeken iskolában tanítsák a magyart környezeti nyelvként a román anyanyelvűeknek is.

A romániai román–magyar kétnyelvűségre is igaz, hogy kifelé, nemzetközi szintén sokkal teljesebbnek látszik, mint az ország jogi dokumentumaiban és a valóságban.

A globalizáció hatása különbözőképpen jelentkezik a kisebbségeknél és a többségeknél. Az idegennyelv-tanulásban előnyben vannak a már amúgy is kétnyelvű kisebbségek, a többségeknél az változott a leginkább, hogy a korábban előnyben részesített francia helyett inkább angolt tanulnak. Az angol nyelv pedig arra is alkalmas, hogy vegyes lakosságú helyeken pl. a helyi vállalkozók ezt válasszák a feliratokban, a reklámokban, így nem kell döntenüik, hogy a románt vagy a magyart választják-e.

3.2. Az oktatási törvények megvalósulása és az oktatás helyzete

Bár a román nyelvnek a kisebbségi nyelvek fölé helyezése az oktatást is befolyásolja, a törvényben foglalt jogok talán az oktatás területén érvényesülnek a legátfogóbban. Sajnálatos azonban, hogy az oktatáspolitikai (és általában a kisebbségpolitikai) uniformizálja, egységesen kezeli a kisebbségi nyelveket, függetlenül eltérő igényeiktől, feltételeiktől, hagyományaiktól. Ez Romániában a legnépesebb kisebbséget, a magyart különösen hátrányosan érinti, és sok tekintetben olyasmit is megkérdőjelez, ami hagyományosan „szerzett” jogként és gyakorlatként már megvolt.

A lakosság és vele együtt az iskolai népesség létszámának alakulására a folyamatos apadás jellemző. A legutóbbi, a 2011-es népszámlálás szerint az ország népessége 10 év alatt 12,2%-kal csökkent (több mint 2,5 millióval). A magyar népesség fogyása ennél nagyobb arányú volt, 13,6%-os (közel 200 ezres apadás, a mostani létszám: 1 237 746). A második nagy kisebbség, a roma arányában növekedett, jelenleg 3,25% (619 ezer). Az oktatás szempontjából nem lényegtelen, hogy – elsősorban a magyar anyanyelvű romáknak köszönhetően – a kisebbségek közül csak a magyar esetében nagyobb a magyar anyanyelvűek száma, mint a magyar nemzetiségűeké. Egyéb adatok is a magyar kisebbség túlsúlyát mutatják az oktatásban: a román oktatási államtitkár (2015. február 3-i) közlése szerint az anyanyelvi oktatásban (a romániai terminológiában ez

kisebbségi anyanyelvűt jelent, vö. Kontra–Szilágyi N. 2002, különösen 5., 7.) 187 ezer diák vett részt, és ebből 160 ezren tanultak magyarul. Ezek szerint a többi 9 nemzetiség köréből (bolgár, cseh, horvát, német, olasz, roma, szerb, szlovák, ukrán) összesen 17 ezren élnek az anyanyelven való tanulás lehetőségével. Ezzel együtt is a magyar anyanyelvű gyermekeknek mintegy 12–14%-a román nyelvű iskolában tanul. A Székelyföldön (Hargita, Maros, Kovászna megye) stabil a magyar nyelvű oktatásban részt vevők aránya, a Partiumban (Bihar, Szatmár, Szilágy megye) enyhén növekszik az arányuk, és legkedvezőtlenebb azokban a megyékben, ahol a magyarok (már) szórványban élnek (Arad, Beszterce, Brassó, Fehér, Hunyad, Kolozs, Máramaros, Szeben, Temes). (Vö. Horváth 2012, Vančo 2017, 361–2.)

Nem illeszkednek azonban sem az ország egységesített oktatási keretébe, sem a magyar oktatás rendszerébe a nyelvvesztés tüneteit mutató tanulók oktatását célzó revitalizációs programok. Közülük a legismertebb a moldvai magyar tanulók fakultatív magyar oktatása saját környezetükben, valamint a magyar oktatásba való integrálásuk erdélyi iskolákban. Ehhez hasonló revitalizációs oktatás erdélyi szórványközpontokban folyik még.

A *Nemzeti alaptanterv*hez tartozó kerettantervben az anyanyelv és irodalom tantárgy része a *Nyelv és kommunikáció* tantárgycsoportnak, a román nyelvvel és irodalommal és az idegen nyelvekkel együtt. A kisebbségi anyanyelv (a magyar) óraszám az alsó tagozaton (az elemi oktatásban) magasabb óraszámokban történik, mint a román nyelv tanítása, az 5.-től a 12. osztályig azonban megegyezik a román tanulók román nyelv és irodalom óraszámával, a magyar iskolába vagy osztályba járóknak ezen kívül azonban tanulniuk kell az államnyelvet is. Mindez azt eredményezi, hogy a kisebbségi oktatásban a minimális óraszám is meghaladja a többségi iskolák maximális óraszámát, nagyobb tehát a terhelésük.

A törvény kodifikálta a lehetőséget, hogy legyen szolgáltató háttérintézménye a kisebbségi oktatásnak is, a magyar oktatásvezetés azonban azóta sem élt ezzel a lehetőséggel.

A részletesebb módszertani irányelveket előíró miniszteri rendelet (5671/2012) államnyelv-központúsága kedvezményként és nem jogként értelmezi a kisebbségi nyelven való tanulás lehetőségét. A kisebbségi közösségnek

pedig arra lenne szüksége, hogy a törvényi keret biztosítsa számukra az igényeiken és hagyományaikon alapuló, a változatos nyelvi környezet sajátosságaihoz igazodó, minél teljesebb körű anyanyelvi oktatást.

Iskolahálózat. A magyar oktatás intézményei különböző típusúak: önálló iskolák (líceumok, általános iskolák; államiak, illetve egyháziak), magyar tagozatok románial közös intézményben (főleg városi, lakótelepi környezetben) és szórványkollégiumok. Az önálló magyar tannyelvű iskolák alapítása, a magyar osztályok kiválása a vegyes tannyelvű intézményekből azonban sokszor nem egyszerű. Ennek oka általában helyi szinten keresendő: ahol a magyarok kisebbségben vannak, viszonylag nehéz érvényt szerezni a törvényes lehetőségeknek az önkormányzatoknál (Horváth 2012, 186.). A szórványoktatás intézményi ellátottsága pedig továbbra sem elégséges, ezért a fontos központok működő iskolái (Déva, Temesvár, Nagybanja, Máramarossziget) és a kollégiumok, iskolabuszok nem tudják kielégíteni a szórvány igényeit.

3.3. A magyar oktatás tartalma, a tankönyvek, a tantervek, a pedagógusok

A tantervben már a 2011. évi oktatási törvény előtt is olyan jó **oktatási tartalom** (a 2001–2003-ban átdolgozott tanterv, a 2009–2010-es tanévtől érvényes módosított tanterv) jelent meg, amely korábban elképzelhetetlen volt a romániai magyar oktatásban. Ez a tartalom a törvénnyel nem változott lényegesen, a tannyelven azonban módosított: anyanyelvűvé tette a történelem és földrajz oktatását.

Az anyanyelvi oktatásban már a 2000-es évek elején megjelent például a magyar nyelv eredete, kora, az őshaza feltételezett helye, a rokon nyelvek; a magyar nyelv a Kárpát-medencében: a latin betűs írás, a latin nyelvi és műveltségi elemek, hatás és kölcsönhatás a szomszéd nyelvekkel; a magyar irodalmi nyelv és a magyar köznyelv kialakulása; a mai nyelvhasználat, a nyelvi jogok, a nyelvi folyamatok; a magyar a világ nyelvei között: használati, művelődési és tudományos értéke; a nyelv szerepe az identitásban; a magyar nyelv belső változatai a területi változatokkal együtt; a magyar és a román nyelv viszonya, kölcsönhatása, a kétnyelvűség, a nyelvmegtartás és a nyelvcsere. Az anyanyelvi tárgyak a négy elemi osztályra

még egységesen vannak kidolgozva, a többi iskolafokozatra azonban már nem. Az elemi anyanyelvi tanterve (2013) a kommunikatív kompetencia fejlesztésének keretében helyezi el az olvasást és írást, a szóbeli és írásbeli szövegértést, majd a 3. osztálytól kezdve a leíró nyelvtani alapfogalmakat, elsősorban az alapszófajokat a közlésben betöltött funkciójuk alapján és a szövegalkotás-szövegértés fejlesztésén keresztül. Módszertanilag is jók ezek a tantervek, és azt is közvetítik, hogy a nyelvváltozatok között nincs értékbeli különbség. Az alsó középfokú (a felső tagozatos) anyanyelvi tanterv (a 2009–2010-es tanévtől) azonban nem következetes: funkcionális szemléletű, a nyelvre vonatkozó ismereteket a szövegértés-szövegalkotás kompetenciafejlesztési területbe kapcsolja, a tananyagtartalom azonban hagyományos leíró nyelvtani szemléletű, és a kisebb nyelvi egységektől halad a nagyobbak felé. A felső középfokon (a középiskolában) a különböző tantervek (2006, 2009, 2016) hasonló fejlesztési célokat tűznek ki: a nyelvhasználat, az értő szövegolvasás fejlesztését és a történeti-kulturális szemléletmód kialakítását (vö. Vančo 2017, 366–369., Kádár 2016, 17–23.).

A 2011-es oktatási törvény nem sok lényeges változást hozott a **tankönyvek** területén sem. A történelem és a földrajz tantárgy oktatásának anyanyelvűvé tételével azonban anyanyelvűek lettek ezek a tankönyvek is. De ezek a tankönyvek a román nyelvű tankönyveknek – sokszor rossz – fordításai, tartalmukban pedig a román nemzeti ideológiát közvetítik, gyakran magyar ellenségképpel.

A törvényhez kapcsolódó miniszteri rendelet (2013/5559-es) azonban olyan előírásokat is tartalmaz, amelyek ellentétesek a törvénnyel, az alkotmánnyal, sőt még az 1990 előtti időszakban sem fordultak elő. Megerősíti, hogy az anyanyelv és irodalom, a kisebbségi történelem és hagyományok, valamint a zenei nevelés tankönyveit meg lehet írni a kisebbség nyelvén is, de az értékeléshez kéri a nem román nyelven írt tankönyvek román fordítását is. Ebből az következik, hogy olyan személyek értékelik a magyar kultúra tankönyveit, akik semmit nem tudnak erről a kultúráról.

A román oktatási minisztérium a tankönyvek érvényességét négy évre korlátozza, és az érvényesítendő tankönyvnek meg kell felelnie az érvényes tantervnek. Egy vizsgálat 2016-ig átnézte az oktatásban használt tankönyveket, s megállapította, hogy nem volt köztük olyan, amelyik az akkor éppen érvényes tanterv alapján készült volna (vö. Vančo 2017, 369., Kádár 2016, 25.).

Az oktatás anyanyelvi minőségén sokat ront a nem jó tankönyvellátottság és a magyarországi tankönyvek elleni hatósági bizalmatlanság. A tantervek biztató lehetőségeivel szemben nincs például a magyar nyelvnek és irodalomnak a tantervnek megfelelő tankönyve, és a többi tantárgyhoz sincs biztosítva a minőségi, jól használható tankönyv és más oktatási anyag, taneszköz. A tankönyvek hiánya, a tartalmi és nyelvi szempontból nem megfelelő tankönyvek használata együtt jellemzi a tankönyvhelyzetet.

Az anyanyelvű oktatásban általános gond **a pedagógusok anyanyelvi tudásának szintje** és jellege. A nem magyar tannyelven szerzett diplomával rendelkezők nincsenek tisztában a nyelvhasználat beszélt és írott változatának követelményeivel, a helyesírással, a nyelvhelyességgel, a magyar szakterminológiát nem ismerik, így magyarul nem tudnak megfelelő szinten tanítani. A pedagógusok tanórán kívüli nyelvhasználatát az iskola munkaközösségének nyelvi összetétele határozza meg: ahol túlnyomóan magyar a munkaközösség, ott a nyelvhasználat is magyar, ahol vegyes vagy túlnyomóan román, ott pedig román. A tanulók tanórán kívüli nyelvválasztása is ennek megfelelően alakul.

Felsőoktatás, tanárképzés, tanártovábbképzés. A felsőoktatásban sem mindig valósul meg az oktatási törvényben előírt lehetőség, hogy a többnyelvű felsőoktatási tanintézetekben az adott kisebbségi nyelven oktató tanárok tan nyelv alapján elkülönülő szervezeti egységeket (intézeteket és/vagy karokat) hozhassanak létre. Az oktatási nyelv ezek hiányában még maradhat ugyan az anyanyelv, a diákok tanórán kívüli nyelvi környezete azonban már nem anyanyelvű, korlátozódik tehát a lehetséges anyanyelvi színterek köre (Horváth 2012, 187.).

A felsőoktatásban megközelítőleg 12 ezren tanultak magyarul a 2009/10-es tanévben, a magyar anyanyelvű hallgatóknak mintegy harmada. A romániai magyar felsőoktatásnak 12 meghatározó intézménye van: ebből 5 állami, 3 magánintézmény, 4 pedig magyarországi felsőoktatási intézmény kihelyezett tagozata. Az intézmények 12 településen összesen 125 szakot és 12 117 helyet hirdettek meg a már említett tanévben. A meghirdetett helyek 60%-a társadalomtudományi, 40%-a természettudományi képzésre szólt (vö. Salat et al. 2010, 67., 75–77.). De bizonyos szakterületeken (pl. műszaki, állatorvosi) csak román nyelvű képzés van. Az azóta eltelt időben az erdélyi magyar anyanyelvű fiatal-

loknak a korábbinál talán nagyobb része, mintegy 40-45%-a tanul anyanyelvén felsőoktatási intézményben.

Az anyanyelvű **pedagógusképzésnek** kiemelt szerepe van a felsőoktatásban, hiszen az oktatás színvonalát, eredményességét elsősorban a rendszerben működő pedagógusok határozzák meg: (1) a pedagógus alkalmassága, elkötelezettsége, (2) szakmai felkészültsége, műveltsége, (3) társadalmi megbecsültsége. Mind a három jellemző összefügg az intézmény szűrési gyakorlatával, a pedagógusképzés színvonalával, a szakmai és pedagógiai felkészítéssel. A pedagógusok társadalmi megbecsültsége Romániában sem jó, s ez hatással van a pedagógusképzésben részt vevők alkalmasságára is. A romániai oktatásban dolgozó pedagógusoknál ezek az elvárható jellemzők általában nem vagy csak nagyon ritkán teljesülnek.

A magyarul tanító szaktanárok nagy többsége ráadásul román nyelven végezte egyetemi tanulmányait, szórványterületen még sokszor az óvónők, tanítónők is román nyelven szerezték képesítésüket. Nagyonbár ebből adódik, hogy anyanyelvi tudásuk nem elégséges és nem eléggé árnyalt.

Az óvó- és tanítóképzés korábban szakosított középiskolákban folyt, az 1990-es évek második felében helyezték át képzésüket a felsőoktatásba. Az intézmények átszervezése három, 1998. évi miniszteri rendelettel indult el. Már 1998-ban létesültek ilyen főiskolák, magyar tannyelvűek viszont csak egyéves késéssel, 1999-ben. Ebben az évben kerültek bele a kolozsvári egyetem intézményi rendszerébe főiskolai tagozatként a magyar óvó- és tanítóképzők. A bolognai rendszerben több városban folyik magyar tanítóképzés három intézmény keretében. A kolozsvári egyetem képzése „óvó- és tanítóképző pedagógia” néven jelen van Kolozsváron (távoktatási formában is), Marosvásárhelyen, Székelyudvarhelyen, Szatmárnémetiben és Kézdivásárhelyen. De tandíjmentesen csak kevés hallgatót vehetnek fel, így kevés a végzett tanító is. Ennek és a szétszórt, „telephelyes” képzésnek az is a következménye, hogy a képzés gyenge, és a korábbi, erős intézményeknek (Nagyenyed, Nagyvárad) nincs folytatásuk.

A tanárképzés helye korábban a főiskola volt a kolozsvári egyetem mellett, de a főiskolák még 1990 előtt megszűntek. A tanárképzés központja a kolozsvári egyetem lett, és közben belépett a tanárképzésbe a Partiumi Keresztény Egyetem és a Sapientia is. Az egyetemek azonban egyre inkább igyekeztek tu-

dományegyetemmé válni, a pedagógusképzés egyre kisebb hangsúlyt kapott. A képzéseknek alacsony a presztízszük, és a végzett hallgatók nem rendelkeznek megfelelő magyar nyelvi és szaknyelvi kompetenciával ahhoz, hogy sikeresen oktathassanak. A pedagógiai képzésre jellemző az elméletközpontúság, a pedagógussá váláshoz szükséges, pl. nevelépszichológiai tárgyak és általában a gyakorlatközpontúság sokszor hiányoznak. Ráadásul a magyar pedagógusképzésnek nincs kellő önállósága, sem az intézményen, sem az országon belül, sem szervezeti, sem tartalmi tekintetben. Így feladatukat sem tölthetik be (Salat et al. 2010, 78–82.).

A magyar nyelvű képzést is adó egyetemek a következők:

- Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem
- Babeş-Bolyai Tudományegyetem
- Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem
- Szentgyörgyi István Színművészeti Egyetem
- Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet
- Nagyváradi Egyetem
- Partiumi Keresztény Egyetem
- Bukaresti Egyetem

4. Javaslatok a magyar kisebbség helyzetének alakítására

A javaslatok megvalósítása a kisebbséget vezető politikusok, értelmiségiek, nyelvész és egyéb szakemberek, valamint a magyarországi politika (nemzetpolitika), a kisebbségvédelem, a különböző szakemberek, köztük a nyelvészek feladata. Hasznos, ha ezt a munkát szervezetteren, a helyi körülményekre és az ottani igénye szabottan végzik. A **magyarországi támogatások elsősorban a Nemzetpolitikai Államtitkárság hatáskörébe tartoznak**. Támogató tevékenységük a romániai magyar kisebbséget, éppen amiatt, hogy ez a legjelentősebb határon túli kisebbségünk, a legnagyobb mértékben érinti. E támogatási formáknak a teljes áttekintése lehetetlen, a Nemzetpolitikai Államtitkárság teljesen át

nem tekinthető tevékenysége miatt sem. A nemzetstratégiai dokumentum és az államtitkárság honlapja ugyanis az egyes országokban élő magyar kisebbségek támogatásáról nem ad konkrét tájékoztatást. Általában is igaz azonban, a Romániában élő magyarokra pedig fokozottan, hogy anyanyelvük térvesztésének csökkentéséhez folyamatosan szükségük van különösen az anyanyelvi oktatás fokozott szakmai támogatására, a nyelvi ismeretterjesztésben nyújtott szakszerű segítségre, a szórványterületek nyelvészeti programjaiban való aktív szakmai és személyes részvételle és pl. a Kolozsvárott tanuló tízezernyi magyar egyetemi hallgató számára magyar szaknyelvi képzést is nyújtó kollégiumra (vö. Péntek 2012, 18., 28.).

a) A nyelvi jogok fejlesztésének szükségletei

A legnagyobb romániai kisebbség és egyben a legnagyobb magyar kisebbség képviselői, szakemberei úgy látják, hogy a kisebbségre ható asszimilációs ideológia feladásának eléréséhez a következő, elsősorban jogszabályi területeken szükségesek változtatások:

- Az európai uniós normák biztosította lehetőséggel élve igényelni kell az arányos képviseletet az állam valamennyi intézményében, központi és helyi szinten, a rendőrséget, a tisztikart vagy akár az Akadémiát is beleértve (vö. Salat 2002, 221.).
- A román államnak le kellene mondania a nemzetállami elvből fakadó egynyelvűségről, és pluralista felfogás alapján a románnal azonos szintre kellene emelnie a kisebbségi nyelveket.
- A kisebbség képviselőinek nem szabad elvi engedményeket tenniük az alkotmányt és a nyelvhasználatot érintő törvény-előkészítő vitákban. A törvényekben rögzített nyelvi jogoknak meg kell felelniük a nemzetközi megállapodásokban vállaltaknak, végrehajtásukat pedig biztosítani kell.

b) Kormányközi megállapodások

Szükséges, hogy Magyarország hatékonyan képviselje a romániai kisebbség érdekeit, pl. tartassa be a kétoldalú szerződésekben foglaltakat (pl. a 1996-i alapszerződés, bár ez már mintegy 15 éve lejárt, az 1995-i oktatásügyi kormányközi megállapodás), továbbá szorgalmazza újabb szerződések létrejöttét.

- c) A *Közigazgatási törvényre* is érvényes 20%-os határ a magyar nyelvi jogok gyakorlásának lehetőségéhez nagyon magas. Szükség lenne ennek az arálynak a csökkentésére. A meglevő közigazgatási jogok érvényesítéséhez pedig meg kell teremteni a körülményeket, miközben a szerzett jogokat meg kell őrizni:
- Kétnyelvű ügyintézők képzése, a magyar nyelvtudás elismerése, felhasználása, űrlapok, formanyomtatványok létrehozása, tájékoztató táblák és feliratok készítése a kétnyelvű hivatali/hivatalos ügyintézéshez.
 - A kétnyelvű ügyintézés lehetőségéről tájékoztatni kell a nyelvhasználókat, a vállalkozásokat, bátorítani kell az önkormányzatokat. Segíteni kell a szövegek magyarra fordításában és ellenőrzésükben. Kétnyelvű iratminta- és űrlapgyűjteménnyel segíteni kell az önkormányzatok és a vállalkozók munkáját.
- d) Az anyanyelvi oktatás kiemelt szerepet játszik a nemzeti identitás fenntartásában, újratermelésében, valamint az anyanyelv használatának, a magyar nyelvű közélet háttérének és jövőjének biztosításában.
- Törekedni kell arra, hogy ne folytatódjon az anyanyelvű oktatásban részt vevők arányának csökkenése. Mindemellett annak is támogatandó célnak kell lennie, hogy az oktatás egész területén ne csak a magyar nyelvű oktatásban részt vevők kapjanak támogatást, hanem azok is részesüljenek anyanyelvi fejlesztési lehetőségekben, akik román tannyelvű iskolába járnak.
 - Törekedni kell a magyar kisebbség oktatási hagyományainak, értékeinek folytatására, a magas szintű képzésre. Ez az identitásképzésben és a magyar nyelv presztízisének emelésében egyaránt fontos.
 - Legyen önálló szolgáltató háttérintézménye a kisebbségi oktatásnak.
 - A magyar tannyelvű iskolába járó diákok óraterhelése legyen arányos a többségi nyelven oktató intézményekben tanulókéval.
 - A szülőket tájékoztatni kell arról, milyen előnyei vannak az anyanyelvi oktatásnak, és milyen hátrányokkal jár, ha többségi oktatási nyelvű intézményt választanak gyermeküknek. Ezek a tájékoztatók legyenek erkölcsi ítéletektől mentesek és szakszerűek.

- Biztosítani kell a magyar anyanyelvű, nem magyar szakos tanárok képzését a képző intézmények oktatási színvonalának emelésével.
- e) Biztosítani kell a magyar nyelvű, szakmailag és nyelviileg színvonalas tankönyveket az egész magyar nyelvű oktatáshoz.
- f) Az államnyelv eredményes elsajátítása az oktatás általános feladata. Ehhez
 - Ki kell dolgozni speciális tanterveket, tankönyveket, segédleteket a magyar tannyelvű iskolák számára.
 - Szükség van sajátosan a magyar tannyelvű iskolák számára képzett, magyarul is beszélő román nyelv és irodalom szakos tanárookra.
- g) A szórványban élő magyarok esetében általában, a moldvai magyarok esetében különösen szükség van magyar nyelvi tudásuk élénkítésére vagy hiányzó tudásuk újraélesztésére, ehhez pedig további szervezett programokra és anyagi fedezetre.
- h) A magyar anyanyelvű roma kisebbség oktatásában külön figyelmet kell fordítani etnikai-kulturális jellemzőikre.
- i) Szükség van a magyar szaknyelvi felzárkóztatásra az iskolai képzéshez, különösen a szakképzéshez, valamint a szakmák magyar nyelvterületen való műveléséhez, ezzel a magyar nyelv használati területeinek tágításához.
- j) Folyamatosan követni kell a magyar kisebbségiek nyelvi jogi helyzetének változásait, elemezni kell őket, s ha szükséges, szakmailag elő kell készíteni az erre való reagálást.
- k) A helyi magyar nyelvváltozatokat, a nyelvi kontaktust, a sajátos magyar oktatási területeket tovább kell kutatni. Ehhez továbbra is támogatni kell Magyarországról is a helybeli kutatásokat, köztük a Termini-hálózat erdélyi szervezeteként is jegyzett Szabó T. Attila Nyelvi Intézet munkáját.

IRODALOM

- Horváth 2012.** Horváth István: Románia: a kisebbségi nyelvi jogok és intézményes érvényesülésük. In: Eplényi Kata – Kántor Zoltán (szerk.): *Térvesztés és határtalanítás. A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai*. Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Lucidus Kiadó, Budapest, 2012. 172–198. <https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2018/07/Tervesztes-es-hatartalanitas.pdf>; a letöltés időpontja: 2020. január 30.
- Horváth et al. 2010.** Horváth István et al.: Közigazgatási nyelvhasználat Hargita megyében az önkormányzati és a központi kormányzat megyeszintű intézményeiben. In: *Műhelytanulmányok a romániai kisebbségekről*. Vol. 27. Institutul pentru Studiere problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca, 2010.
- Kádár 2016.** Kádár Edit: *A magyar nyelv tantárgy tartalma és oktatása a romániai oktatásszabályozási keretben*. Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Kolozsvár, 2016. http://ispmn.gov.ro/uploads/WP_62_26-09.pdf; a letöltés időpontja: 2020. február 10.
- Kapitány 2015.** Kapitány Balázs: Külhoni magyar közösségek. In: Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré*. KSH NKI, Budapest, 2015. 227–240. <https://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografiaiportre/article/view/2476/2484>; a letöltés időpontja: 2020. január 30.
- Kontra–Szilágyi N. 2002.** Kontra Miklós – Szilágyi N. Sándor: A kisebbségeknek van anyanyelvük, de a többségnek nincs? In: Kontra Miklós – Hatytyár Helga (szerk.): *Magyarok és nyelvtörvények*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2002. 3–10. <http://www.mek.oszk.hu/12100/12123/12123.pdf>; a letöltés időpontja: 2020. január 28.
- Péntek 2012.** Péntek János: Nyelvi tervezés és nyelvstratégia a Kárpát-medencében. In: Eplényi Kata – Kántor Zoltán (szerk.): *Térvesztés és határtalanítás. A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai*. Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Lucidus Kiadó, Budapest, 2012. 15–31. <https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2018/07/Tervesztes-es-hatartalanitas.pdf>; a letöltés időpontja: 2020. február 8.

- Péntek–Benő 2003.** Péntek János – Benő Attila: Nyelvi jogok Romániában. In: Nádor Orsolya – Szarka László (szerk.): *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003. 123–147. [http://adattar.adatbank.transindex.ro/tanulmany/08_Pentek-Beno_Nyelvi_jogok_Ro.\(1\);](http://adattar.adatbank.transindex.ro/tanulmany/08_Pentek-Beno_Nyelvi_jogok_Ro.(1);) a letöltés időpontja: 2020. január 30.
- Péntek–Benő 2020.** Péntek János – Benő Attila: *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)*. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Gondolat Kiadó, Kolozsvár–Budapest, 2020.
- Salat 2002.** Salat Levente: Javaslat a romániai magyar kisebbségi társadalom intézményes kereteinek megreformálására. A romániai magyarság közösségi integrációjának háromszintű modellje. *Magyar Kisebbség*, 7. (2002) 1. sz. 218–226.
- Salat et al. 2010.** Salat Levente – Papp Z. Attila – Csata Zsombor – Péntek János: Az erdélyi magyar felsőoktatás helyzete és kilátásai. In: Szikszai Mária (szerk.): *Az erdélyi magyar felsőoktatás helyzete és kilátásai. Támpontok egy lehetséges stratégiához*. A Magyar Tudományos Akadémia Kolozsvári Területi Bizottsága, Kolozsvár, 2010. 9–126.
- Szabó Mihály 2017.** Szabó Mihály Gizella: A magyar nyelv használata a közigazgatásban a Magyarországgal szomszédos országokban. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat, Budapest, 2017. 299–320. Romániára vonatkozóan: 306–308.
- Vančo 2017.** Vančo Ildikó: A határon túli magyar tannyelvű és magyar tematikájú közoktatás. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat, Budapest, 2017. 357–430. Romániára vonatkozóan: 361–369.

SZERBIA

1. Demográfia

A Szerb Köztársaság lakóinak száma a legutóbbi, 2011. évi népszámlálás szerint 7 186 862. Nemzetiségei (a koszovóiak nélkül): magyar (253 899, 3,5%), bosnyák (145 278, 2,02%), roma és sinti (147 604, 2,05%). A népszámlálásban figyelembe vett további 18 kisebbség a lakosság részarányának kevesebb mint 1%-a. A vajdasági lakosság 13%-a magyar, jelentősebb kisebbségek itt még a szlovák (2,6%), a horvát (2,43%), a roma és sinti (2,19%), a román (1,31%) és a montenegrói (1,14%).

A magyar tehát Szerbia legnagyobb kisebbsége. A 253 899 fős magyar közösségből 251 136 a Vajdaságban él, és a tartományi összlakosság 13%-át alkotja. Az 1950-es évek óta mintegy 150 ezer fővel csökkent a magyarok száma (kb. 41%-kal), ma Szerbia lakosságának 3,5%-át teszik ki. Ez a fogyás látszik a 2002. évi és a 2011. évi népszámlálás adatainak összehasonlításakor is: a magyar kisebbség aránya az ország lakosságához mérve 0,4%-kal csökkent, ez számszerűen 39 400 fő, és ennek a létszámnak nagy része a Vajdaságból hiányzik (39 071).

A Vajdaság a Szerb Köztársaságnak ma egyedüli autonóm tartománya. A magyar kisebbség legnagyobb része itt él, felük jórészt szórványban (a Bánátban, Dél- és Nyugat-Bácskában), a tartománynak vannak saját, a kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó jogszabályai (igaz, ezek a törvéynél alacsonyabb rangúak).

Körzetek	Teljes lakosság	Ebből magyar nemzetiségű	Ebből szerb nemzetiségű	Ebből cigány/roma nemzetiségű	Ebből egyéb nemzetiségű	Ebből nem nyilatkozott	Magyar nemzetiség aránya, 2011 (%)	Magyar nemzetiség aránya, 2002 (%)	Szerb nemzetiség aránya, 2011 (%)	Szerb nemzetiség aránya, 2002 (%)
Észak-Bácska	186 906	76 262	50 472	3 342	42 043	14 787	40,8	43,6	27,0	24,8
Észak-Bánát	147 770	68 915	63 047	4 769	4 956	6 083	46,6	47,4	42,7	43,6
Dél-Bácska	615 371	47 850	445 270	10 482	82 872	28 897	7,8	9,3	72,4	69,1
Közép-Bánát	18 766	23 550	134 264	7 267	14 351	8 235	12,5	13,4	71,5	72,3
Nyugat-Bácska	188 087	17 576	122 848	3 018	33 218	11 427	9,3	10,2	65,3	62,9
Dél-Bánát	293 730	13 194	208 462	8 025	49 662	14 387	4,5	4,9	71,0	70,3
Szerémség	312 278	3 789	265 272	5 488	25 766	11 963	1,2	1,3	84,9	84,5
Vajdaság	1 931 809	251 136	1 289 635	42 391	252 838	95 809	13,0	14,3	66,8	65,0
Teljes Szerbia	7 186 862	253 899	5 988 150	147 604	545 123	252 086	3,5	3,9	83,3	82,9

A szerbiai népszámlálás nemzetiségi eredményei, a kisebbségek, elsősorban a magyarok és a szerbek aránya az egyes kerületekben és Vajdaság tartományban (Forrás: Kapitány 2015, 236., RZS, Népszámlálás 2011)

2. A nyelvhasználatra vonatkozó törvények, a nyelvpolitika jogi dokumentumai

Mivel a szerbiai jogalkotás nyelvpolitikai tárgyú dokumentumait az ott kisebbségben élő szakértők jól értik és értelmezik is, Szerbia nyelvpolitikájának leírásában nem közvetlenül a dokumentumokra, hanem az ő munkáik közül a leginkább mérvadónak számítókra támaszkodom.³⁰ Ezek a munkák a rendszerváltás utáni csaknem három évtizedre vonatkozóan egyértelműen Korhecz Tamás összefoglalója (Korhecz 2009) és Beretka Katinka elemző tanulmányai elsősorban jogi szempontból (Beretka 2012, 2018), valamint Tóth Norbertnek a vajdasági autonómiáról írt értekezése (Tóth 2018), rajtuk kívül Göncz Lajos kissé korábbi monográfiája (Göncz 1999). Ezeket egészítik ki az egyes nyelvhasználati színtereket tárgyaló további munkák (Gruber 2018, Šabić 2018, Szabó Mihály 2017, Vančo 2017 és néhány további tanulmány és forrás).

Szerbia történelmének csak a rendszerváltozás utáni része is eseményekkel, még területi változásokkal is teli, ez természetesen rávetül a nyelvpolitikára is. Az egykor különutas titói Jugoszlávia 1991-ig, a délszláv háború kitöréséig viszonylag fejlett országnak számított a térségben, és Szerbia Vajdaság és Koszovó autonóm tartománnyal együtt volt az egyik tagköztársaság. A háború következtében 1992-ben a volt jugoszláv tagköztársaságokból független államok jöttek létre, Szerbia akkor Montenegróval együtt alkotott egy államot, ez volt a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság (Jugoszlávia, Kis-Jugoszlávia) 2003-ig. 2003-ban helyébe Szerbia és Montenegró néven államszövetség lépett. 2006-ban Montenegró kivált az államszövetségből, és önállósult, Szerbia pedig Szerb Köztársaság néven deklarálta függetlenségét. 2008-ban kikiáltották Koszovó függetlenségét. Szerbia ezt visszautasította, és az ENSZ

30 A törvények egy része magyar fordításban megtalálható a Magyar Nemzeti Tanács honlapján: <https://www.mnt.org.rs/dokumentum/torvenyek-es-egyeb-jogi-dokumentumok-magyar-nyelven>; ez segíti a tájékozódást, de nem ad elégséges betekintést.

sem ismerte el, de nagyon sok más ország elfogadta. Ma Koszovó hivatalosan ENSZ-ellenőrzés alatt álló autonóm területe a Szerb Köztársaságnak. 2012 óta Szerbia EU-tagjelölti státusban van, 2014-ben kezdte meg a csatlakozási tárgyalásokat.

Az összefoglaló bemutatja a nemzeti kisebbségeknek anyanyelvük hivatalos használatához kötődő jogait Szerbiában, ezek szolgálnak alapul a Vajdaság Autonóm Tartomány (Vajdaság AT vagy VAT) idevágó jogalkotói tevékenységéhez is, majd elemzi a jogok érvényesülését elsősorban a magyar kisebbség szempontjából. A kisebbségi nyelvhasználati jogok alakulása képet ad az ország közelmúltbeli és mai nyelvpolitikájáról, valamint a Vajdaság AT-nak Jugoszlávia felbomlása utáni jogi státusáról, ennek változásairól és lehetőségeiről is.

Előzményként figyelembe kell vennünk annak a Jugoszláviának (1945–1992) a jogi hagyományait is, amelyben az állam többnyelvűségének megfelelően az egyenrangú nyelvhasználat példamutató volt, a szerb tagköztársaságban két autonóm terület is volt: a vajdasági és a koszovói. Már csak azért is figyelembe kell venni, mert a hivatalos nyelvhasználat jogi szabályai ma is jórészt Jugoszlávia jogi hagyományaira épülnek. Ezek a hagyományok a Vajdaság AT-ban azonban változtak, szűkültek a hatáskörök, s ez az autonómia egyre távolodik a korábbi példamutató rendszertől.

2.1. Nemzetközi szerződések

2000. október 5-e, a Milošević-éra megszűnte után elkezdődtek az előkészületek a kisebbségi jogok rendezésére, a következő években az ország csatlakozott a nemzetközi kisebbségjogi szerződésekhez is: 2001. május 11-én a *Nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény*hez, 2005-ben pedig *A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájához*, ezt ekkor írta alá, és 2006-ban ratifikálta.

Közben az államszövetség (Szerbia és Montenegró) elfogadta az *Emberi és Kisebbségi Jogok Nyilatkozatát*, és 2003-ban szentesítette azt. Ebben felsorolják azokat az alapjogokat, melyeket az államszövetség követendőnek ítélt, közöttük a kisebbségeket is.

2.2. Belső szabályozás

Az alkotmány

Szerbiában sem az alkotmány, sem a tételes jog nem használja az államnyelv kifejezést. A Szerb Köztársaság Alkotmányának (2006-tól³¹ érvényes) 10. szakasza a szerb nyelvet és a cirill írásmódot jelöli meg hivatalosként, ugyanezen szakasz értelmében törvénnyel szabályozható **más nyelvek bevezetése is a hivatalos használatba**. Az alkotmány 79. szakasza tovább részletezi a nyelvhasználat különböző szempontjait, így a hivatalos nyelvhasználat, az oktatás, a tájékoztatás nyelvvel összefüggő kérdéseit is.

Az alkotmány leszögezi, hogy Szerbiában valamennyi állampolgár és etnikai közösség egyenlő. Az *Alkotmányos alapelvek* című első részében rögzíti, hogy az állampolgárok tartományi autonómiához való joga korlátozza az államhatalmat, és a Szerb Köztársaság védi a nemzeti kisebbségek jogait. A kisebbségi jogok mellett lehetővé teszi, hogy az autonóm tartományi szervek rendelkezten további jogokat állapítsanak meg a kisebbségi közösségek érdekében, a tartományra korlátozódó területi hatállyal. Az autonóm tartományokról az alkotmány hetedik része *Területi szervezet* cím alatt rendelkezik. A szerb alkotmány két ilyen területi egységet nevesít, mégpedig a Vajdaság, valamint Koszovó és Metóhia autonóm tartományokat.

A nyelvhasználati törvény

Az 1991. évi hivatalos nyelv- és íráshasználatról szóló törvény³² (továbbiakban: nyelvhasználati törvény) kisebb-nagyobb módosításokkal a mai napig hatály-

31 A Szerb Köztársaság Alkotmánya. In: „Службени гласник Републике Србије” [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye] a 2006. évi 98. szám.

32 Hivatalos nyelv- és íráshasználatról szóló törvény. In: „Службени гласник Републике Србије” [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye] az 1991. év, 45. szám, módosítva: az 1993. évi 53. szám, az 1993. évi 67. szám, az 1994. évi 48. szám, a 2005. évi 101. szám (A gazdasági vétségekre és szabálysértésekre kirótt pénzbüntetésekről szóló törvényt módosító törvénnyel) és a 2010. évi 30. szám.

ban van, és ma is egyfajta kodifikációja a hivatalos nyelvhasználatnak, kiegészülve számtalan más ágazati törvény idevágó rendelkezéseivel. Részletesen szabályozza a közintézmények nyelvhasználatát, az eljárások lefolytatását, a nyilvános és közérdekű feliratok módját stb. (Nem tartozik hatálya alá a kultúra, a tömegtájékoztatás, a magánszféra, az oktatás stb.) A törvény 3. szakasza értelmében a hivatalos nyelvhasználaton a következőket értjük: 1) a közmegbízást végző szervek és szervezetek egymás közti, valamint az ügyfelekkel, illetve polgárokkal folytatott szóbeli és írásbeli érintkezése; 2) a polgárok jogainak, kötelességeinek és felelősségének érvényesítésével és védelmével kapcsolatos eljárás lefolytatása; 3) az előírt nyilvántartásoknak az önkormányzatok területén meghatalmazott községi szervek és szervezetek általi vezetése; 4) a polgárok törvényben megállapított jogainak érvényesítése szempontjából jelentős közokiratok, valamint egyéb iratok kiadása; 5) a munkavállalók munkavégzéssel összefüggő jogainak, kötelességeinek és felelősségének érvényesítése. A szabályok tehát „a hivatalos használatban levő”, illetve „a hivatalos használatba vett” nyelv szóban és írásban való alkalmazásának eseteire, továbbá a helységnevek és más földrajzi nevek, a terek és az utcák, az intézmények, a szervezetek és a cégek nevének feltüntetésére, a nyilvánossághoz intézett felhívások, értesítések és figyelmeztetések megjelenítésére, valamint az egyéb közfeliratok alkalmazásának módjára vonatkoznak. Mivel a hivatalos használatban lévő nyelvek „papíron” egyenlők, a fentiek a magyar közösség tagjaira is vonatkoznak ott, ahol a magyar nyelvet hivatalos használatba vették.

A törvény 2010. évi módosítása a 2002. évi *Kisebbségvédelmi törvény* (l. alább) nyomán és a 2006. évi alkotmány értelmében sok mindenben módosult. A hivatalos nyelvhasználat fenti általános meghatározása kiegészült a kisebbségi hivatalos nyelvhasználatról a következők szerint: „A nemzeti kisebbségi nyelv hivatalos használata különösen vonatkozik: a nemzeti kisebbségi nyelv közigazgatási és bírósági eljárásban való használatára és a közigazgatási és bírósági eljárás nemzeti kisebbségi nyelven történő lefolytatására; a nemzeti kisebbségi nyelv használatára a közmegbízást végző szervek és polgárok közötti kommunikációban; a nemzeti kisebbségi nyelvű közokiratok kiadására és a hivatalos nyilvántartások, valamint a személyes adatok gyűjteményének vezetésére és az e nyelveken kiadott okiratok érvényesként való elfogadására; a

nemzeti kisebbségi nyelv használatára a szavazólapokon és szavazati anyagon, a nemzeti kisebbségi nyelv használatára a képviselő-testületek munkájában.” (Nyelvhasználati törvény 11. szakasz 3. bekezdés és Kisebbségvédelmi törvény 11. szakasz 4. bekezdés). Ettől kezdve a hivatalos használatba vett nyelv a szerb nyelvvel egyenrangúnak tekintendő.

A nemzeti kisebbségek jogainak és szabadságjogainak védelméről szóló 2002-es törvényt³³ mint szövetségi törvényt fogadták el (továbbiakban: kisebbségvédelmi törvény), amely amellett, hogy első ízben határozta meg a nemzeti kisebbség jogi fogalmát Szerbiában, kodifikálta a nemzeti kisebbségi jogokat, és jogalapot teremtett a kisebbségi nemzeti tanácsok megválasztásához. Fontos rendelkezéseket tartalmazott a kisebbségi hivatalos nyelvhasználat terén is: deklarálta a hivatalos használatban lévő nyelvek egyenrangúságát, bevezette a 15%-os küszöböt, valamint külön nevesítette a kisebbségi hivatalos nyelvhasználat színtereit. E rendelkezések is hatással voltak a hivatalos nyelv- és írásnyelvről szóló törvény 2010. évi módosítására, hiszen az elsődleges formájában nem felelt meg a fentieknek.

A törvény 11. szakaszának 2. bekezdése (és a 2010. évi nyelvhasználati törvény 11. szakaszának 2. bekezdése) szerint a helyi önkormányzatok kötelesek bevezetni egyenrangú hivatalosan használt nyelvként mindazokat a kisebbségi nyelveket, melyek esetében az adott nemzeti kisebbség részaránya a helyi lakosság összetételében eléri a 15%-ot az utolsó népszámlálás adatai alapján.

A kisebbségvédelmi törvény által biztosított másik fontos lehetőség, hogy az autonóm tartomány részletesebben szabályozhatja a számára a törvényben foglaltakat (Kisebbségvédelmi törvény 1. szakasz 3. bekezdés). Ez a törvény tette lehetővé, hogy a különböző földrajzi neveket, a szervezetek elnevezését és hasonlókat nemcsak hogy a kisebbség nyelvén és helyesírása szerint kell fel-

33 A nemzeti kisebbségek jogainak és szabadságjogainak védelméről szóló törvény. In: „Службени лист Савезне Републике Југославије” [Jugoszláv Szövetségi Köztársaság Hivatalos Lapja] a 2002. évi 11. szám, módosítva: „Службени лист Државне заједнице Србије и Црнегоре” [Szerbia és Montenegró Hivatalos Lapja] a 2003. évi 1. szám (Alkotmányos Alapokmánnyal) és „Службени лист Републике Србије” [Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye], a 2009. évi 72. szám (Nemzeti kisebbségek nemzeti tanácsairól szóló törvénnyel).

tüntetni, hanem figyelembe kell venni az adott nyelv hagyományait is (*Kisebbségvédelmi törvény*, 11. szakasz 5. bekezdés; *Nyelvhasználati törvény* 2010, 11. szakasz 4. bekezdés).

2.3. A Vajdaság Autonóm Tartomány statútuma, tartományi határozatai és jogkörei

A Vajdaság Autonóm Tartomány a 2. világháború utáni időktől fogva létezett, sőt, még ennek is volt előzménye. 1991-ben, az új alkotmányos rend felállítását követően elfogadták a Vajdaság AT statútumát, és meghatározták benne a hivatalos használatban lévő nyelveket: „Vajdaság Autonóm Tartomány szerveinek munkájában a szerbhorvát nyelvvel és cirill írásmóddal, valamint a törvény által meghatározott módon a latin írásmóddal egyidejűleg hivatalos használatban van a magyar, szlovák, román és ruszin nyelv, illetve írásmód, valamint más nemzetiségek nyelve és írásmódja a törvénnyel meghatározott módon.” (Vajdaság AT Statútuma 1991, 6. szakasz). Az autonómia miatt a szerbiai magyar kisebbség a később látható összes nehézség ellenére jobb helyzetben volt és van, mint a többi kisebbségi magyar közösség. A magyar nyelv a Vajdaság területén hagyományosan hivatalos nyelv, és ma is léteznek a kisebbségi autonómia intézményei, különösen fontos közülük a Magyar Nemzeti Tanács, ennek országos nemzetiségi képviseleti hatóköre van, nem korlátozódik a vajdasági magyarokra.

A *Vajdaság AT tartományi nyelvhasználati rendelete*³⁴ (2003) képezi azt a „törvénnyel meghatározott módot”, amely tartalmazza a nemzeti kisebbségek nyelvének a tartomány területén való hivatalos szóbeli és írásbeli használatára vonatkozó szabályokat. Fontos rendelkezése a 8. szakasz 3. bekezdésében meghatározott 25%-os küszöbre vonatkozik: ha az adott önkormányzat területén kis számban, de egy-egy településen többen élnek kisebbségek, lehetőségük van

34 Tartományi határozat a nemzeti kisebbségek nyelvének és írásának Vajdaság Autonóm Tartomány területén való hivatalos használatával kapcsolatos egyes kérdések részletezéséről. In: Vajdaság AT Hivatalos Lapja, a 2003. évi 8. szám, módosítva: a 2003. évi 9. szám (javítás) és a 2009. évi 18. szám (elnevezésének módosítása), valamint a Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, a 2010. évi 69. szám (a 394/2005. számú, 2010. június 22-i alkotmánybíróági határozattal).

arra, hogy anyanyelvüket hivatalosan is használhassák, ha a településen részarányuk meghaladja a 25%-ot. E rendelkezés a 2002. évi kisebbségvédelmi törvény 15%-os küszöbével együtt érvényes, tehát azt jelenti, hogy már a 15%-os nemzetiségi részarány biztosítja az önkormányzatokban (nagyobb közigazgatási egység) a nemzetiség nyelvének hivatalos használatát. Ha az önkormányzathoz tartozó községek összességében nincs meg ez a részarány, természetesen nincs hivatalos nemzetiségnyelv-használat sem. A tartományi határozat azonban lehetővé teszi, hogy ha az önkormányzat egy (vagy több) településén megvan a kisebbségi lakosok 25%-os részaránya, ott hivatalos legyen a nemzetiség nyelve. A rendelet értelmében a korábban (e rendelet hatályba lépése előtt) az önkormányzatok területén hivatalossá vált kisebbségi nyelv (a nyelvhasználati, valamint a kisebbségvédelmi törvény alapján), akkor is kötelezően hivatalos használatú marad, ha közben a kisebbségi részarány 15% alá süllyed (8. szakasz 4. bekezdés). Ez a rendelet vonatkozik a fenti nemzetiségi részarányt elérő önkormányzatokra, valamint településekre a hivatalosság minden szintjén: az önkormányzati, a tartományi és a köztársasági (állami) szintű hivatalokban egyaránt.

2002-ben megszületett az autonóm tartomány egyes hatásköreinek megállapításáról szóló (köztársasági) törvény (az ún. omnibusztörvény), amely egy helyen rendszerezte az összes tartományi hatáskört, „különösen azokon a területeken, amelyekben a köztársaság határozza meg a rendszert”³⁵ (1. szakasz 1. bekezdés), de 2009-ben ezt a törvényt hatályon kívül helyezték. 2012-ben a *Vajdaság AT hatásköreiről szóló törvény*³⁶ és 2014-ben a tartomány 2009. évi statútumának alkotmányossági felügyelete kezdeményezésére az Alkotmánybíróság megsemmisített tartományi hatásköröket a hivatalos nyelvhasználat szabályozása terén. Ez azt jelenti, hogy továbbra is bevezethető egy nyelv a hivatalos használatba, de a tartomány nem adhat többletjogokat a területén élő nemzetiségeknek a hivatalos nyelvhasználat terén.

35 Törvény az autonóm tartomány bizonyos hatásköreinek meghatározásáról [Zakon o utvrđivanju određenih nadležnosti autonomne pokrajine], SZK Hivatalos közlönye, 6/2002., 101/2007. és 51/2009. szám.

36 Törvény Vajdaság Autonóm Tartomány hatásköreinek meghatározásáról [Zakon o utvrđivanju nadležnosti Autonomne pokrajine Vojvodine], SZK Hivatalos Közlönye, 99/2009. és 67/2012. szám – alkotmánybírósági határozat

2.4. Az igazságszolgáltatás

A méltányos ítélkezéshoz való jog szerves része, hogy mindenki számára (tehát nem csak és kizárólag a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek) biztosítani kell az ingyenes tolmácsot, ha a bíróságon hivatalos használatban levő nyelvet nem beszéli vagy nem érti meg (*A Szerb Köztársaság Alkotmánya* 2006. 32. szakasz 2. bekezdés). Azokban az önkormányzatokban azonban, melyek területén a nemzeti kisebbségi nyelv hivatalos használatban van, az ott székelő bíróságok kötelesek a teljes eljárást az ügyfél kérésére a hivatalos használatban lévő nemzeti kisebbségi nyelven lefolytatni; ha viszont két vagy több fél szerepel az eljárásban, és az eljárás nyelvét nem sikerül közösen meghatározniuk, vagy az egyik fél szerb nyelvű eljárást kér, az eljárást szerb nyelven folytatják (*Nyelvhasználati törvény*, 12. szakasz). A másodfokú eljárás azonban mindig szerb nyelvű, de fellebbezni kisebbségi nyelven is lehet.

2.5. A közigazgatás

Az alkotmány, a nyelvhasználati és a kisebbségvédelmi törvények lehetőséget biztosítanak a közigazgatás különböző szintjein a kisebbségi nyelvek használatára. A magyar nyelv mint autonóm tartományi kisebbségi nyelv használata a kisebbségvédelmi törvény szerinti 15%-os önkormányzati, valamint települési lakossági részarány fölött biztosítva van, tehát a közfeliratokat nemzetiségi nyelven is fel kell tüntetni, a szóbeli és írásbeli kommunikáció egyaránt lehetséges magyarul, a magyar nyelvű közigazgatási eljárások magyar nyelvű kérelemmel indíthatók, és lezárhatók magyar nyelvű határozattal.

2.6. Az oktatás

A Szerbiában élő nemzeti kisebbségek oktatása és nevelése szerves részét képezi az országos oktatási és nevelési rendszernek. Az ország alkotmánya garantálja számukra az anyanyelvű oktatáshoz és neveléshez való jogot a közoktatási intézményekben. A szerbiai törvények ennek megfelelően szabályozzák a kisebbségek részvételét a közoktatásban és a felsőoktatásban. Azok az intézmények, ame-

lyek oktatási vagy nevelési programokat valósítanak meg valamelyik kisebbség nyelvén, tantervbe foglalják az adott kisebbség történelmét, művészetét és kultúráját. Az említett jogokat a nevelés legelső lépcsőfokától, a bölcsődétől egészen a felsőoktatásig biztosítaniuk kell. A szerbiai oktatási rendszer felépítését és működését több törvény is szabályozza. Ezek közül a következőket fontos kiemelni:

- Az oktatási és nevelési rendszer alapjairól szóló törvény (*A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye*, 88/2017)
- Az iskoláskor előtti oktatásról és nevelésről szóló törvény (*A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye*, 18/2010)
- Az alapfokú oktatásról és nevelésről szóló törvény (*A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye*, 55/2013)
- A középiskolai oktatásról és nevelésről szóló törvény (*A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye*, 55/2013)
- Felsőoktatási törvény (*A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye*, 88/2017).
- Tankönyvtörvény (*A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye*, 68/2015), hatályon kívül helyezték, helyette 2018-ban új tankönyvtörvény született (*A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye* 27/2018)

A felsorolt törvények többsége hangsúlyozza és bizonyos esetekben pontosítja a nemzeti kisebbségek jogait az érintett oktatási szinten. A törvények mellett számos rendelet részletesebben szabályozza a nemzeti kisebbségek részvételét az oktatásban. (Vančo 2017, Šabić 2018). A magyar kulturális autonómia legfőbb szervének, a Magyar Nemzeti Tanácsnak jogában áll a kultúra, a tájékoztatás és a hivatalos (hivatali) nyelvhasználat mellett az oktatás terén aktívan részt venni a szabályok kialakításában.

Az oktatási rendszernek négy szintje van, ezek a) az iskoláskor előtti oktatás és nevelés, b) az általános iskolai oktatás, c) a középiskolai oktatás és d) a felsőoktatás.

- a) Az iskoláskor előtti oktatás és nevelés, tehát az **óvoda** nyelve a nemzeti kisebbséghez tartozók számára a magyar, de ha a szülőknek több mint 50%-a úgy akarja, a foglalkozások lehetnek kétnyelvűek vagy csak szerb nyelvűek is. A magyar nyelvű csoportok egész napos és félnapos rendszerben működnek. Az iskola előtt, hatéves korban kötelező az iskolai előképzés.

- b) Az **általános iskolai** (alapfokú) oktatás nyolc évfolyamos. Törvény biztosítja, hogy a kisebbségek számára az oktatás anyanyelvű, esetleg kétnyelvű legyen. Az első osztályok azonban csak minimum 15 fővel indulhatnak, e létszám alatt legfeljebb csak akkor, ha kérvényezik, és engedélyt kapnak rá. Az általános iskolák lehetnek csak magyar tannyelven oktató, az osztályok többségében magyar tannyelven oktató vagy magyar tannyelven is oktató intézmények.

Az általános iskolai oktatásnak két ciklusa van, az 1–4. és az 5–8. osztály, az alsó és a felső tagozat. Az alsó tagozaton a nemzetiségi nyelven oktatott tanulónak legfeljebb 23 órája lehet, a felső tagozaton legfeljebb 28. Ezek az óraszámok 3 órával haladhatják meg a többségi tanulók óraszámát.

Az általános iskolát a tanulók anyanyelvűből, matematikából és általános tudásból záróvizsgával fejezik be. 2013/14 óta ennek eredménye számít a középiskolai felvételinél.

- c) A **középiskolai** oktatási formák: gimnázium (4 éves), szakiskola (3 vagy 4 éves, de vannak 1 és 2 éves formák is), művészeti iskola és vegyes iskola (gimnázium szakmai vagy művészeti oktatással).

Az általános iskolaihoz hasonlóan a középiskolákban is megvan a törvényi lehetőség a magyar tannyelvű osztályok indítására. A magyar tannyelvű gimnáziumokban a tanulóknak heti 31 órájuk van, a szak- és művészeti iskolákban legfeljebb 33. Ezek az óraszámok kettővel magasabbak, mint az államnyelvi iskolákba járókéi.

A tankötelezettség 15 éves korig tart. A közoktatási tanintézmény köteles megszervezni a szerb nyelv oktatását a magyar tannyelvű iskolákba és a magyar nyelv oktatását a szerb tannyelvű iskolába járó magyar nemzeti-ségű tanulók számára.

- d) **Felsőfokú oktatás.** Az ország alkotmányában garantált jogoknak megfelelően szabályozzák a szerbiai törvények a kisebbségek részvételét a felsőoktatásban is. A legutóbbi ilyen szabályozó a *2017. évi felsőoktatási törvény*. Ennek a kisebbségekre vonatkozó pontjai az alkotmánynak és a kisebbségi törvénynek megfelelően természetesnek veszik az anyanyelvű oktatás meg-létét, és szabályozzák pl. azt, hogy a Nemzetiségi Tanácsok képviselőjének részvételével kell megállapítani az oktatás kivitelezését, véleményét kell

kérni az oktatási intézmény tanácsának tagjairól, hogy a szakdolgozatok, a vizsgák lehetnek anyanyelvűek is, a nyilvántartásnak és a közokiratoknak pedig kétnyelvűeknek kell lenniük.

A tankönyveket, használatukat a 2018. évi *Tankönyvtörvény* szabályozza. A kisebbségi nyelvű oktatásban a törvény szerint a tankönyvek is kisebbségi nyelvűek. A kisebbség nyelvén íródott tankönyveken kívül használhatók szerbből fordított tankönyvek, kisebbségi nyelvű segédanyagok és nem Szerbiában megjelent kisebbségi nyelvű tankönyvek is, ha a törvénynek megfelelően jóváhagyták őket. A nemzeti kisebbségek nyelvén nyomtatott tankönyvek jóváhagyásához a kisebbség nemzeti tanácsának előzetes beleegyezése és az adott tankönyv szerb fordítása szükséges, ez azonban nem vonatkozik az anyanyelvi tankönyvekre.

A kisebbségi nyelvű tankönyvek használatát a Vajdaság Autonóm Tartományban a Nemzeti Oktatási Tanács és az Oktatás- és Nevelésfejlesztési Intézet engedélyezi a kisebbségi közösségek nemzeti tanácsának javaslata alapján. Ők állítják össze a használható tankönyvek listáját is a nemzeti tanácsokkal való egyeztetések után. A nemzetiségi tankönyvek ára nem haladhatja meg a szerb nyelvű tankönyvéké, amelyekből lefordították őket. Az iskolákban a nemzeti kisebbségi nyelven íródott tankönyvek kiválasztását a tanári tanács végzi a tantárgyi szakértői tanácsok és a kisebbségi nyelven oktató szakpedagógusok javaslatai alapján.

2.7. Egyéb területek

A tudomány. A Vajdaságban az általános és a Vajdasági Autonóm Tartományra vonatkozó rendelkezések lehetővé teszik a tudományok művelését. Magyar nyelven elsősorban a magyar nyelvvel, irodalommal, történelemmel, kultúrával, a magyar nyelvű oktatással, a kisebbségi léttel foglalkozó kutatások jelennek meg.

A kultúra. A vajdasági kulturális élet gazdag hagyományokkal rendelkezik az irodalom, a művészetek, a színházak és egyéb kulturális intézmények terén. Ez utóbbiak fennmaradását a törvények lehetővé teszik, s fenntartásukat a Szerb Köztársaság pénzügyileg is támogatja.

A média. A szerb közszolgálati rádió és televízió általában megfelelő mennyiségű adásidőt biztosít a kisebbségek, így a magyar kisebbség számára is.

A **vallásgyakorlás.** A lakosság nemzeti és vallási hovatartozása közötti összefüggés Szerbiában is megmutatkozik, bár átfedések is vannak. Az állam azonban minden olyan egyházat történelmi egyháznak nyilvánított, amelynek hívei jelentősebb számban élnek az országban, így Szerbiában összesen hét történelmi egyház van nyilvántartva.

3. A törvények érvényesülése és helyzetkép a magyar kisebbségi nyelvhasználatról

A *Vajdaság AT tartományi nyelvhasználati rendeletének* (2003) köszönhetően (2014-es adatok szerint³⁷) a Vajdaság AT területét alkotó 45 helyi önkormányzathoz 28-nak a teljes területén és további 5 önkormányzatnak egyes településein hivatalos használatban van a magyar nyelv. És vannak olyan települések, ahol a települési 25%-os arány elérése miatt hivatalosan használható a kisebbségi nyelv. Szerencsére ez szerzett jogként az arány csökkenésével sem szüntethető meg.

Magyar nemzetiségű vagy magyarul jól tudó jogalkalmazókból azonban általában hiány van minden területen.

3.1. A nemzetközi szerződések

A karta végrehajtását ellenőrző szakértői bizottság 2015/16-ban két problémát vetett fel: az egyik a magyar nyelvű kérelmek, a másik pedig a hivatalnokok magyar nyelvismeretének hiánya. Kevés információ alapján azonban nem foglalmaztak meg ajánlást. De a monitorozási ciklust záró határozatban az olvasható, hogy erősíteni kell a kisebbségi nyelvek hivatali használatát.

37 Tartományi Oktatási, Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi-Nemzeti Közösségi Titkárság 2014. szeptember 3., de ugyanebben az évben semmisítette meg az Alkotmánybíróság a korábbi tartományi hatásköröket a hivatalos nyelvhasználat szabályozása terén, a tartományi parlament pedig ezután helyezte hatályon kívül a tartományi nyelvhasználati rendeletet.

3.2. Az alkotmány

Az alkotmányban és a további törvényekben lefektetett kisebbségi nyelvhasználati jogok érvényesülésében sok hiány található. Erre utaltak a 2011-ig meglevő országos és tartományi ombudsmani jelentések és a vajdasági Tartományi, Közigazgatási és Nemzeti Közösségi Titkárság vizsgálatának eredményei is.

3.3. Az igazságszolgáltatás

A tartományi ombudsman 2010. évi felmérése szerint a vajdasági székhelyű bíróságok többségében (59,2%) nem valósult meg a nemzeti kisebbségek részarányos képviselete, s ez az arány helyi szakemberek szerint azóta inkább növekedett. A vizsgált bíróságokon a megválasztott bírónak csak 7,53%-a volt magyar, azaz összesen 38 (Tartományi Ombudsman 2010a). Hasonlók az arányok az ügyészek között is, sőt maguknak az eljárásoknak a nyelve is egyre ritkábban lesz valamely kisebbségi nyelv (2011-ben 153 peres eljárásból 10 folyt magyar nyelven, további 3-3 más kisebbségi nyelven, a 41 465 peren kívüli eljárásból pedig 3 volt magyar nyelvű, más kisebbségi nyelvű egy sem). Maguk a kisebbségiek sem igen kérik sem az anyanyelvű eljárást, sem a dokumentumok lefordítását, és ritkán fellebbeznek a szerb nyelven lefolytatandó másodfokú eljárásban hozott ítélet ellen saját kisebbségi nyelvükön.

Az igazságügy átszervezésével egyre gyakrabban fordul elő, hogy azok sem gyakorolhatják a saját nyelvükön folyó eljáráshoz való jogukat, akik szeretnék, mert nem olyan bírósági székhelyhez tartoznak, ahol erre lehetőségük lenne. Az alkotmánybíróság megsemmisítette ugyan a 2009. évi Vajdaság AT-re vonatkozó hatásköri törvényt, a tartománynak azonban továbbra is megmaradt a törvényjavaslati hatásköre.

3.4. A közigazgatás

A Vajdaságban a 45 helyi önkormányzatból 28-nak teljes területén hivatalos használatban van a magyar nyelv. A Magyar Nemzeti Tanács 2014-ben 271 településen mérte fel a magyar nyelvű hivatalos nyelvhasználat lehetőségeit. Az eredmények

szerint igen változók a körülmények sokszor még egyazon településen belül is: gyakran a magyar nyelvű szóbeli kommunikáció sem zökkenőmentes, az intézmények nemigen igyekeznek magyar nyelvű ügyintézőt keresni, és különösen az államigazgatásban gyakran utalnak a szerb államnyelv voltára. A kutatás szerint a magyar feliratok nyelviileg sokszor hibásak vagy nem jó fordítások. A kétnyelvű nyomtatványokat pedig általában meg lehetett szerezni, de kérni kellett őket.

A közigazgatásban a kérelemre indítható magyar nyelvű eljáráshoz azonban hiányoznak a magyar nyelvű formanyomtatványok, nincsenek ilyenek az adóbevallásokhoz sem. Az írásbeli magyar nyelvű kommunikáció tehát, bár hivatalosan lehetséges, a gyakorlatban sok helyen lehetetlen. Megvalósul azonban azokban az önkormányzatokban, ahol a magyarság tömbben él.

A jogszabályok előírják, hogy a hivatalnokok, közalkalmazottak között is legyen meg a kisebbségnek az az aránya, amely a lakosság körében megvan. Ezt leegyszerűsítve úgy valósítják meg, hogy a hivatalnokoktól, közalkalmazottaktól elvárják a magyar nyelv ismeretét. Bár 2003-ban azt is bevezették, hogy hivatalosan fel kell mérni az ilyen munkára jelentkezők nyelvtudását, ez nem látszik a végeredményen: a szórványtelepüléseken és a magasabb szintű közigazgatási hivatalokban a magyarok részarányánál jóval kisebb a magyar vagy a magyarul jól beszélő hivatalnokok részaránya.

Jellemző, hogy a többnyelvű kommunikációhoz szükséges fordítások sokszor szakszerűtlenek, elsősorban amiatt, mert még a magyarul jól beszélő hivatalnokok sem ismerik a magyar terminológiát. De gyakori az is, hogy a fordítással járó többletmunkát inkább elkerülik a hivatalok, s inkább a szerb nyelvet használják. A többnyelvűségre vagy nincs elegendő forrás, vagy pl. az önkormányzatoknál másra használják. Ennek, de szándékosságnak is lehet az a következménye, hogy pl. az elektronikus ügyintézésben nincs vagy alig van tere a kisebbségi nyelv használatának.

A kisebbségi, esetünkben a magyar ügyfelek kisebbségi helyzetük tudatában sokszor inkább a szerb nyelvű ügyintézt választják. Ennek oka a többi között az, hogy mivel az állam intézkedései a szerb nyelvűek, nem találják célravezetőnek anyanyelvük használatát, ezzel pedig hozzájárulnak ahhoz, hogy a mindennapi ügyintézésben a magyar nyelv helyett a szerb legyen használatos, és elősegítik, hogy a magyar nyelvűek minél inkább beolvadjanak a többségi társadalomba.

3.5. A feliratok és a nevek

A nyelvhasználati törvény értelmében magyarul is írhatók a települések a hagyományos helyi elnevezések, az utcanevek, a településrésznevek, a közlekedési jelzések, az intézménynevek azokban az önkormányzatokban, amelyekben a magyar nyelv hivatalos használatban van. Egészen a nyelvhasználati törvény 2002-es módosításáig a településneveket magyarul nem hagyományos formájukban, hanem a szerb név magyar nyelvű átírata szerint lehetett csak kiírni (pl. *Srbobran* magyarul *Szenttamás*, de évekig *Szrbobrán* formában szerepelt a helységnévtáblán). Azóta a Magyar Nemzeti Tanács által megállapított, hagyományos magyar helységnév állhat a helynévtáblákon.

Az intézmények, szervezetek, gazdasági társaságok nevét, valamint az információs táblákat egy 2010-es tartományi jelentés szerint a vajdasági önkormányzatok közigazgatási hivatalainak 90%-ában több nyelven helyezik ki, és azóta ez az arány inkább javult. Hasonló a helyzet a tartományi szervek esetében is, a köztársasági szervek esetében azonban valamivel rosszabb ezeknél.

A gazdasági társaságok cégnevének szerb nyelvűnek kell lennie (cirill vagy latin írással, csak a vezérszó, a „fantázianév” tartalmazhat latin betűs, nem szerb nyelvű elemeket), s a cég ennek csak magyar vagy más nyelvű fordítását használhatja, de csak külön bejegyeztetés után. Ez az a terület, ahol a szabályok be nem tartását pénzbüntetéssel szankcionálják.

A szabad személynévhasználat alkotmányos alapjog, ez az alapjog a kisebbségek esetében az anyanyelvű nevek használatára is kiterjed, mégpedig úgy, hogy a nyilvántartásban is kisebbségi nyelven és annak helyesírásával kell szerepelniük. A feliratokhoz hasonlóan azonban itt is van hatása a gyakorlatra a jogszabályok miniszteri értelmezésének, így az első helyre mindig a szerb elnevezés kerül, s csak mellé vagy alá írható a magyar név, szerb nyelvre, cirill betűsre történő átírása azonban gyakran hibás.

A többi mellett a legnagyobb gond a szerb cirill betűs és a magyar latin betűs írásmódjának kettősségéből származik. Az átírás sokszor hibás, a kétfajta betűkészlet megfeleltetése pedig különösen a digitális nyilvántartásban jelent nehézséget. A téves átírásoknak még anyagi vonzattal járó jogi következménye is lehet.

3.6. Az oktatás

A törvények szerint a Szerbiában élő nemzeti kisebbségek mind a négy oktatási szinten a többségekkel egyenrangúként, anyanyelvükön tanulhatnak, de a gyakorlatban erre sokszor nincs lehetőségük. Általánosan érvényes, hogy a magyar nyelvű tagozatokon, osztályokban sem minden tantárgyat tanulhatnak anyanyelvükön a tanulók, sőt, sokszor a tantárgyak jelentős részét szerbül tanulják. A középiskolai oktatásban ez gyakoribb jelenség, mint az általános iskolaiban. Ez a helyzet abból adódik, hogy sok helyen hiányoznak a kisebbség anyanyelvén tanítani tudó pedagógusok, így szerb nyelvű pedagógusok tanítják az adott tantárgyat (Šabić 2018 113, 127.). Nem elég tehát a magyar nyelvű szakpedagógusok száma, és képzettségük sem mindig kielégítő. Sokáig nem volt megfelelő az állam anyagi támogatása sem a kétnyelvű oktatás pluszköltségeinek a fedezéséhez, de ez a helyzet a MNT tevékenységének köszönhetően az elmúlt években jelentősen javult.

Az óvodai hálózatban egész napos (napközis) és félnapos foglalkozások vannak magyar nyelvű csoportok számára. Az egész napos napközis foglalkozási formák pl. a 2013/2014-es tanévben 71 csoportban zajlottak 1369 gyermekkel, a félnaposak 121 csoportban 2041 gyermekkel.

A Vajdaság Autonóm Tartományban 2016/17-ben az elérhető statisztikák szerint 82 intézményben folyt magyar tannyelvű általános iskolai oktatás. Van közöttük olyan, amelyben az alsó tagozatos osztályok összevontan működnek, de összevont felső tagozatos osztályok is előfordulnak. Általános, hogy a magyar tannyelvű iskolákban szerb tannyelvű osztályok is vannak. Csak 8 olyan általános iskola van a statisztika szerint, amelyben egyáltalán nincs szerb tannyelvű oktatás. Ugyanebben a tanévben összesen 1858 gyermek tanult kizárólag magyar tannyelvű iskolában 8 település 115 osztályában. Magyar tannyelven is oktató iskolákban pedig összesen 13 742 gyerek tanult 939 osztályban magyar tannyelven. 2004-ben a magyar nyelven tanuló általános iskolások összlétszáma még 17 128 volt (1985/86-ban pedig még 25 000). A Vajdasági Magyar Pedagógusok Egyesületének (VMPE) jelentése (2020. november 21.) szerint már csak 76 általános iskolában folyik magyar nyelvű oktatás, a csökkenés csak az iskolák számában is látszik alig három év alatt is, hiszen a magyar oktatásra

való csökkenő igény miatt folyamatosan szűnnek meg magyar nyelvű tagozatok, osztályok. Az iskolások fogyásának oka elsősorban a demográfiai fogyás, az elvándorlás, a szórványtelepüléseken hiányzó magyar oktatási lehetőség, az ingázás drága volta stb.

A Vajdaságban 13 településen összesen 34 intézményben lehet **középfokon** magyar nyelven tanulni, emellett még három speciális oktatási intézményben is. Ez utóbbiak közül kettőt 2003-ban hoztak létre mint önálló igazgatású magyar tannyelvű intézményt Szabadkán (Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó Gimnázium) és Zentán (Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium). A többi intézményben a képzés szerb és magyar tannyelvű (változó mennyiségű magyar diákot befogadó osztályokkal). Ezekben a magyar nyelven oktató tagozatok tehát nem önállóak, az iskolaigazgatók általában nem magyar nemzetiségűek, így nem elég érzékenyek a magyar nyelvű oktatás nehézségeire, mint például a magyarul jól tudó pedagógusok biztosítására. Középiskolában is előfordul, hogy a magyar tannyelvű osztályokban évekig nincs magyar pedagógus egy-egy szaktárgyra, az oktatás ezért államnyelven folyik.

Egy korábbi (2009/2010.) tanév adatai szerint a magyar nyelven tanuló diákságnak hozzávetőlegesen 20%-a jár gimnáziumba, a fennmaradó 80%-uk pedig szakközépiskolába. Ennek a 80%-nak mintegy 30%-a hároméves szakképzésben, mintegy 70%-a pedig a négyévesben tanult. Ezek az arányok már előrejelzik a magyar nyelvű középiskolai oktatásban részesülők továbbtanulási lehetőségeinek irányait is.

A magyar nyelvű középiskolai oktatás számára meghirdetett helyek száma a 2020/21. tanévben 2164, de ebből csak 1150-et töltöttek be. A helyeknek csaknem fele tehát kihasználatlan maradt, csak néhány iskola tudta diákokkal feltölteni a szabad helyeket. Ilyen a két tehetséggondozó gimnázium és az egészségügyi iskolák egyes szakjai. Ez a kép minőségi romlást is jelezhet, hiszen a kevés jelentkező miatt alacsonyak a felvételi ponthatárok. Ráadásul az érettségizőkből többen (nyilván a jobb eredményűek) külföldön tanulnak tovább.

A diáklétszám csökkenése miatt a tömbterületeken (Észak-Bácska és Észak-Bánát) is bizonytalanná vált a magyar tagozatok jövője, a szórványban (Közép- és Dél-Bánátban, Dél-Bácskában, Szerémségben) ma már a magyar nyelvű oktatás megszűnésének lehetünk tanúi. Arra nézve nincs pontos adat,

hogy a magyar anyanyelvűek, a magyardominánsak vagy a magukat magyar nemzetiségűnek vallók közül hányan végeznek csupán szerb nyelvű iskolát, de becslések szerint 15-20%-uk biztosan szerb tagozatra jár.

A közoktatásról a MNT oktatási stratégiája (2016–2020) is közöl 2015. évi adatokat: az iskolahálózatról, amelynek egy részénél átvette vagy átvenni szándékozik az alapítói jogokat, a magyar tananyelvűség teljességéről vagy részlegességéről, a diáklétszámról. Ezek az adatok nem mondanak ellent az eddig közölt adatoknak, de bizonyítják, hogy az MNT aktívan részt vesz a kisebbségi magyar oktatás szervezetének alakításában, és a magyar diáklétszám alakulásának elemzésében. Stratégiai elképzeléseik is a magyar nyelvű oktatás lehetséges optimalizálását célozzák meg.³⁸

A **tankönyvellátás** egyáltalán nem zavartalan. Sok az elavult magyar nyelvű tankönyv, az újak megjelenése pedig késlekedik, a VMPE szerint nem utolsósorban az MNT halogató és csak bizonyos szerzőket preferáló tevékenysége miatt.³⁹ Előfordult, hogy több általános iskolai osztályban teljes tanévben nem voltak az oktatási programnak megfelelő tankönyvek. Általában késlekedik a magyarul írt tankönyvek megjelenése, sokan ezért magyarországi tankönyvet használnak, bár ezek hivatalos engedélyeztetése hosszadalmas. A szerbből fordított tankönyvekkel pedig többféle gond is van. A különösen szaknyelvi szempontból hibás fordítások mellett gyakran előfordul, hogy a magyar szövegbe szerb nyelvű részek kerülnek, vagy a magyar szöveget cirill betűkkel írják. A magyar történelem oktatására amúgy is csak évi hat óra áll rendelkezésre, a hozzá tartozó tananyag pedig tele van tartalmi hibákkal, tévedésekkel, csúsztatásokkal, s ezek az általában megfigyelhető magyarelles szemlélettel kapcsolatosak.

A kisebbségi nyelvű tankönyvekből tehát általában hiány van, elsősorban a középiskolai oktatásban. A szerbből való fordítással létrejött tankönyvek nyelvi (fordítási) minősége pedig nem kielégítő sem az általános, sem a középiskolában.

38 Vö. A Magyar Nemzeti Tanács oktatásfejlesztési stratégiája 2016–2020. h. n., é. n. <https://www.mnt.org.rs/dokumentum/oktatasfejlesztési-strategia-2016-2020>

39 Az ilyen ellentét nem ritka a Szerbia területén élő magyar kisebbség szervezetei között.

A felsőoktatás, a pedagógusképzés. A vajdasági felsőoktatásban részt vevők adatai a kisebbségek, így a magyarok alulreprerzentáltságát mutatják,⁴⁰ és azt is, hogy a nagyobb tekintélyű szakemberképzésben ez az alulreprerzentáltság fokozottan megvan. Ennek többféle oka lehet, de eredménye mindenképpen az, hogy a vajdasági magyarok a többségi nemzethez, annak igényeihez és lehetőségeihez igazodnak, s ez nem teremt számukra túl kedvező pozíciót. Mindez befolyásolhatja – a magyar nyelvű felsőoktatási lehetőségeken kívül – azt is, hogy a magyar nemzetiségű vajdasági fiataloknak milyen aránya vesz részt magyar tannyelvű képzésben, és végül azt, hogy a magyarok iskolázottsági mutatói jóval alacsonyabbak, mint a többségiekéi, így értelmisége is fokozatosan fogy.

A felsőoktatásban magyar tannyelvű intézmény nincs. Magyar nyelven (is) tanulni egyes intézmények karain, szakjain lehet, 9 főiskola 35 szakán és 14 egyetemi kar kb. 100 szakán. Ezek többségében a felvételi vizsga is folyhat magyar nyelven. Az egyes karokon, szakokon azonban különböző a magyar oktatási nyelv részaránya.⁴¹

Magyar és két tannyelvű felsőoktatás folyik:

- az Újvidéki Egyetem (ÚE) Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karán Szabadkán (osztálytanítókat és óvopedagógusokat képez, kb. 200 hallgatója van),
- az ÚE Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv és Irodalom Tan-
székén (bölcsészeket és magyartanárokat képez, kb. 130 hallgatója van),
- a Műszaki Szakfőiskolán Szabadkán (alapképzésben különböző modu-
lokban képeznek szakembereket, kb. 400 magyar hallgatóval),
- a Művészeti Akadémia magyar színitagozatán Újvidéken (színművé-

40 A magyarok a vajdasági lakosság 14%-át adják, az itteni felsőoktatásban részt vevőknek azonban csak nem egészen 7%-át, miközben a szerbek az itteni 65%-os lakossági részarány mellett a felsőfokú oktatásban több mint 80%-ban képviseltetik magukat. A magyar kisebbségi diákok száma a felsőoktatásban az utóbbi években 3000 körül van, de csak felük tanul magyar vagy részben magyar tannyelvű oktatási formában.

41 Az adatok részben a 2018. évi felvételi kiírásokból (https://www.felvi.hu/felveteli/jelentkezes/korabbi_elj_archivum/felveteli_tajekoztatok/FFT_2019A_ht/41_szerbia_kepzések), részben Gabrity-Molnár Irén (é. n.) áttekintéséből származnak, és hozzávetőlegesen egy-azon időszakra vonatkoznak.

szeket képeznek, osztály minden második évben indul, a képzés két-nyelvű, kb. 50 magyar hallgatója van).

Részben magyarul folyik az oktatás (egyes tárgyak magyarul is hallgathatók):

- az óvóképző főiskolákon (összesen kb. 120 hallgatóval), pl.: az Óvó- és Edzőképző Szakfőiskolán Szabadkán (óvopedagógusokat képez, kb. 20 magyar hallgatója van),
- az ÚE Közgazdasági Karán Szabadkán (különböző szakokon folyik magyar nyelvű oktatás: 7 tantárgyból magyar nyelvű kurzusokkal vagy magyar nyelvű konzultációkkal, kb. 700 magyar hallgatója van).

Egyes tantárgyak tanulásához magyar nyelvű konzultációkat lehet igénybe venni:

- az ÚE Építőmérnöki Karán Szabadkán (különböző szakokon a magyar nyelvű oktatás magyar nyelvű konzultációk formájában valósul meg),
- az ÚE Természettudományi-matematikai Karán Újvidéken (különböző szakokon, köztük földrajztanári és matematikatanári szakon a magyar nyelvű oktatás magyar nyelvű konzultációk formájában valósul meg),
- az ÚE Jogtudományi Karán Újvidéken (a jogászképzésben lehetséges a magyar nyelvű konzultáció, de nem lehetséges a magyar nyelvű felvételi),
- az ÚE Orvosi Karán Újvidéken (elsősorban a gyógyszerészeti tanulmányokhoz lehet igénybe venni magyar nyelvű konzultációkat),
- az ÚE Műszaki Tudományok Karán Újvidéken (különböző szakokon lehetséges a magyar nyelvű konzultációk igénybe vétele).

A minimális anyanyelvűségre redukált képzés (l. különösen a 3., a konzultációs képzési formát!) általában is, tanárképzés tekintetében pedig különösen akadályozza, hogy a szakemberek anyanyelvükön szakszerűen tudjanak kommunikálni.

A vajdasági magyar felsőoktatási hallgatóknak kb. egyharmada Magyarországon, esetleg más országban tanul. Ennek az 1500 körüli hallgatónak a végzettség megszerzése után csak töredéke, mintegy 20%-a tér vissza szülőföldjére.

Az elvándorlás tovább gyengíti a vajdasági magyarok képzettségi szintjét, értelmiségének arányát.

3.7. Egyéb területek

A tudomány. Tudományos műhelyként elsősorban a magyar tannyelvű felsőoktatási intézmények, közülük is a magyar szakú képzést folytatók működnek. Ennek vajdasági központja az Újvidéki Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke. Az itt folyó kutatásoknak, tudományos közleményeknek, kiadványoknak sok évtizedes, tekintélyes múltjuk van.

A társadalomtudományi kutatások megerősítésére jött létre 1991-ben Szabadkán a Magyarságkutató Tudományos Társaság. Jelentős szerepe van a tudományos élet szervezésében és a kutatásokban az újvidéki székhelyű Vajdasági Magyar Tudományos Társaságnak, a szabadkai Kiss Lajos Néprajzi Társaságnak, a szabadkai Aracs Társadalmi Szervezetnek, a zentai Identitás Kisebbségkutató Műhelynek és az újvidéki Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégiumnak (VMFK).⁴² Ez utóbbi a tudományos tevékenység fenntartására és folytatásának biztosítására jött létre 2001-ben Újvidéken. Létrehozói hazai egyetemi oktatók, tudományos kutatók, közéleti személyiségek, valamint a magyarországi oktatási minisztérium és magyarországi alapítványok voltak. Fő céljuk a vajdasági magyar tudományos utánpótlás tervszerű nevelése, irodájuk és előadótermük Újvidéken van. Működésük alapja egy ösztöndíjazási rendszer és a vele járó tutoriális képzési forma, ezzel a vajdasági felsőfokú tanintézmények legtehetségesebb magyar egyetemi hallgatóit támogatják tanulmányaik során. Bekapcsolják a hallgatókat kutatási programokba, segítik tudományos munkáik publikálását, külföldi tanulmányútjaikat, magyarországi kapcsolataik megeremtését. Konferenciákat szerveznek nekik, köztük a Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferenciát. Közösségi képzési programokat is biztosítanak, működtetnek egy tudósklubot az összes Újvidéken tanuló egyetemista számára. Figyelmet fordítanak a hallgatók szakterületének megfelelő magyar nyelvű terminológia meg-

42 Ugyanebben az évben jegyezték be hivatalosan a Jugoszláv Szövetségi Igazságügyi Minisztériumnál önálló, nonprofit civil szervezetként. Honlapjuk: <http://vmtdk.edu.rs/>

ismerésére. Az egyetemi tanulmányok után mind a posztgraduális képzésben, mind az elhelyezkedésben segítik őket. Mindezzel növelni szeretnék a vajdasági magyar közösségi tudatot, szellemiséget a fiatal értelmiségiekben, egyben javítani a magyar kisebbség képzettségi mutatóit.

A Vajdaság is bekapcsolódott a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózatba, Szabadkán működik a Verbi Nyelvi Kutatóműhely.

A kultúra. Az értelmiséget tömörítő egyesület még Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság néven alakult meg 1990-ben, neve azóta Vajdasági Magyar Művelődési Társaság lett. Céljuk a bármilyen alkotótevékenység serkentése, az alkotások terjesztése, a magyar nemzeti kultúra egészéhez kapcsolása, az érintkező kultúrákkal kapcsolatok fenntartása, az alkotók érdekeinek képviselése.

A nyelvhez szorosabban kötődő kulturális terület az irodalom. A vajdasági magyar irodalom a rendszerváltás után válságba került, ugyanis sok alkotó és irodalom iránt érdeklődő elvándorolt. De életben vannak régebbi és újabb magyar folyóiratok, mint a *Híd*, a *Létünk*, az *Üzenet*, a *Symposion*, az *Aracs*, a *DNS*, a *Sikoly*, olyan irodalmi és tudományos műhelyek, mint a Kanizsai Írótábor vagy a Szociográfiai Műhely. Művelődési szervezetek rendeznek tanácskozásokat, vetélkedőket, ünnepi vagy tematikus eseményeket stb. Ezek közül sokat anyaországi alapítványok segítettek és segítenek.

A színházi életben a Szabadkai Népszínház és az *Újvidéki Színház* játszik főszerepet, de jelentős a szabadkai Kosztolányi Dezső Színház és a Zentai Magyar Kamaraszínház is. A színészutánpótlást az újvidéki Művészeti Akadémia kétévenként induló magyar színészosztálya biztosítja, az akadémia keretében létrejött Tanyaszínház pedig a színházi életet élénkíti évtizedek óta, hiszen minden nyáron közel egy hónapig turnézik vidéken. Amatőr színjátszás is van, a legnevesebb a társulatok közül a Vajdasági Magyar Amatőr Színház. A Vajdasági Magyar Amatőr Színjátszók Találkozóját évente más-más településen rendezik meg.

Élénk a néptánc- és népdalkörök élete, kulturális intézmények által szervezeten és öntevékenyen is. A kulturálódás további helyszíneit, a könyvtárakat, a múzeumokat, a műemléki helyeket a vajdasági magyar közösség igyekszik fenntartani, színvonalukat megőrizni, ha szükséges, korszerűsíteni.

A tömegtájékoztatás. A nyomtatott sajtó termékei közül az újvidéki *Magyar Szó* című napilap jelenik meg, a hetilapok közül a *Hétnap* és a *Családi Kör*. 2004-ben az MNT-hez kerültek az addig a vajdasági tartományi képviselőházhoz tartozó *Hétnap*, és *Magyar Szó* (a *Képes Ifjúsággal* együtt) alapítói jogai. 20 éves az Aracs Társadalmi Szervezet gondozásában megjelenő folyóirat, az *Aracs*. A szabadkai *Bácsország* pedig történelmi szaklap. Gyermeklapok a *Mézeskalács* havilap az óvodásoknak és a kisiskolásoknak, a *Jó Pajtás* hetilap az általános iskolásoknak. Az **elektronikus média** némileg őrzi még a korábban megszerzett lehetőségeket, és a vajdaságiak újabbak megteremtésén is fáradoznak. A **rádiók** közül az *Újvidéki Rádió* magyar adása a vajdasági magyarok több évtizedes „közszolgálati” rádióműsora. Napi huszonnégy órában sugározza műsorait, hagyományosan középhullámon, de újabban az adásidő egy része csak ultrarövidhullámon fogható. Magyar nyelvű műsort sugároz napi 24 órában a hagyományos szerkesztéspolitikát folytató regionális Pannon Rádió⁴³ (Szabadka) is, magyar nyelvű műsort is közvetít a Zombori, a Nagybecskerek-i és a Verbászi Rádió, valamint a Szabadkai Magyar Rádió, amely Szabadka kb. harminc kilométeres körzetében fogható. A **televízió**adók közül az Újvidéki Televízió mint közszolgálati adó tíz nyelvű műsort sugároz a második csatornán, ebből heti kb. 800 perc a magyar nyelvű adás, elszórva a többi nemzetiségi műsor között. A magyar szerkesztőség alkalmazottainak létszáma azonban alacsony, és az adás színvonala is fokozatosan súlylyed. A Pannon Televízió (Szabadka) kizárólag magyar nyelvű műsort sugároz, közszolgálati jellegű szerkesztéspolitikával. Hivatalosan csak helyi frekvenciával rendelkezik, de a kábelhálózat jóvoltából regionálisan fogható, és eljut a magyar háztartások közel felébe. A Pannon TV a műsorok jelentős részét feliratozza szerb, valamint magyar nyelven, hiszen adása kb. 70 000 háztartásban fogható, s ezekben más nemzetiségűek is élnek. Van a szórványnak szánt alapítványi televízió is 2004 óta, az újvidéki központú Mozaik Szórvány Televízió, napi kétórás magyar nyelvű műsorral. Elsősorban anyanyelvű hírekkel, információkkal látják el a dél-bácskai, a szerémségi és a közép-bánsági szórványmagyarokat.

43 A rádiót 2005-ben indította meg a Pannónia Alap civil szerveződés (2010-ben társult hozzá alapítóként a MNT) magyarországi támogatással, 24 órás adásidő tervével, majd ehhez csatlakozott a Pannon Televízió.

A **vallásgyakorlás**. A jelentős létszámú vajdasági római **katolikus** közösséget a szabadkai és a nagybecskereki püspökség képviseli, az érsekség Belgrádban van. A szabadkai székhelyű, bácskai római katolikus egyházmegyéhez tartozó 360 ezer hívőből 230 ezer fő magyar, a nagybecskereki központú bánáti egyházmegyében élő 90 ezer hívőből pedig kb. 55 ezer. Az egyházmegye területén csekély számú horvát, bolgár, cseh és német hívő él még. Súlyos a paphiány, ezt az előregedés és az elvándorlás okozza, valamint az, hogy a Vajdaságban nem folyik magyar nyelvű papképzés (a szabadkai szemináriumban csak horvátul lehet tanulni). Az egyháznak vannak magyar tannyelvű iskolái: a szabadkai katolikus gimnázium és még két tehetséggondozó gimnázium. A **református** vallásúak a vajdasági magyar hívőknek mintegy nyolcadát teszik ki, és mindannyian magyar nemzetiségűek. Létszámuk azonban fokozatosan csökken, a feketicsi székhelyű Református Keresztyén Egyház területén 13 egyházközségben és 38 szórványban alig 15 ezer a hívők száma. Missziós, karitatív és ifjúsági hitéleti tevékenységük azonban jelentős. Az **evangélikus** egyház vajdasági, egyben szerbiai püspöki székhelye Szabadka.

4. Javaslatok a magyar kisebbség helyzetének alakítására

A javaslatok részben a helyi magyar közösségnek, képviselőinek, szervezeteinek, értelmiségének szólnak, részben Magyarországot, a magyar kormányt, a határon túli magyar kisebbséggel foglalkozó szerveit érintik.

Az alkotmány és a benne lefektetett elveknek megfelelő különféle kisebbségi törvények általában megfelelnek az európai kisebbségi egyezményekben vállaltaknak. A kisebbségi autonómia mint a térségben páratlan lehetőség elvben különösen jó helyzetet teremt. A Vajdaság AT területén azonban törvényi elmentmondások, meg nem valósuló lehetőségek is vannak, bár az utóbbi években a MNT tevékenysége sokat javított a helyzeten. A törvények végrehajtásában, a hivatalos ügyintézésben, valamint az oktatás területén azonban ezen kívül is sok a hiány.

4.1. Általános végrehajtási hiányok

- A Szerb Köztársaságnak rendeznie kell a hivatalos nyelvhasználatra vonatkozó, csak részben megvalósuló autonómia törvényes biztosítását.
- A kisebbségi és az ágazati törvények végrehajtásában sok a hiányosság. Ezeknek a megszüntetéséhez végrehajtási utasításokat kell kiadni, valamint ellenőrizni a végrehajtást.
- A törvényeket és más jogszabályokat le kell fordítani a hivatalos kisebbségi nyelvekre, hogy a kisebbségek számára alkalmazni lehessen őket (Ezeknek csak egy része található meg a MNT honlapján).

4.2. A hivatalosság

- A hivatalos szervektől, intézményektől meg kell követelni, hogy tartsák be a kisebbségi nyelven jól beszélő alkalmazottaknak, hivatalnokoknak a lakosság részarányának megfelelő létszamarányát.
- Az önkormányzatok és állami intézmények számára minden esetben biztosítani kell a többnyelvű hivatalosság többletköltségeinek költségvetési fedezetét (fordítás, kétnyelvű információhordozók és nyomtatványok stb.).

4.3. Az oktatás

- A Vajdasági Magyar Pedagógusok Egyesülete 2020-ban áttekintette⁴⁴ az oktatás helyzetét, és megfogalmazta a fennálló problémákat. Az alábbiakban az ezek megoldásához szükséges lépések következnek:
- Az oktatási intézmények irányításában legyen arányos a nemzeti kisebbségek képviselete.
- Legyen arányos szerepük a nemzeti kisebbségeknek az oktatási intézmények hálózatára vonatkozó döntésekben.

44 Vajdasági magyar oktatási helyzetkép 2020.

- Biztosítani kell, hogy a pedagógusképzésben legyen lehetőség arra, hogy a kisebbségi tanárjelöltek a kurzusok egy részét anyanyelvükön hallgathassák, és a követelményeket anyanyelvükön teljesíthessék.

A vajdasági magyar kisebbségnek továbbra is szüksége van **Magyarország támogatására**. A közös nemzethez tartozás tényének megerősítése mellett intézményeik és kultúrájuk, művelődésük, tudományos életük szellemi és anyagi támogatása nélkülözhetetlen. A meglevő pályázati formák mellett a közös magyarországi–vajdasági programok pályázati támogatása erősíti a kapcsolatokat, és várhatóan nem csökkenti a vajdasági magyarok otthon maradási kedvét.

IRODALOM

- Beretka 2012.** Beretka Katinka: Szerbia nyelvpolitikája a magyar nyelvhasználat szemszögéből. In: Eplényi Kata – Kántor Zoltán (szerk.): *Térvesztés és határtalanítás. A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai*. Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Lucidus Kiadó, Budapest, 2012. 237–270. <https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2018/07/Tervesztes-es-hatartalanitas.pdf>; a letöltés időpontja: 2020. május 12.
- Beretka 2018.** Beretka Katinka: A nemzeti kisebbségek hivatalos nyelvhasználati jogai Vajdaságban. In: Ördögh Tibor (szerk.): *Variációk autonómiára*. Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete, Szabadka, 2018. 55–104. <http://vmdok.org.rs/vajdasag/wp-content/uploads/2018/06/03-Beretka-katinka.pdf>; a letöltés időpontja: 2020. május 12.
- Gábrity-Molnár (é. n.).** Gábrity-Molnár Irén: *A vajdasági magyar köz- és felsőoktatás*. <https://docplayer.hu/amp/20678923-A-vajdasagi-magyar-oktatas.html>; a letöltés időpontja: 2020. június 10.
- Göncz 1999.** Göncz Lajos: *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Osiris Kiadó – Forum Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest–Újvidék, 1999.
- Gruber 2018.** Gruber Enikő: A média- és kultúrpolitika alakulása a Vajdaságban. In: Ördögh Tibor (szerk.): *Variációk autonómiára*. Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete, Szabadka, 2018. 131–157. <http://real.mtak.hu/90947/1/Teljes-kotet.pdf>; a letöltés időpontja: 2020. június 10.
- Kapitány 2015.** Kapitány Balázs: Külhoni magyar közösségek. In: Monostori Judit – Öri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré*. KSH NKI, Budapest, 2015. 237–270. <https://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografiaiportre/article/view/2476/2484>; a letöltés időpontja: 2020. május 12.
- Korhecz 2009.** Korhecz Tamás: A hivatalos nyelvhasználat jogi keretei a Vajdaságban – Szerbiában – Jog és gyakorlat. *Magyar Tudomány*, 2009/11. 1313–1320.
- Ördögh 2018.** Ördögh Tibor (szerk.): *Variációk autonómiára*. Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete, Szabadka <http://real.mtak.hu/90947/1/Teljes-kotet.pdf>; a letöltés időpontja: 2020. május 12.

- Šabić 2018.** Šabić Norbert: A Szerbiában élő nemzeti kisebbségek oktatáspolitikai jellemzői. In: Ördögh Tibor (szerk.): *Variációk autonómiára*. Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete, Szabadka, 2018. 105–129. <http://real.mtak.hu/90947/1/Teljes-kotet.pdf>; a letöltés időpontja: 2020. június 10.
- Szabó Mihály 2017.** Szabó Mihály Gizella: A magyar nyelv használata a közigazgatásban a Magyarországgal szomszédos országokban. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat, Budapest, 2017. 299–320. Szerbiára vonatkozóan: 310–313.
- Tóth 2018.** Tóth Norbert: Mi fán terem a vajdasági autonómia? A Vajdaság Autonóm Tartomány helye a legismertebb kisebbségi autonómiatipológiák koordináta-rendszerében. In: Ördögh Tibor (szerk.): *Variációk autonómiára*. Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete, Szabadka, 2018. 9–22. <http://real.mtak.hu/90947/1/Teljes-kotet.pdf>; a letöltés időpontja: 2020. június 10.
- Vančo 2017.** Vančo Ildikó 2017. A határon túli magyar tannyelvű és magyar tematikájú közoktatás. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat, Budapest, 2017. 357–430. Szerbiára vonatkozóan: 383–393.
- VMPE 2020.** Vajdasági magyar oktatási helyzetkép. *Vajdaság Ma*, 2021. március 25. <https://www.vajma.info/cikk/tukor/8237/vmpe-Vajdasagi-magyar-oktatasi-helyzetkep.html>; a letöltés időpontja: 2021. április 6.

DOKUMENTUMOK

- A Magyar Nemzeti Tanács hivatalos nyelvhasználati stratégiája 2012–2017.* Magyar Nemzeti Tanács, é. n. <http://www.mnt.org.rs/dokumentumok/strategiak/nyelvhasznalati-strategia-2012-2017>; a letöltés időpontja: 2021. január 8.
- A Magyar Nemzeti Tanács oktatásfejlesztési stratégiája 2016–2020.* h. n., é. n. <https://www.mnt.org.rs/dokumentum/oktatasfejlesztesi-strategia-2016-2020>. a letöltés időpontja: 2021. március 30.
- Felnőttképzési stratégia 2012–2017.* Magyar Nemzeti Tanács, 2012. <https://www.mnt.org.rs/dokumentum/felnottkepzesi-strategia-2012-2017>; a letöltés időpontja: 2021. január 8.
- Tudományügyi stratégia 2014–2020.* Magyar Nemzeti Tanács, Szabadka, 2014. február. <https://www.mnt.org.rs/dokumentum/tudomanyugyi-strategia-2014-2020>; a letöltés időpontja: 2021. március 30.
- Vajdasági magyar civil stratégia 2012–2018.* Szabadka, 2012. április. <https://www.mnt.org.rs/dokumentum/vajdasagi-magyar-civil-strategia-2012-2018>; a letöltés időpontja: 2021. március 30.
- Vajdasági magyar kulturális stratégia 2012–2018.* Magyar Nemzeti Tanács Közigazgatási Hivatala, 2011. <https://www.mnt.org.rs/dokumentum/kulturalis-strategia-2012-2018>; a letöltés időpontja: 2021. január 8.
- Vajdasági magyar médiastratégia 2011–2016.* Magyar Nemzeti Tanács, 2011. november. <https://www.mnt.org.rs/dokumentum/vajdasagi-magyar-mediastrategia-2011-2016>; a letöltés időpontja: 2021. január 8.

SZLOVÁKIA

1. Demográfia

A 2011. évi szlovákiai népszámlálás⁴⁵ szerint az ország lakossága 5 397 millió. Ebből a legnagyobb kisebbség a magyar: 458 467 (8,5%). A további kisebbségi lakosok a cigányok 105 738 (2,0%), a ruszinok 33 482 (0,6%), a csehek 30 367 (0,6%), az ukránok 7 430 (0,1%), a németek 4 690 (0,1%), a morvák 3 286 (0,1%), a lengyelek 3 084 (0,1%), az oroszok 1 997 (0,04%), a bolgárok 1 051 (0,02%), a horvátok 1 022 (0,02%), a szerbek 698 (0,01%), a zsidók 631 (0,01%) és az egyéb nemzetiségűek 9 825 (1,3%) fővel. 382 493 személy nem vallotta be nemzetiségét (7%).

A magyarok 2011. évi létszáma 62 061 fős csökkenést mutat a 2001-es népszámlálás adataihoz képest, így az összlakosságnak 1,2%-kal kisebb arányát tesz ki, mint 10 évvel korábban (2001: 9,7%, 2011: 8,5%). A csökkenés hosszú évtizedek óta folyamatos. Ezt a tendenciát némileg árnyalja, hogy olyan, korábban magukat magyarnak vallók vagy leszármazottaik is lehetnek abban a 7%-ban, akik most nem vallották be nemzetiségüket.

45 2021 tavaszán újabb, online népszámlálást tartottak Szlovákiában. A kézirat kiadásra való előkészítése idején értékelhető adatok még nem jelentek meg az eredményről, de ha megjelennek, a magyar kisebbség nyelvi helyzete szempontjából nagy jelentőségűek lehetnek.

Kerületek	Teljes lakosság	Ebből magyar nemzetiségű	Ebből szlovák nemzetiségű	Ebből cigány/roma nemzetiségű	Ebből egyéb nemzetiségű	Ebből nem nyilatkozott	Magyar nemzetiség aránya, 2011 (%)	Magyar nemzetiség aránya, 2001* (%)	Szlovák nemzetiség aránya, 2011 (%)	Szlovák nemzetiség aránya, 2001 (%)
Besztercebányai	660 563	67 596	505 528	15 525	5 800	66 114	10,2	11,7	76,5	83,7
Eperjesi	814 527	646	668 300	43 097	37 853	64 631	0,1	0,1	82,0	90,7
Kassai	791 723	74 743	580 066	36 476	11 458	88 980	9,4	11,2	73,3	81,8
Nagyszombati	554 741	120 784	394 902	3 048	5 929	30 078	21,8	23,7	71,2	73,9
Nyitrai	689 867	169 460	473 269	3 987	6 155	36 996	24,6	27,6	68,6	70,1
Pozsonyi	602 436	23 888	543 573	767	16 194	18 014	4,0	4,6	90,2	91,3
Trencséni	594 328	797	545 535	574	6 916	40 506	0,1	0,2	91,8	97,3
Zsolnai	688 851	553	641 602	2 264	7 258	37 174	0,1	0,1	93,1	97,5
Teljes Szlovákia	5 397 036	458 467	4 352 775	105 738	97 563	382 493	8,5	9,7	80,7	85,8

* Az idézett munkában tévesen 2002 áll 2001 helyett.

A szlovákiai népszámlálás nemzetiségi eredményei, a magyarság és a szlovákság aránya az egyes kerületekben
(= megyékben), 2011 (Forrás: Kapitány 2015, 233; ŠÚ SR, Népszámlálás 2011)

A magyar kisebbség területileg többnyire zárt tömbben él, a magyar települések túlnyomórészt összefüggő területe a magyar–szlovák határ mellett fekszik. A magyar népességnek mintegy 60%-a Délnyugat-Szlovákiában él, és több mint 75%-uk lakik magyartöbbségű településen.

A nyelvhasználati szabályozás vizsgálatát hagyományos módon jogi és gyakorlati elemzésre oszthatjuk. Itt is ezt követjük, bár a jogszabály és a gyakorlat sokszor inkább ellentétes egymással, mintsem hogy a jogszabály rendelkezése megvalósulna.

2. A nyelvhasználatra vonatkozó törvények, a nyelvpolitika jogi dokumentumai

2.1. Nemzetközi dokumentumok

A Szlovákia által elfogadott vagy valamely szerződésben normaként elismert, a kisebbségi nyelvhasználatra is vonatkozó legfontosabb nemzetközi dokumentumok, egyezmények a következők:

Az Európai Tanács nemzeti kisebbségek védelméről szóló 1995. évi keretegyezménye 1999. február 1-jétől van érvényben Szlovákiában.

A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartája 2002. január 1-je óta hatályos Szlovákiában.

A magyar–szlovák alapszerződés 1996-ban lépett hatályba. A két ország miniszterelnökei által 1995-ben Párizsban aláírt alapszerződés a jószomszédi kapcsolatokról és a baráti együttműködésről szól. 15. cikke részletesen taglalja a Magyarországon élő szlovák és a Szlovákiában élő magyar kisebbség jogait. Megállapítja, hogy a kisebbségekhez tartozó személyeknek joguk van hatékonyan részt venni országos és – ahol helyénvaló – regionális szinten a kisebbsé-

get érintő döntésekben. Joguk van szóban és írásban a magán- és közéletben szabadon használni anyanyelvüket. Joguk van továbbá a belső jogrenddel és a két szerződő fél által vállalt nemzetközi kötelezettségekkel megegyezően használni anyanyelvüket a hivatalokkal való kapcsolatokban, beleértve a közigazgatást és a bírósági eljárásokat is. Az állami nevelési-oktatási rendszer keretén belül joguk van anyanyelvük oktatására és az anyanyelvükön történő oktatásra, joguk van a nyilvános tömegtájékoztatási eszközökhöz való diszkriminációmentes hozzáfutáshoz és saját tömegtájékoztatási eszközökhöz.

A szerződés kimondja, hogy a szerződő felek négy nemzetközi kisebbségvédelmi dokumentumot kötelező érvényű jogi normaként fognak alkalmazni: a fent említett 1995. évi, a nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezményt; valamint az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet koppenhágai találkozásának 1990. évi dokumentumát; az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének 47/135. sz., a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól szóló nyilatkozatát és az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1201 (1993) sz. ajánlását az egyéni emberi és polgári jogok, velük együtt a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyi jogok tiszteletben tartásáról.

2.2. Belső szabályozás

A jogszabályok – elsősorban a belsők – értelmezésében Fiala-Butora János jogásznak *A magyar nyelv jogi helyzete Szlovákiában* (Fiala-Butora 2012), Szabó Mihály Gizellának *A magyar nyelv használata a közigazgatásban a Magyarországgal szomszédos országokban. Szlovákia* (Szabó Mihály 2017. 308–310), Vančo Ildikónak *A határon túli magyar tannyelvű és magyar tematikájú közoktatás. Szlovákia* (Vančo 2017. 370–383) és *Megjegyzések a szlovákiai magyar felsőoktatásról* (Vančóné 2011) című tanulmányára támaszkodom. Ezenkívül figyelembe veszem Lanstyák István (Lanstyák 2000), valamint Lanstyák Istvánnak Szabó Mihály Gizellával közösen kiadott (Lanstyák–Szabó Mihály 2002) monográfiáját, továbbá Simon Szabolcs tanulmányát (Simon 2020). Mivel szlovákul jól tudó szakemberek értelmezik a törvényeket, terminológiájukat természetesen változatlanul hagyom.

A nyelvvel kapcsolatos belső szabályozás alapját az alkotmány és két nyelvtörvény alkotja.

Szlovákia alkotmányát 1992-ben fogadták el, és 2001-ben módosították (460/1992. sz. tv.). 6. cikke szerint Szlovákia államnyelve a szlovák, 12. cikke pedig az emberi és kisebbségi jogokról szólva kijelenti, hogy a kisebbségek, köztük a nemzeti vagy etnikai kisebbségek számára biztosítva van minden emberi és szabadságjog, nem különböztethetők meg hátrányosan, továbbá mindenki szabadon dönthet nemzetiségéről. A 33. cikk szerint senkinek sem lehet hátrányára a nemzetiséghez és az etnikai kisebbségi csoportokhoz tartozás, a 34. cikk pedig biztosítja számukra kultúrájuk művelését anyanyelvükön, és nyelvük használatának jogát a hivatalos érintkezésben. De még ugyanebben a cikkben kijelenti, hogy: „A nemzetiségi kisebbségekhez és etnikai csoportokhoz tartozó állampolgárok számára az alkotmányban biztosított jogok gyakorlása nem irányulhat a Szlovák Köztársaság szuverenitásának és területi integritásának veszélyeztetésére, valamint többi lakosának diszkriminációjára.”

2.3. A nyelvtörvények

A nyelvhasználati szabályozás főként a két nyelvtörvényben található. Ezek közül az 1995-ben elfogadott, az államnyelvről szóló törvény (270/1995. sz. tv., a továbbiakban államnyelvtörvény, ez 2009-ben módosult) elvben a szlovák nyelv használatát, az 1999-ben elfogadott, a kisebbségi nyelvek használatáról szóló törvény (184/1999. sz. tv., a továbbiakban kisebbségi nyelvtörvény, 2011-ben módosították) pedig a kisebbségi nyelvek használatát szabályozza. Az államnyelvtörvénynek a szlovák nyelv (általában kizárólagos) használatára vonatkozó szabályai azonban közvetve a kisebbségi nyelvek használatát is szabályozzák. A többszöri és nem összehangolt módosítások pedig ellentmondásossá vagy értelmezhetetlenné tették ezeket a jogszabályokat. Az államnyelvtörvény területi, személyi és tárgyi szempontból természetesen jóval tágabb, mint a kisebbségi nyelvtörvény. A benne meghatározott államnyelv azonban nemcsak a hivatalos érintkezésben élvez előnyt minden más nyelvvel szemben, hanem általában is (1. (2)). Elsőbbségét hangsúlyozza az is, hogy a kisebbségi nyelvtörvény csak akkor alkalmazható, ha az államnyelvtörvény másként nem rendelkezik (1. (4)).

Az államnyelvtörvény az ország egész területére vonatkozik, a kisebbségi nyelvtörvény területi hatálya csak azokra a közigazgatási egységekre terjed ki, ahol a kisebbségi nemzetiségű lakosok aránya eléri a 20%-ot, a kisebbségi nyelvtörvény 2011. évi módosítása szerint 2021-től majd a 15%-ot.

A továbbiakban nyelvhasználati szinterek szerint tárgyaljuk a kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó törvényeket, elsősorban a két nyelvtörvényt, valamint a további törvényeket.

2.4. Az igazságszolgáltatás

A nyelvtörvények nem tartalmazzak a bírósági eljárás nyelvére vonatkozó részletes szabályozást. Az államnyelvtörvény az államnyelvet jelöli meg a peres eljárások, a büntetőeljárás és a bíróságok nyelveként, és a speciális törvényeket jelöli meg a kisebbségi nyelvekre vonatkozó kivételekre. A büntetőeljárásról szóló törvény a kisebbségi nyelvhasználat lehetőségével nem foglalkozik. A polgári peres eljárásban pedig nem egyértelmű a helyzet. A polgári perrendtartásról szóló törvény 18. §-a megengedi, hogy a felek a bíróság előtt anyanyelvükön járjanak el, a 757/2004. sz. bíróságokról szóló törvény 74. (1) f) pontja azonban azt szabja a bíróságok elnökének feladatául, hogy biztosítsa a bíróságon az államnyelv használatát, a kisebbségi nyelvek használatáról pedig nem rendelkezik.

Helyi szinten – a területi elvnek megfelelően – indítható eljárás kisebbségi nyelven is, de másodfokon már csak államnyelven folytatódhat.

2.5. Az államigazgatás és a közigazgatás

A szlovák nyelvtörvények e területeken általában a „hivatali nyelvhasználatot” határozzák meg. Az államnyelvtörvény általában vonatkozik a hivatalokra, és leszögezi, hogy ezekben a nyelv a szlovák. A kisebbségi nyelvtörvény pedig csak azokra az állam- és közigazgatási szervekre vonatkozik, amelyeknek székhelye a nyelvküszöb feletti településeken van, de itt sem vonatkozik pl. a Szociális Biztosítóra (a társadalombiztosítás intézménye), az állami alapokra (pl. lakás-fejlesztési), a kamarákra és az egyetemekre. A 8 megyeszékhely közül egyikben

sem éri el a kisebbségek aránya a 20%-ot, és a járási székhelyeken is csak kevés helyen. Mivel azonban az állami hivatalok székhelye általában a járási és a megyeszékhelyeken van, a kisebbségek ezekben nem használhatják anyanyelvüket, pedig a járásban akár több, kisebbségek által lakott település is van. A munkaügyi hivatalokra például mindkét nyelvtörvény vonatkozik, a Szociális Biztosítóra csak az államnyelvtörvény, az egészségügyi biztosítókra egyik sem.

Az egyik lényeges különbség a két nyelvtörvény megközelítése között az, hogy míg az államnyelvtörvény szerint a hivatalnak és alkalmazottainak kötelességük az államnyelvű kommunikáció, addig a kisebbségi nyelvtörvény szerint az anyanyelvhasználathoz van ugyan joga az ügyfélnek, de a hivatalnoknak nem kötelessége, hogy megértse (Kisebbségi nyelvtörvény 7. (1) bekezdése). A kisebbségi nyelvtörvénybe a 2011-es módosítással bekerült, hogy a hivatalnak kötelessége adekvát (de nem abszolút) módon biztosítani, hogy a polgár élni tudjon jogával. Ez azt jelenti a valóságban, hogy – kevés hivatalban ugyan, de – időkeretet biztosítanak a kisebbségi ügyintézésre, de csak ott, ahol a kisebbségi lakosság számaránya meghaladja a 20%-ot.

A közokiratok nyelve. A nyelvek közötti különbségtétel és a részrehajló szabályozás a közokiratok esetében is jelen van. Az államnyelvtörvény szerint minden közokiratot szlovák nyelven kötelező kiállítani, a kisebbségi nyelvtörvény azonban felsorolja azokat a közokiratokat (pl.: a születési, a házassági és a halotti anyakönyvi kivonat), amelyeknek kétnyelvű kiállítását kérni lehet, de a kétnyelvű formanyomtatványokat csak az önkormányzatok esetében teszi elérhetővé. Ez azt jelenti, hogy az államigazgatás számára csak minimális kötelezettségeket állapít meg a 2011-ben módosított kisebbségi nyelvtörvény, ezzel a hivatali nyelvhasználatot a kisebbségiek számára az önkormányzatokra korlátozza.

Az államnyelvtörvény a **rendvédelmi szervek** hivatali és szolgálati nyelvének a szlovákot teszi meg, és tagjait kötelezi a szlovák nyelv ismeretére és használatára. A kisebbségi nyelvtörvény ez alól két kivételt tesz. Minden rendvédelmi szerv tagja használhatja a kisebbségi nyelvet a nyelvküszöb feletti településen, ha beszél a nyelvet, de a nyelvküszöb alatti településeken tulajdonképpen tilos a magyar nyelv használata, még ha a rendőr és ügyfél egyaránt beszél is.

A nyelvküszöb fölötti települések önkormányzatának és a helyi államigazgatási szerveknek kisebbségi nyelven is nyilvánosságra kellene hozniuk az általános érvényű tájékoztatókat és adatokat. A kérelmek, beadványok kisebbségi nyelven is benyújthatók, ezekre a hivatalnak kétnyelvű választ kellene adnia. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy különösen nagyobb településeken, városokban ez kivitelezhetetlen, mivel a hivatalnokok nem tudnak magyarul, és hiányoznak a formanyomtatványok is.

A települési önkormányzatoknak a legalább 20%-os kisebbségi arányú településeken a kisebbségi nyelvtörvény szerint biztosíthatják a kisebbségi nyelvű ügyintézkést szóban és írásban is. Ha az állampolgár kisebbségi nemzetiségű, de a településen kisebbsége nem éri el a meghatározott létszámküszöböt, a hivatalos szóbeli érintkezés során lehetséges a kisebbségi nyelv használata, ha ebbe az ügyintéző és az ügyben érintett is beleegyezik.

Települések és intézmények neve. Az államnyelvtörvény alapján a település neve csak államnyelven hivatalos. A kisebbségi nyelvű név a kisebbségi nyelvtörvény alapján is csupán megjelölés, amely nem egyenrangú a szlovák névvel. De csak azoknak a községeknek van ilyen magyar megjelölésük, amelyek szerepelnek a kormány által legutóbb, 2011-ben kiadott listán, erre pedig több magyartöbbségű település nem került fel.

A kisebbségi nyelvű megjelölést csak a törvény által meghatározott esetekben kell használni, tehát a község elejét és végét jelző táblán, a közigazgatási szervek épületein levő táblákon és a kisebbségi nyelvű határozatokban. Ebből következik, hogy tilos használni például az iránymutató útjelző táblákon vagy azoknak a szerveknek a megjelölésénél, amelyek nem számítanak közigazgatási szervnek, más köz- és magánintézményeken, például kórházakon, szociális intézményeken. A kisebbségi nyelvtörvény által közigazgatási szervnek tartott intézmények nevének kétnyelvű megjelölését a nyelvküszöb feletti településeken külön rendelkezés teszi kötelezővé, de nem lehetséges ugyanez a nyelvküszöb alatt. Ahol lehetséges a kisebbségi nyelvű felirat, ott is második helyen áll, és a szlovák névvel együtt.

Közterületi feliratok. Az államnyelvtörvény egyik legtagabb rendelkezése a 8. (6), ez megköveteli, hogy a nyilvánosság tájékoztatására szolgáló feliratok szlovák nyelvűek legyenek, de megengedi, hogy a feliratoknak más nyelvű for-

dításuk is legyen, azonban azonos vagy kisebb méretű betűkkel kell írni őket, és a nyelvküszöb alatti településeken csak a szlovák szöveg alatt vagy után állhatnak. A kisebbségi nyelvtörvény azonban csak a nyelvküszöb fölötti települések esetén teszi lehetővé a kisebbségi nyelvű feliratot.

Egészségügyi és szociális intézmények. Az államnyelvtörvény főszabályként megköveteli, hogy az egészségügyi és szociális intézmények alkalmazottai államnyelven kommunikáljanak ügyfeleikkel. Az államnyelvtörvény és a kisebbségi nyelvtörvény pedig egyaránt megengedi, hogy a kisebbséghez tartozó személy saját nyelvén kommunikáljon az intézmény alkalmazottaival a nyelvküszöb fölötti településeken. Az államnyelvtörvény azt is lehetővé teszi, hogy az alkalmazott olyan nyelven beszéljen a kisebbségi anyanyelvű ügyféllel, amelyen megértik egymást. Nem teljesen egyértelmű tehát, hogy a beteg és az orvos mikor beszélhet egymással kisebbségi nyelven.

2.6. Az oktatás

A Szlovák Köztársaság Alkotmányának 42. cikkelye kimondja a művelődési jog mellett a tankötelezettséget, és azt, hogy minden állampolgárnak joga van ingyen tanulni az alapfokú és a középfokú iskolában, valamint a felsőfokú oktatásban.⁴⁶ Az alap-⁴⁷ és középiskolák rendszerét a 2008. évi *Közoktatási törvény*⁴⁸ szabályozza. A *Közoktatási törvény* 2014. évi módosítása megszabja, hogy mekkora az egy osztályban tanulók minimális létszáma (elsősök: 11, 2. osztálytól 12), ez a szabály érvényes a kisebbségi iskolákra is. Ennél kisebb létszámú osztályok ott indíthatók csak, ahol a legközelebbi alapiskola több mint hat km-re található.

A kisebbségi magyar oktatásügy a szlovákiai közoktatás része. 2008-ban reformot vezettek be a közoktatásban, ezt az évi iskolaügyi törvény szabályozza.⁴⁹ Az oktatás nyelve az államnyelv (12. § 2. bekezdés), de a kisebbségek

46 www.zbierka.sk/sk/predpisy/460-1992-zb.p-2044.pdf

47 Az általános iskolának Szlovákiában az *alapiskola* felel meg.

48 https://www.portalvs.sk/files/files/245_2008.pdf

49 https://www.uips.sk/sub/uips.sk/images/PKvs/z245_2008.pdf

számára biztosítja a saját nyelvükön történő oktatás jogát az államnyelv, valamint a szlovák nyelv és irodalom tanórán történő elsajátítása mellett (12. § 3. bekezdés). A törvény megkülönbözteti a nemzetiségi nyelven és a nemzetiség nyelvét oktató intézményeket. A nemzetiség nyelvén oktató intézmények az oktatás minden tárgyát saját nyelvükön tanítják, a nemzetiségi nyelvet is tanító intézményekben szlovák a tannyelv, de néhány tárgyat lehet a nemzetiség nyelvén oktatni, elsősorban a képzőművészeti, a zenei és a testnevelési tárgyakat.

Az oktatás alapjául szolgáló állami nevelési-oktatási programok kötelező jellegűek: meghatározzák az oktatás célját általában és a megszerzendő kulcskompetenciákat, a tartalmi keretet, ezeket az oktatási minisztérium teszi közzé. Helyi szinten konkrét nevelési-oktatási tartalommal feltöltött változataik határozzák meg az oktatást-nevelést. Ezek a programok csak szlovák nyelvűek lehetnek az oktatási nyelvtől vagy a tantárgytól függetlenül.

A reform keretében 2011-től bevezették a kompetenciaalapú oktatási modellt: az oktatandó tananyag és az megszerzendő készségek folyamatterv alapján vannak felépítve. 2015-től kezdve új oktatási programokat vezettek be, ezek érvényesek ma is, és ezek is szlovák nyelvűek. Fordításukat semmilyen törvény nem tiltja, mégis csak kevés készült el belőlük, valószínűleg mert a közoktatás magyar része nem jelezte igényét. A nemzetiségi oktatás számára a nyelv kérdése azonban az adott tantárgyra (pl. magyar nyelv és irodalom) kidolgozott programban jelenik csak meg, a középfokú oktatásra vonatkozó részben azonban emellett megadják a szakszavak magyar megfelelőjét is.

Az oktatás szerkezete: óvoda, alapfokú oktatás: alsó tagozat: 1–4. osztály, felső tagozat: 5–9. osztály; középfokú oktatás: a nyolcosztályos gimnázium felső négy évfolyama vagy a hagyományos gimnáziumok és az érettségit adó szakközépiskolák négy, a szakiskolák három évfolyama. Ezek mindegyikében folyhat kisebbségi nyelvű oktatás az 1984. évi 29. sz. közoktatási törvény érvénybe lépése óta. A magyar tannyelvű iskolák (közoktatási intézmények) tanulói az 5/1999-e törvény óta kétnyelvű bizonyítványt kapnak, és az intézmények általános dokumentációja is kétnyelvű.

A magyar tannyelvű oktatás színterei a következők: (a) Magyar tannyelvű alap- és középiskola: teljességében magyar a tannyelv, a szlovák nyelvet, később a szlovák nyelv és irodalmat tanóra keretében oktatják; (b) Szlovák–magyar is-

kolák: párhuzamos szlovák és magyar tannyelvű osztályokban folyik az oktatás. A magyar osztályok tannyelve a magyar, de a természettudományi tárgyakhoz kapcsolódik egy „szakkonverzáció” nevű foglalkozás a szlovák szakkifejezések elsajátítására.

A tantárgyi tartalmakat és követelményeket az Állami Pedagógiai Intézet dolgozza ki, az Oktatási Minisztérium hagyja jóvá, és a szabályok a kisebbségi tannyelvű oktatásra ugyanúgy érvényesek, mint a többségi tannyelvűre.

Az óvoda a 2–6 éves gyermekek számára áll rendelkezésre. A közoktatási törvény írja elő az óvodák működésének módját és tartalmát, a kisebbségekre azonban nem ad semmiféle irányelvet. A 2015-től érvényes nevelési-oktatási programnak sincs a nemzetiségi óvodákra vonatkozó része. A programban már nincs benne a 2011. évben szereplő „hazafias oktatás” fogalma, és nagyobb teret kap a készségfejlesztés. Tárgyalja az oktatás nyelvét, ezt egyértelműen a szlovákban határozza meg, holott a 2011. évi dokumentumban még szerepelt, hogy a nemzetiségeknek joguk van a saját nyelvükön folyó óvodai oktatás-nevelésre is. Valószínűleg a kisebbségi nyelvtörvényben foglaltak miatt működnek mégis magyar óvodák. A foglalkozások nyelve magyar, és napi 30 percben tanítják az államnyelvet játékos formában.

Az **alapkiskola** alsó és felső tagozatában MA-diplomával kell rendelkezniük a pedagógusoknak. A kötelező oktatási idő 10 év, ezért a tanulónak a 9. osztály elvégzése után középiskolában kell továbbtanulnia.

A 2015. évi alsó tagozatos állami oktatási program általában jó és körültekinthető. A magyar nyelv és irodalom tantárgy órakerete a négy osztályra összesen 24, a szlováké 21, az idegen nyelv pedig 4 óra. Ez 1–2.-ban természetesen az olvasás- és írásórák, 3–4.-ben a nyelvtan-, a fogalmazás- és az olvasásórák között oszlik meg.

A felső tagozaton a magyar nyelvtan és irodalom órakerete az 5–9. osztályban szintén 24 óra. A program céljai közül kikerültek a 2011. évi változatban még meglevő, a tárgynak a nemzetiség számára fontos szimbolikus funkciói. A szakmai alapvetés és a tananyag némi ellentmondásban van egymással, elsősorban az elsajátítandó készségek szempontjából. Általában azért nagyobb hangsúlyt kap a készségfejlesztés, elsősorban az olvasás-, a beszéd- és az íráskészségé, de pl. a nyelvi kommunikáció részben inkább taxonomikus tudásanyag szerepel, a készségfej-

lesztés alapjai nincsenek benne. Az anyanyelvoktatás anyaga a grammatika köré épül, bár a szövegből indulnak ki. Tehát a tananyag szerkezete is ellentmondásos.

A **középfokú oktatás** gimnáziumban, szakképző középiskolában és szakiskolában zajlik. A **gimnáziumban** a magyar nyelv és irodalom órakerete a négy év alatt 8 óra. Az állami tantárgyi oktatási program hasonló az alapiskola felső tagozata számára kidolgozotthoz, a magasabb oktatási szintnek megfelelő módon. A lexikális nyelvtani tananyag mellett több új terület is megjelenik, pl. a diskurzuselmélet, a szociolingvisztika, a kétnyelvűség tárgyköréből, és a program nem követeli meg pl. a kronologikus szemléletű irodalomtanítást. A tananyag rendszerében vannak kifogásolni valók, különösen hogy még mindig keveredik a korábbi, inkább strukturalista nyelv- és nyelvtani szemlélet a megismerés alapú készségfejlesztéssel. (Vö. még Simon 2017.)

A (nem magán) szakközépiskolákat az állam a helyi önkormányzatokkal együtt működteti. Az oktatási nyelv magyar, de a szaktárgyakat gyakran szlovákul tanítják. A magyar nyelvtan és irodalom heti óraszama egy.

A **tankönyvek**. A tankönyveket az oktatási minisztériumnak kell jóváhagynia ahhoz, hogy az oktatásban használhassák őket. A tankönyvek kiadója elsősorban a Szlovák Pedagógiai Kiadó, de ad ki tankönyveket a Terra, a Lilium Aurum, az Orbis Pictus is, sajnos nem mindig megfelelő színvonalon.

A tankönyvellátás ingyenes. A magyar oktatási nyelvű iskoláknak magyarul kidolgozott tankönyvei vannak magyar nyelvtanból és irodalomból, de az összes többi tárgy tankönyve a szlovák tankönyv fordítása. A magyar nyelv és irodalom, de különösen a többi tárgy tankönyveinek szakmai színvonala az oktatási programéhoz hasonlóan ingadozik.

A szakközépiskolák és szakmunkásképzők szakmai tankönyvei általában nincsenek magyarra fordítva, a fordítás ugyanis nem elég gazdaságos. Emiatt is rosszabb a tankönyvi helyzet ezekben az iskolákban még a rendszerváltás előtti időszakénál is.

A **felsőfokú oktatás** rendjét a 2001. évi Felsőoktatási törvény⁵⁰ szabályozza. Meghatározza a felsőoktatási intézmények jogállását, küldetését és feladatait,

50 <https://www.portalvs.sk/files/portal/zz-2002-131-20160101.pdf>

valamint tevékenységének jogi és szervezeti kereteit. Ezenkívül kimondja az egyetemek jogkörének, szerkezetének, irányításának, tanulmányi programjainak szabályait, leírja az oktatói és hallgatói követelményeket és jogokat. Ez a törvény fekteti le a bolognai rendszer szerinti oktatás szabályait. A nemzetiségi nyelvű vagy nyelvi felsőoktatással a törvény nem foglalkozik.

2.1. Egyéb területek

A kultúra. A kulturális intézményekkel és eseményekkel kapcsolatos időszaki kiadványokat, mint például könyvtárak és múzeumok katalógusait, mozik, színházak és koncertek programját az államnyelvtörvény alapján szlovákul kell megjelentetni, de elhelyezhető az államnyelvű szöveg után lényegében vele megegyező tartalmú idegen nyelvű fordítás is. Ez a kisebbségi nyelvekre is vonatkozik. Az államnyelvtörvény a kulturális és oktatási-nevelési események nyelvének is a szlovákot szabja meg, de kivételnek számítanak a nemzeti kisebbségek kulturális eseményei, amelyeken azonban a felvezető- és kísérőszöveget a kisebbségi nyelv mellett államnyelven is el kell mondani. A kisebbségi nyelvtörvény ezeket a kisebbségi nyelvi jogokat csak a nyelvküszöb feletti településekre vonatkoztatja.

A média. A nyelvtörvények az írott sajtóra vonatkozóan nem tartalmaznak szabályokat, csak a földrajzi nevek írásáról rendelkeznek: a kisebbségi nyelvű változat mellett zárójelben fel kell tüntetni a szlovák nyelvű hivatalos változatot is. Az államnyelvtörvény 5. (4) bekezdése a szlovák nyelv használatát írja elő a sajtókiadványokban, de mivel a kivételeket a sajtótörvény hatáskörébe utalja, lehetővé válik a kisebbségi nyelvű sajtótermékek megjelenése. Az elektronikus médiában azonban a szlovák nyelvű műsorszórást követeli meg az államnyelvtörvény, néhány kivétellel. Kisebbségi nyelvű sugárzásra van lehetőség korlátozott keretben az állami Szlovák Rádió és TV-ben. Az állami magyar rádióadás jelentősebb és népszerű, a tévéadás azonban nagyon korlátozott terjedelmű.

Az egyházak, a vallásgyakorlás. Az egyházi vagyont a II. világháború után elkobozták, illetve államosították. A Szlovák Nemzeti Tanács 1993 szeptemberében törvényt fogadott el az egyházi javak visszaszolgáltatásáról, de a magyar

kisebbségek egyházközsegeiben, különösen a reformátusokban ezt korlátozottan valósították meg. Az egyházak nyelvhasználatát államilag nem befolyásolják, a szertartások nyelve lehet a kisebbségi nyelv.

3. A törvények érvényesülése és helyzetkép a magyar kisebbségi nyelvhasználatról

3.1. Nemzetközi dokumentumok

Az Európai Tanács nemzeti kisebbségek védelméről szóló 1995. évi keretegyezményének és A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájában vállalt kötelezettségeknek formálisan, nagy vonalakban megfelelnek a törvények, részleteik, értelmezhetőségük és végrehajtásuk azonban sok hiányosságot mutat.

Az 1996. évi magyar–szlovák alapszerződés a maga idejében nagy eredménynek számított, de érvényesülése, utóélete inkább kudarc. A két ország között nem alakult ki az az együttműködés, bizalom, jóhiszeműség és párbeszéd, amelyet a szerződés megfogalmazott, és az ígéretes vállalások nem vagy alig teljesültek, elsősorban a szlovákiai politikai akarat hiánya miatt.

3.2. Belső szabályozás

Szlovákia alkotmánya fokozottan védi államnyelvét. A benne szereplő kisebbségi jogok az alkotmány megfogalmazása szerint személyekre, kisebbségi csoportok tagjaira, de nem magukra a csoportokra vonatkoznak. A személyiségi jogok deklarált biztosítása azonban nem ér fel a kisebbségi kollektív jogokéval, ezek pedig hiányoznak. Ezenkívül a kisebbségi jogok megfogalmazása után tiltás következik, az, hogy a kisebbség jogai nem veszélyeztethetik Szlovákia szuverenitását és területi integritását. Maga az alkotmány természeténél fogva nem játszik különösebb szerepet a szabályozásban, de eszmeisége, a jogoknak bizonyára hatalompolitikai céllal a kisebbség valódi jogai minimalizálására tö-

rekvő megfogalmazása visszaköszön az egyes törvényekben, és hivatkozási alappul szolgál a kisebbségi nyelvhasználat törvényi korlátozására.

A nyelvtörvények: az államnyelvtörvény és a kisebbségi nyelvtörvény. A nyelvtörvények hatása általánosságban kétféle módon jelentkezik: egyrészt korlátozza a nyelvhasználati szabadságot, ahol pedig nem a jog korlátozza, ott korlátozásként jelentkezik a joggal kapcsolatos bizonytalanság, valamint pl. a 90-es évek második felének tapasztalata szerint az államnyelvtörvény végrehajtásával kapcsolatos nacionalista hisztéria. Az elsőre jó példa a magyar nyelvű, különösen a kereskedelmi műsorszórást lehetetlenné tevő kötelezően kétnyelvű feliratozás, valamint a reklámköltségek, a másodikra az, hogy a vállalkozók óvatosak, ezért a magyartöbbségű településeken is ritkán találni kétnyelvű táblákat, feliratokat.

A kisebbségi nyelvtörvényben meghatározott, jelenleg érvényes 20%-os határ nem ad kisebbségi nyelvhasználati lehetőségeket olyan nagyobb városoknak, amelyeknek abszolút számban sok kisebbségi beszélőjük van (Kassa, Pozsony). Pedig a nemrég a 20%-os küszöb alá esett kisebbségi lakosságú településeken megvannak még a kisebbségi nyelvhasználat objektív feltételei (Léva, Vágsellye, Losonc).

A 20%-os küszöb sokszor ellehetetleníti egyéb nyelvhasználati jogok gyakorlását is. A kisebbségek által lakott községek nagy része ugyanis olyan járás, illetve megye területén fekszik, amelynek székhelyére nem terjed ki a kisebbségi nyelvtörvény hatálya. Ezért a járási, illetve megyei hatáskörű szervek előtt nem használhatók a kisebbségi nyelvek.

A legfontosabb kérdés azonban nem magának a 20%-os küszöbnek a megléte, hiszen a kisebbségi nyelvhasználat a küszöb fölött sincs biztosítva, csupán lehetőség, amellyel a kisebbségi beszélő vagy tud élni, vagy nem. A többször módosított nyelvtörvények ugyanis áttekinthetetlen helyzetet teremtenek. Ebben a helyzetben senki sem tudja pontosan, mikor használhatják a magyar nyelvet és mikor nem, ezért a nagyobb biztonság érdekében a legtöbben inkább a szlovák nyelvet használják. A nyelvtörvényeknek vannak végrehajthatatlan paragrafusai is, általában azért, mert a kapcsolódó törvényeket nem módosították (például a kisebbségi nyelvtörvény lehetővé teszi, hogy a vasútállomások neve kétnyelvű legyen, de a vasúti törvény nem így rendelkezik, ezért továbbra sincs kétnyelvű vasútállomás az országban).

A 2010-es évektől kezdve először magyar politikai (Szlovákiai Magyarok Kerekasztala), majd inkább civil kezdeményezések (pl.: a Kétnyelvű Dél-Szlovákia Mozgalom) igyekeznek hatni a nyelvtörvények megváltoztatására. Az utóbbiak maguk cselekszenek a végrehajtók helyett. Munkájuk általában mara-dandó eredményeket mutat, bár előfordul, hogy kétnyelvű tábláikat a hivatalos szervek visszacserélik szlovák nyelvűre.

Az igazságszolgáltatás. Van olyan törvény a fent felsoroltak között, amely lehetővé tehetné, hogy a kisebbségi nyelvű peres fél szóban anyanyelvét használja, de a tolmácsolás költségeit neki kellene fizetnie. Ilyen körülmények között a legtöbb magyar nemzetiségű nem próbálkozik ezzel az esetleges lehetőséggel, inkább szlovákul beszél. Az államnyelvet választják a helyi szintű peres ügyekben a peres felek (a kisebbségi állampolgárok és a hivatalok) azért is, mert ha másodfokra kerül az eljárás, az ügyis csak szlovákul fol-yhat.

Az államigazgatás és a közigazgatás. A nyelvtörvények rendelkezései úgy fonódnak egymásba, hogy az átlagpolgár számára a kisebbségi nyelv hivatali-hivatalos használatának szabályai teljesen áttekinthetetlenek, és általában nem tudja, van-e joga a hivatalban magyarul eljárni. Ráadásul sok esetben maga az ügyintéző sincs tisztában ezzel, még ha beszél is a magyart, így nem valósul meg a magyar nyelvű kommunikáció. A 2011 óta a kisebbségi nyelvű ügyintézésre érvényes hivatali időkeret semmit nem javít a magyar nyelvű ügyintézési lehetőségeken, hiszen csak ott alkalmazzák, ahol a kisebbségi lakosok aránya 20%-nál magasabb, nekik pedig amúgy is jár a lehetőség, és nem csak korlátozott időben.

Mivel az anyanyelvű ügyintézésre a kisebbségieknek csak a 20%-os küszöb feletti településeken van lehetőségük, bizonyos központi hivatalok pedig általában nagyobb településeken vannak, ahol a kisebbség aránya nem éri el a 20%-ot, ezekben nemigen intézkedhetnek anyanyelvükön. Például a Lévai, Losonci, Nyitrai, Nagykürtösi, Nagyrőcei, Nagymihályi, Tőketerebesi járás lakosságának 40%-át teszi ki a magyar kisebbség, de a járási székhely lakosságának kevesebb mint 20%-át, ezért az állami hivatalokban a kisebbségi nyelv nem használható. És várható, hogy a magyar kisebbség arányának további csökkenésével hamarosan erre a sorsra jutnak a más járásban (pl. a Vágsellyei és a Szenci) élők is.

A kétnyelvű közokiratokat (pl.: a születési, a házassági és a halotti anyakönyvi kivonat) kérni lehet. De az államnyelvtörvény szerint az államigazgatásban nem használhatók két- vagy többnyelvű formanyomtatványok. Ezek csak az önkormányzatoknál használhatók, de az ügyfélnek ott is kérnie kell őket. Mindkét helyzet azt példázza, hogy a korlátozott jogok nem sokat érnek, hiszen nem adnak az adott ügyben sem teljes anyanyelvhasználati lehetőséget.

A 20%-os küszöb feletti települések helyi államigazgatási szerveinél ritkán valósul meg a kétnyelvű tájékoztatási kötelesség, valamint a kisebbségi nyelven is benyújtható beadványok elfogadása és a rájuk magyarul adott válasz. A nagyobb településeken, városokban pedig egyáltalán nem, mivel a hivatalnokok általában nem tudnak magyarul, ugyanis erre senki sem kötelezi őket, az ügyfél szerencséjén múlik tehát, hogy milyen nyelvtudású ügyintézővel találkozik. Az államigazgatás helyi szerveinek tisztviselői a magyar többségű településeken általában magyarok, beszélnek is magyarul, írásbeliségük azonban kizárólag szlovák nyelvű.

Az önkormányzatok a 20%-os kisebbségi arányú településeken változó mértékben biztosítják a kisebbségi nyelvű tájékoztatást és ügyintézkést, bár még mindig ez az a terület, ahol a kisebbségi nyelvű kommunikáció a legteljesebb. A felmérések szerint az önkormányzatoknak mintegy 50%-a fogad be magyar nyelvű kérelmeket, beadványokat, de 30%-uk csak szóbelieket. 50%-uk használ kétnyelvű formanyomtatványokat, de a helyi rendeleteket csak 5%-uk adja ki kisebbségi nyelven is. (Vö. Szabó Mihály 2017, 309.) És bár pl. a képviselőtestületi ülések nagyrészt magyarul zajlanak a magyartöbbségű településeken, a jegyzőkönyvet már szlovákul teszik közzé. Ennek oka sokszor a fordításra szükséges idő, amely miatt a közzététel késedelmet szenvedne.

A település- és intézménynevek, az egyéb hivatalos és magánjellegű feliratok. A magyar település- és intézménynevek sok olyan helyen hiányoznak, ahol a törvény kötelezővé tenné kihelyezésüket, tehát nem hajtják végre maradéktalanul a törvényi rendelkezéseket. 2011 végén például civil aktivisták 39 községben 84 olyan községtáblát számoltak össze, amelyeken az akkori rendelet értelmében is kint kellett volna lenniük a magyar neveknek, de nem voltak. Ugyancsak sokszor hiányzik a közterületi feliratok magyar megfelelője is, talán a törvény ellentmondásossága, a törvényi bizonytalanság vagy

a berögzült szokás miatt, még a pl. a 80%-ban magyar többségű Dunaszerdahelyen is csak 20%-os a kétnyelvű feliratok aránya, 80%-uk pedig szlovák nyelvű.

A magánvállalkozások feliratait, hirdetéseit, szórólapjait is inkább szlovák nyelvűek a vállalkozók biztonságra törekvése, jogismereti bizonytalansága, valamint a kétnyelvű feliratozás költségei miatt. Az üzletek, vendéglők külső és belső tábláin a magyar többségű településeken is ritkaságszámba mennek a magyar feliratok, a reklámok, óriásplakátok döntő többsége is csak szlovák nyelvű. Sajnálatos módon élen járnak a csak szlovák nyelvű feliratok használatában egyes magyarországi székhelyű vagy érdekeltségű cégek. Az OTP Bank, a MOL tulajdonába tartozó Slovnaft benzinkutak például nem használnak magyar feliratokat, pedig Dél-Szlovákiában sok helyi benzinkút kétnyelvű. Indoklásul a magyar cégek általában a nyelvtörvényt jelölik meg.

Az állam közvetett hatása a kisebbségi nyelvhasználatra megmutatkozik az **egészségügyben**, a **szociális** szférában, de a **közütemi szolgáltatásokban** és a **közlekedésben** is. Ezek állami vagy önkormányzati tulajdonban vannak, és az állam a törvényi szabályozás mellett közvetlenül is befolyásolja az általa ellenőrzött cégek nyelvhasználati gyakorlatát. A nyelvhasználat következetesen szlovák, a magyar nyelv csak informálisan és véletlenszerűen jelenhet meg. A Fórum Kisebbségkutató Intézet 2010. évi felmérése szerint a magyar többségű településeken, ha van egészségügyi intézmény, az esetek háromnegyedében van lehetőség a magyar nyelv használatára, de általános orvos a magyarok lakta településeknek csak harmadában van. A buszmegállóknak kevesebb mint negyedén és a falu határában álló üdvözlőtábláknak 62%-án van csak magyar felirat.

A Kétnyelvű Dél-Szlovákia Mozgalom aktivistái 2011-ben a magyar nyelv hiányára figyelmeztető matricákkal ragasztották tele a dél-szlovákiai városok szlovák nyelvű kirakatait. Később állítottak kétnyelvű útjelző táblát, pótolták a vasúti tájékoztatásból hiányzó magyar szöveget stb. Több magyar többségű városban (pl. Somorján, Dunaszerdahelyen, Komáromban) a kétnyelvűség tiszteletben tartására felhívó helyi rendeletet fogadtak el a mozgalom tevékenységének hatására, bár az ilyen rendeletek sajnos nem kötelező erejűek. Ennek ellenére az utóbbi években több csallóközi üzlet tábláin megjelentek a magyar nyelvű feliratok.

3.3. Az oktatás

A szlovákiai magyarok iskolai végzettsége alacsonyabb, mint a többségé. A magyarok között a csak alapfokú végzettséggel rendelkezők mintegy 10%-kal többek vannak, mint a szlovákok között, több magyarnak van szakképző iskolai végzettsége, mint szlováknak, de kevesebb közöttük az érettségizettek aránya, és feltűnően kevesebb a magyar diplomások aránya (4,5%) a szlovák diplomásokéhoz képest (7,9%). Mindez kedvezőtlen hatással van a kisebbség gazdasági potenciáljára, az oktatásra, de leginkább a kisebbség képviselőjének erejére.

Az oktatási törvények sok olyan szabályt vonatkoztatnak a kisebbségekre is, amelyek számukra sokkal nehezebben teljesíthetők, mint a többség számára. A közoktatási törvény által meghatározott osztálylétszám például nem számít magasnak, a kisebbségi oktatásban azonban – különösen, ha nem tömbben élnek – korlátozó hatású.

Mivel a magyar oktatásügy úgy képezi a szlovákiai oktatásügy részét, hogy nincs külön intézménye hivatalnokokkal, oktatási szakemberekkel, akik a magyar kisebbség lehetőségeihez és igényeihez igazíthatnák a törvényben meghatározott jogokat, a magyar oktatás sok ellentmondással és hiánnyal küzd.

Az állami nevelési-oktatási programok szlovák nyelvűek, még a helyi szintűek is, a közoktatási törvény nem is foglalkozik az oktatási nyelv és a speciális tantárgyak nyelvi kérdéseivel. A kötelezően szlovák nyelvű tervek megnehezítik a magyar iskolák munkáját, hiszen nyilvánvaló, hogy magyar nyelvű programra lenne szükségük a magyar oktatási nyelvű iskolában. Így két lehetőségük van: belső használatra magyar nyelvű terv is készül, vagy szlovákul készítik, és azt használják – ez azonban az oktatásban kisebb hatékonysággal használható (különösen érvényes ez a magyar nyelv és irodalom tantárgy esetében).

A kisebbségi tananyagnál oktatás számára kifejezetten hátrányos, hogy a tantárgyi tartalom és követelmények szabályai nem veszik figyelembe a más kultúrát, más nyelvet mint meghatározó sajátosságot. Még magyar nyelv és irodalomból is az Állami Pedagógiai Intézet dolgozza ki az alap- és középiskolai, valamint az érettségi követelményeket. Van két magyar szakmai szervezet, az 1990-ben megalakult Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége és a 1995 óta létező Katedra Társaság. Az ő munkájukra támaszkodhat a szlovákiai magyar

oktatásügy, de leginkább a pedagógus-továbbképzés, az anyanyelvi oktatás színvonalemelése és az érdekvédelem terén.

Az óvodák. Az magyar nyelvű óvodák a kétértelmű törvények ellenére működnek. Az Oktatási Minisztérium 2017. évi kimutatása szerint 262 magyar, 73 szlovák–magyar állami és 9 magyar egyházi óvodában 8750 gyermek részesült magyar nyelven óvodai nevelésben, szlovák nyelvű óvodába pedig csak 508 magyar nemzetiségű gyermek járt. A magyar óvodákban magyar a foglalkozások nyelve, és napi 30 percben államnyelvi foglalkozás van. Olyan megoldások is gyakoriak, hogy az egyik óvónő magyar, a másik pedig szlovák, így az óvoda tulajdonképpen kétnyelvű.

Az alapfokú oktatás. Szlovákiában 2017-ben 115 magyar tannyelvű 9 osztályos alapiskola és 94 csak alsó tagozatos magyarul oktató iskola működött, valamint 27 vegyes, magyar és szlovák tanítási nyelvű osztályokkal. Összesen 1738 osztályban 27 775 diákkal folyt magyar nyelvű oktatás. Az osztályok átlaglétszáma 16, elsősorban a magyarok kedvezőtlen demográfiai mutatói miatt és azért, mert a kisebbség nagyobb része kistelepüléseken él. Az utóbbi időben az osztályindításhoz szükséges minimális létszám hiánya miatt egyre több kisiskolát zárnak be, de előfordul, hogy a bezárás előtt évekig működik még iskola a törvény által meghatározott létszámnál jóval kevesebb, akár 1-2-es osztálylétszámmal is (pl.: Pográny, Bodok). A csak alsó tagozatos iskolák tanulói 5. osztálytól a legközelebbi nagyobb település iskolájába járnak.

A magyar iskolába járó gyermekeknek mintegy 5%-a tanul egyházi iskolában, s csak egyetlen magániskola volt 9 tanulóval (a magániskolák alacsony számának gazdasági okai lehetnek). Szlovák tannyelvű alapiskolában a magyar nemzetiségű gyermekek mintegy 10%-a tanult. Ez jóval kedvezőbb arány, mint a rendszerváltozás előtti éveké, akkor ugyanis a magyar gyermekeknek több mint negyede járt szlovák tannyelvű iskolába. De a gyermekszám is jelentősen csökkent a 2000-es évek elejétől, mintegy 17%-kal.

A magyar nyelv és irodalom órakerete alapiskolában megfelelő, középiskolában azonban alacsony. A 2015. évi állami oktatási program céljai közül nagyon hiányzik a tantárggyal kapcsolatos, minden oktatási szinten megfelelő módon közvetítendő szimbolikus tartalom. Bár ezt a pedagógusok várhatóan pótolják, a kisebbségre nézve mindenképpen hiánynak tekinthető. A tananyag-

tartalom különösen az anyanyelvoktatásban vegyes színvonalú. Szükség lenne a készségfejlesztő oktatásra alkalmas, elméletileg egységes, funkcionális nyelv-szemléletre. A tananyagtartalom nem foglalkozik azzal a ténnyel sem, hogy a kisebbségi diákok többnyire nem a (magyar) standardot használják, s hogy a köznyelvet (annak ottani változatát) csak az iskolában tanulják, és azzal sem, hogy magukkal hozott nyelvváltozatuk nem értéktelenebb a standardnál, csak más a szerepe, használati köre (vö. Sándor 2019).

A középfokú oktatás. 2017-ben 25 magyar és szlovák–magyar közös **gimnázium** működött. A 19 állami gimnáziumban 2889 diák tanult, az 5 egyházi iskolában 361, az 1 magán-középiskolában pedig 178. A gimnáziumban magyar tannyelven tanuló diákok létszáma erőteljesebben csökkent 2003 és 2017 között, mint az alapiskolásoké, összesen több mint 43%-kal. A többségi tan-yelvű gimnáziumokban azonban a magyar nemzetiségű diákok létszamaránya ugyanakkora, mint 14 évvel korábban (több mint 16%). Ez az összehasonlítás arra mutat rá, hogy a magyar fiatalok, ahogy közelednek a továbbtanulás felé, inkább választják az államnyelvű iskolákat, hiszen továbbtanulási és érvényesü-lési lehetőségeik is tágabbak hazájukban szlovákul, mint magyarul.

A magyar nemzetiségű fiatalok 23 szlovák–magyar, valamint 8 magyar ma-gán- és 6 állami **szakközépiskolában** tanulhatnak magyarul, 2017-ben összesen 6160-an. Az ebben az iskolatípusban tanuló magyar nemzetiségűeknek ekkor 32%-a járt szlovák tannyelvű iskolába. A magyar tannyelvű oktatás a szakkö-zép- vagy szakiskolákban (vagy ilyen osztályokban) azonban nem valósul meg teljesen, hiszen a diákok a szakmai tárgyakat részben vagy egészében szlovákul tanulják. Hiányoznak a magyar nyelvű szaktanárok és szakkönyvek, így a tanulók szakmájuk terminológiáját magyarul alig vagy egyáltalán nem ismerik. Ez pedig nem valódi anyanyelvi képzés, és nem készíti fel a tanulókat arra, hogy a szakmá-jukat anyanyelven (is) ismerjék, sőt esetleg anyanyelvi környezetben műveljék. További gondot okozhat, ha a magyar nyelvű szakképzés regionális nyelven tör-ténik (pl. Rimaszombatban), mert bár ez természetesnek tűnik, pl. az elsajátított terminológia nem felel meg sem a magyar köznyelvinek, sem a szlováknak.

A tankönyvek. A szlovákiai magyar tannyelvű oktatásban használt tan-könyvek többsége tehát fordítás szlovákból, sőt csehből, a tankönyvproblémá-kat elsősorban ez okozza. A fordításokat általában magyar pedagógusok végzik

ugyan, de ők többnyire nem magyar nyelven szerezték diplomájukat, nincsenek tehát tisztában a magyar terminológiával, de általában a magyar szakszöveggel sem, szaklektor pedig nem ellenőrzi a fordításokat. A fordításból származó további súlyosan zavaró körülmény, hogy a tananyagot szlovák, esetleg cseh szempontból tárgyalják a tankönyvek, s a kisebbségek saját szemlélete nem jelenhet meg bennük. Különösen zavaró ez pl. a történelemkönyvek esetében, hiszen ezek idegen szemléletükkel egyértelműen identitás zavart is okozhatnak a kisebbségi tanulóknak. De jelent már meg néhány, a magyar oktatás számára készült tankönyv is, igaz, csak kiegészítő segédanyagként, ilyen pl. Kovács László és Simon Attila *A magyar nép története* című háromrészes könyve, valamint a zenei neveléshez szlovákiai magyar szakemberek és pedagógusok által írt tankönyvcsalád CD-melléklettel.

A felsőoktatás. A szlovákiai magyarság soraiban az utóbbi évtizedekben sokkal kevesebben vannak a felsőfokú végzettségűek, mint a szlovák társadalom átlaga. A magyar értelmiség és szakembergárda magyar nyelvű képzését csaknem 2000-ig az óvópedagógus- és tanítóképzésen kívül szinte csak a magyar nyelv és irodalom szakos tanárképzés jelentette. Mára létrejött egy magyar tanítási nyelvű egyetem, és több helyen is folyik a magyar szakon kívül másféle képzés is.

A Selye János Egyetem (Révkomárom) Szlovákia egyetlen magyar oktatási nyelvű egyeteme. 2004-ben kezdte meg működését, tanárképző karán humán- és természettudományi szakokon folyik képzés, ezenkívül óvodai és elemi pedagógiai szakokon is. Első 15 évében mintegy 8000 diplomát adott ki az egyetem (a doktori diplomákkal együtt).

A Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara biztosítja a magyar nyelvű pedagógusképzést (óvodapedagógus, tanító, tanár, ez utóbbi magyar nyelv és irodalom szakon). A vegyes lakosságú területek önkormányzatai, állami intézményei, a magánszféra, továbbá a civil szektor számára olyan szakembereket is képez, akik a kultúra, a szociális ügyek, a közigazgatás, a regionális politika, a gazdaság-szervezés és az idegenforgalom területén megfelelnek az európai integrációs feltételeknek, és elősegítik a régiók felzárkóztatását. A több száz magyar diákot oktató karon öt tanszék és két intézet működik.

A **Comenius Egyetem** (Pozsony) bölcsészkarának Magyar nyelv és irodalom tanszékén jelenleg magyar szakos tanár- és tolmácsképzés, hungarológiai, valamint finn nyelvi és irodalmi képzés folyik BA- és MA-rendszerben.

A Besztercebányai **Bél Mátyás Egyetem** 1998-ban létrehozott hungarológiai (hungarisztika) tanszéke 2016-ban megszűnt. Működése idején fordítókat és tolmácsokat képzett, pedagógusokat nem.

Az 1998 óta működő **Eperjesi Egyetem** az országban az egyedüli felsőoktatási intézmény, amelyben minden számottevőbb kisebbség kutatásával, nyelvének oktatásával foglalkoznak. Az egyetemen a 2012/13-as tanév óta működik a Magyar Nyelvi és Irodalmi Intézet, Kelet-Szlovákiában ez az első ilyen képzési lehetőség, és magyartanárokat is képeznek.

3.4. Egyéb területek

A nyelvtudomány és nyelvi szolgáltatások. A magyar szakon is képzést indító egyetemek munkatársai kiterjedt nyelvészeti kutatásokat folytatnak. A kisebbségi nyelvhasználat szempontjából fontos, hogy a szlovákiai magyar nyelvet, a nyelvhasználatot társadalmi összefüggéseiben, kisebbségi nyelvi helyzetét figyelembe véve vizsgálják szociolingvisztikai és a kontaktológiai szemlélettel (vö. Szabó Mihály–Lanstyák 2011, 7.).

Szlovákiai magyar nyelvészek vezető szerepet játszottak a Termini Egyesület és Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat létrehozásában. A kutatóhálózatnak minden Kárpát-medencei régióban van nyelvi irodája, és hozzá kapcsolódik a Termini-szótár, valamint adatbázis kezdeményezése és folyamatos építése is. 2007 óta online is elérhető a szótár, azokat a magyarországiaktól eltérő, idegen eredetű szavakat (kontaktusnyelvi szavakat) tartalmazza, amelyeket a Kárpát-medencében, az országhatáron túl élő magyarok használnak.

A Gramma Nyelvi Iroda elsősorban nyelvhasználati tanácsadással foglalkozik, különösen a terminológiai megfeleltetés területén.

A kultúra. A Szlovák Kulturális Minisztérium mellett működik egy, a kisebbségek képviselőiből álló szakbizottság. Ennek feladata az állami költségvetésből a nemzetiségi kultúrára szánt források elosztása pályázati rendszer-

ben. Évente egyszer kerül sor a pályázat kiírására. A magyar kisebbség, amely a nemzetiségek több mint 90%-át adja Szlovákiában, általában számaránya alatt részesül ebből a pénzből, nagyjából 50%-ban. Szervezeteik, intézményeik ennek ellenére szép számmal vannak.

A Csemadok korábban kulturális és magyar társadalmi és oktatási érdekvédelmi szervezet volt, ma elsősorban kulturális szervezet.

A magyar kisebbségnek vannak színházai (a Komáromi Jókai Színház, a kassai Thália Színház, a dunaszerdahelyi Szerdahelyi Városi Színház), múzeumai (a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma, a komáromi A Duna Mente Múzeuma), könyv- és lapkiadói (Pannónia, Kalligram, NAP Kiadó, Lilium Aurum, Vox Nova, Madách, Posonium, AB-ART Kiadó, Méry Ratio stb.), tudományos intézményei (Fórum Kisebbségkutató Intézet, Gramma Nyelvi Iroda, Mercurius Társadalomtudományi Kutatócsoport, Bibliotheca Hungarica – 1997-től a Fórum Kisebbségkutató Intézet részeként), tudományos és kulturális folyóiratai (*Fórum Társadalomtudományi Szemle, Katedra, Irodalmi Szemle, Kalligram*).

A média. Szlovákiában jelennek meg magyar lapok: *Új Szó* (napilap), *Tűcsök, Tábornút, Göncölszékér* (gyermeklapok), *Csallóköz, Szabad Újság, Vasárnap* (hetilap), *IFI, Új Nő, Jó Gazda* (havilap); regionális lapok: *Gömörország, Kassai Figyelő, Castrum Novum* (Érsekújvár), *Honti Lapok* (Ipolytő), *Komáromi Lapok, Párkány és Vidéke, Somorja és Vidéke*. Megjelenésüket az állam, magyarországi alapítványok és civil szervezetek támogatják.

A Szlovák Rádió nemzetiségi adója a Pátria Rádió, magyar műsorait Pozsonyban, egyéb nemzetiségi és etnikai műsorait pedig a kassai stúdióban készítik. A magyar nyelvű adás heti 56 óra 10 perc.

A Szlovák Televízióban működik a Magyar Műsorok Szerkesztősége. A napi ötperces híreken kívül hétfőnként 26 perces adásidővel rendelkeznek, és kéthetente sugároz negyvenperces, aktuális kérdésekkel foglalkozó vitaműsort. A magyar nyelvű adásokat a nyelvtörvénynek megfelelően szlovákul feliratozzák, emiatt nem lehetséges élő adást sugározni, és a feliratozással a műsorkészítésnek a költsége is megnövekedik. Sem a műsoridő, sem az anyagi feltételek nem elégségesek a kisebbségi részarányának megfelelő műsorok sugárzásához.

A sajtóban és elektronikus médiában megjelenő hirdetésekre, reklámokra ugyanaz vonatkozik, mint a közterületi feliratokra, az államnyelvtörvény szerint a magyar nyelvű reklámoknak is meg kell jelenniük szlovákul is. Ha ez nem teljesül, büntetéssel sújtják a sajtóterméket, rádiót vagy televíziót (pl. a regionális adókat). A kétnyelvűség miatt nagyon megdrágul a reklám, ezért nem is működnek kisebbségi nyelvű kereskedelmi tévéadók Szlovákiában.

A magyar nyelvű sajtóban a helynevek (közigazgatási egységek nevei) magyarul jelennek meg annak ellenére, hogy az államnyelvtörvény szerint ezeket is kétnyelvűen kellene írni, és egyelőre nem történtek lépések a szabály végrehajtására.

Az egyházak és a vallásgyakorlás. 1991-ben a szlovákiai magyarok 64,9%-a vallotta magát római katolikusnak, 1,4% görögkatolikusnak, 11,4% reformátusnak, 2,2% evangélikusnak, 12,9% nem jelölt meg felekezetet, 0,6% pedig a felsoroltakon kívüli felekezetet határozott meg. A háború után elkobzott egyházi vagyont a 1993. évi, az *egyházi javak visszaszolgáltatásáról szóló törvény* értelmében a szlovák állam visszaadta, de pl. a református egyháznak – amely kifejezetten magyar egyház Szlovákiában – csak részleges kárpótlást biztosított, mégpedig az akkor 48 éves és jogsértő beneši dekrétumokra, a kollektív bűnösségre hivatkozva.

A református egyház rendelkezik kellő számú lelkésszel, mivel Révkomáromban van teológusképzés. A magyar evangélikusok mintegy 10-15 ezren vannak egy erősen szlovák identitású egyházon belül, és gyakorlatilag magyar ajkú lelkész nélkül.

A Szlovákiában élő magyar katolikusok 235 plébániához tartoznak. Jelenlétük hiányuk van magyar papokban, ugyanis megoldatlan a magyarpap-képzés. 1990 óta kéri az önálló magyar püspökség kialakítását, de még azóta sem jött létre, ez pedig hatással van a papképzés és az iskolaalapítás helyzetére is. Ez elsősorban a szlovákiai püspökkari konferencia, valamint a Szentszék hatásköre lenne, de mintha az ország római katolikus egyházi vezetése nem akarna a szlovák politikával szembenemenni. A 11 magyar görögkatolikus plébánia két esperességhez tartozik, a hívek közel tízezen vannak 12 magyar pappal.

4. Javaslatok a magyar kisebbség helyzetének alakítására

A nyelvhasználati helyzet változtatást igénylő tényezők. A szlovákiai magyar nyelvhasználat nem kielégítő helyzetének három fontos tényezője van: (a) maga a szabályozás nem támogatja a magyar nyelv használatát, (b) a szabályozás megengedő, de sokszor ellentmondásos, és késlekedik, illetve nem valósul meg a végrehajtás, (c) a nyelvhasználók hozzáállása gátolja az anyanyelvhasználatot. Ezek a tényezők bármelyik nyelvhasználati szintéren és akár egyszerre is jelentkezhetnek. A szinterek jellege szerint azonban egyes tényezők domináns szerepet játszhatnak.

Mindhárom akadályozó tényező más eszközökkel befolyásolható, más megoldást kíván, de egy időben, párhuzamosan kell kezelni őket. Mivel a Szlovákia létrejötte óta eltelt időben a kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó jogszabályok lényegesen nem módosultak, vagy ha igen, a nyelvhasználat szempontjából inkább negatív irányba, a törekvéseknek nem elsősorban a törvényalkotás szorgalmazására kell irányulniuk. A korábbinál azonban nagyobb figyelmet kell fordítani a kisebbségi nyelvtörvény egyes pozitív rendelkezéseinek végrehajtására, valamint a nyelvhasználók jogérvényesítő viselkedésének bátorítására.

A változtatás résztvevői. A nyelvhasználat gyakorlati akadályainak csökkentésében, esetleg megszüntetésében tehát **a szlovák állam** mellett **a szlovákiai magyar közösség**, valamint **a magyar állam** és a határon túl is képviselt bármely **magyar egyház** is részt vehet. A szlovák állam tehetne a legtöbbet a magyar nyelv használatának megkövetelésével és költségvetési források biztosításával, tehát a meglevő, törvényben rögzített jogok végrehajtásával. De ennek a célnak az eléréséhez szükséges a hivatalnokok és állampolgárok tájékoztatása kötelességeikről és jogaikról, valamint a hivatalnokok nyelvi és módszertani képzése. Az állam részvétele nélkül is megvalósítható néhány rész cél, pl. a közigazgatásban használt formanyomtatványok és iratminták lefordítását, magyar nyelvű sablonszövegek létrehozását stb. elvégezhetné a magyar kisebbségi civil

szektor is. Az üzleti szféra által használt egynyelvű szlovák feliratok és reklámok esetében is az állam tudna eljárni a leghatékonyabban, de a Kétnyelvű Dél-Szlovákia Mozgalom⁵¹ és más civil csoportok sikerei azt mutatják, ezen a téren is előre lehet lépni állami támogatás nélkül is.

A nyelvhasználati szabályozás átalakítása. Vannak olyan területek, ahol a nyelvhasználati szabályozás változása nélkül nem lehetséges az előrelépés, a kedvezőbb szabályozás megfelelő gyakorlati lépésekkel együtt segíthet a nyelvhasználati gyakorlaton. Ennek az elérésében a szlovákiai magyar politikai pártok eddig nem voltak hatékonyak. A Szlovákiai Magyarok Kerekasztala biztosíthatná egy komolyabb társadalmi vita szervezését arról, hogy milyen szabályozásra lenne szükség. A szabályozás célja kettős lenne:

- a) a magyar identitású lakosok számára **anyanyelvük minél szélesebb körű** kényelmes és zaklatásmentes **használatának biztosítása**,
- b) olyan **nyelvi környezet** megteremtése, amelyben magyarnak lenni, magyarul beszélni természetes, és amelyben a magyar nyelv elsajátítása is természetes lehet, és előnyt jelenthet a fiatalok és a más anyanyelvűek számára is.

4.1. A szabályozás fokozatai

- a) A jelenlegi jogok érintetlenül hagyásával meg kell teremteni **gyakorlati alkalmazásuk feltételeit**. Ehhez egy olyan kisebbségi nyelvtörvényt szükséges alkotni, amely a széttagozott szabályozást egységbe foglalná, ezzel a belső ellentmondásokat feloldaná, tehát növelné a szabályok áttekinthetőségét. Remélhető, hogy ezzel szemben lenne a legkisebb a társadalmi és politikai ellenállás.

51 A Dél-Szlovákia (KDSZ) civil szerveződés 2011 óta aktívan részt vesz a magyar kisebbség jogai, így nyelvi jogai hiányainak pótlásában. Aktivistái először névtelenül tevékenykedtek, később a nyilvánosság elé is kiálltak. Nevükhöz fűződik a dél-szlovákiai települések helységnevtábláinak, vasúti tábláinak „végigmatricázása”, magyar nyelvű feliratokkal való ellátása a meglevő szlovák mellett, tehát kétnyelvűsítése. Facebook-oldaluk is van, most például a 2021. évi választások előtt az anyanyelv fontosságáról, a szavazás tétjéről tesznek közzé képeket, szövegeket (nagyon kulturált formában).

- b) Erősebb cél a **magyar nyelv hivatalos nyelvvé nyilvánítása**, a szlovák nyelvvel azonos szintű státusának rögzítése. Ilyen körülmények között töltethetne be érdemi szerepet a közszférában, a bírósági, a közigazgatási eljárásokban stb. Ezzel a magyar nyelv munkaerő-piaci értéke is növekedne, és a magánszférára is komoly hatással lenne, mivel eloszltná a jelenleg meglevő bizonytalanságot, sokszor félelmet a magyarnyelv-használattal kapcsolatban.
- c) Hosszú távon szükséges a **magyar mint kisebbségi nyelv bizonyos mértékű előnyben részesítése**. Ennek szlovákiai megvalósítása jelenleg utópia, de a stratégiai tervezésben távlati célként érdemes rögzíteni.

4.2. A szabályozás átalakításának javasolt menete

- a) **Szakmailag megalapozott javaslatok elkészítése.** Magas színvonalú és alaposan megindokolt javaslatok készítése minőségi előrelépést jelenthet. A magyar pártok és a civil szféra együttműködésben láthatná el ezt a feladatot úgy, hogy az egyes határon túli régiók magyar szervezetei közötti tapasztalatcsere eredményeit is felhasználják.
- b) **A társadalmi vitában rejlő lehetőségek kiaknázása.** Elsősorban a többségi társadalommal való kommunikációban vannak kihasználatlan lehetőségek, az eddigi viták ugyanis csak magyar belügynek számítottak. Jó lenne némileg oszlatni a többségi társadalomban a magyarság helyzetéről és igényeiről élő meglehetősen torz képet. A vitának célzottnak kell lennie, és hatékonyságához gondos előkészítésre van szükség. A kisebbségi közösségen belül is szükség van a további vitákra és olyan tájékoztatásra, amely abban segíti a közösség tagjait, hogy tisztábban lássanak, valamint felhívja figyelmüket a már meglevő jogaikra.
- c) **A nemzetközi jogi lehetőségek aktívabb kihasználása.** Ha a nemzetközi dokumentumok és jogi lehetőségek nem kényszeríthetik is a szlovák államot álláspontja megváltoztatására, pártatlanságuk miatt álláspontjuk jelentős politikai szerepet kaphat. A nemzetközi ajánlások hazai megismertetése, a kisebbség képviselőinek az érvényesítésükben való részvétele szintén fontos.

- d) **A magyar állam szerepe** e téren az, hogy kétoldalú szerződésekkel, a jó viszony fenntartásával motiválja a szlovák kormányt álláspontja átgondolására. A kisebbséget törekvéseikben támogató magyar kormány segíthet a legtöbbet, ez a támogatás vezethet a leginkább eredményre. A mai szlovák–magyar viszony ismeretében ez talán nem is lehetetlen. Ezenkívül a Magyarországról szervezett magyar–magyar találkozók – a szükséges országos magyar fórumok és viták mellett – minden kisebbségi magyar közösség számára szükségletnek számítanak, hiszen belőlük mindannyian meríthetnek.

IRODALOM

- Fiala-Butora 2012.** Fiala-Butora János: A magyar nyelv jogi helyzete Szlovákiában. In: Eplényi Kata – Kántor Zoltán (szerk.): *Térvesztés és határtalanítás. A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai*. Nemzetpolitikai Kutatóintézet – Lucidus Kiadó, Budapest, 2012. 144–171. <https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2019/02/Tervesztes-es-hatartalanitas-7.pdf>; a letöltés időpontja: 2020. április 10.
- Kapitány 2015.** Kapitány Balázs: Külhoni magyar közösségek. In: Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré*. KSH NKI, Budapest, 2015. 227–240. <https://demografia.hu/kiadvanyokononline/index.php/demografiaiportre/article/view/2476/2484>; <http://mek.oszk.hu/10400/10478/10478.pdf>; a letöltés időpontja: 2020. április 15.
- Katona 2011.** Katona Flóra: A magyar–szlovák alapszerződés másfél évtized távlatából. *Pro Minoritate*, 30. 2011. 1. sz. 122–147. <https://prominoritate.hu/wp-content/uploads/2019/05/ProMino11-1-08-Katona.pdf>; a letöltés időpontja: 2020. december 10.
- Lanstyák 2000.** Lanstyák István: *A magyar nyelv Szlovákiában*. Osiris Kiadó – Kalligram Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest–Pozsony, 2000.
- Lanstyák–Szabó Mihály 2002.** Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella: *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2002.
- Sándor 2019.** Sándor Anna: A magyar nyelvjárások jelene és jövője Szlovákiában. In: Bódi Zoltán – Ferenczi Gábor – Pál Helén (szerk.): *A magyar nyelvjárások a XXI. században – nyelvstratégiai megközelítésben*. Magyar-ságkutató Intézet, Budapest, 2019. 87–110.
- Simon 2017.** Simon Szabolcs: A szlovákiai magyar oktatáspolitikai helyzet és a hazai tankönyv- és tantervkutatás újabb eredményeihez. In: Lőrincz Julianna – Simon Szabolcs (szerk.): *A tankönyvkutatás szakmai, módszertani kérdései*. Selye János Egyetem, Komárom. 9–31.
- Simon 2020.** Simon Szabolcs: Kétnyelvűség, nyelvi tájkép a szlovákiai Komárom városában. *Hungarológiai Közlemények*, 2020. 3. 13–30. Bölcsészettudományi Kar, Újvidék.

- Szabó Mihály 2017.** Szabó Mihály Gizella: A magyar nyelv használata a közigazgatásban a Magyarországgal szomszédos országokban. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat, Budapest, 2017. 299–320. Szlovákiára vonatkozóan: 308–310.
- Szabó Mihály–Lanstyák 2011.** Szabó Mihály Gizella – Lanstyák István (szerk.): *A nyelv. Magyarok Szlovákiában VII. kötet*. Bevezetés. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2011. <http://mek.oszk.hu/10400/10478/10478.pdf>; a letöltés időpontja: 2020. április 18.
- Vančo 2017.** Vančo Ildikó: A határon túli magyar tannyelvű és magyar tematikájú közoktatás. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat, Budapest, 2017. 357–430. Szlovákiára vonatkozóan: 370–383.
- Vančóné 2011.** Vančóné Kremmer Ildikó: Megjegyzések a szlovákiai magyar felsőoktatásról. In: Szabó Mihály Gizella – Lanstyák István (szerk.): *A nyelv. Magyarok Szlovákiában VII. kötet*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2011. 539–545. <http://mek.oszk.hu/10400/10478/10478.pdf>; a letöltés időpontja: 2020. április 18.

SZLOVÉNIA

1. Demográfia

Szlovénia, teljes nevén a Szlovén Köztársaság lakossága a 2018. évi népszámlálás szerint 2 066 880 fő. 89%-uk szlovén nemzetiségű, 10%-uk a volt Jugoszlávia népei együttesen (horvátok, szerbek, bosnyákok), 0,5%-uk olasz, és ugyanekkor a magyar kisebbség aránya is (10 334 fő). A kis létszámú magyar közösség az ország északkeleti részén, a Muravidéken él. Az ország hivatalos nyelve a szlovén, de a magyar határ mellett a magyar, az olasz határ mellett az olasz is hivatalos nyelv.

A magyar őshonos kisebbség által (is) lakott települések a szlovén–magyar határ mentén, a Muravidéken 50 km hosszú és 3-10 km széles sávban húzódnak. Két csoportjuk van: a Lendva-vidékiek és az Őrségiek. A Lendva-vidéki magyarok települései: Dobronak, Zsitkóc, Kámaháza, Göntérháza, Radamos, Hidvég, Bánuta, Hosszúfalu, Hosszúfaluhegy, Lendva, Lendvahegy, Alsólakos, Felsőlakos, Gyertyános, Kapca, Kót, Csente, Petesháza, Hármasmalom, Völgyifalu, Pince, központjuk Lendva. Az Őrség-peremvidéki magyarok csoportjához tartozók települései: Hodos, Kapornak, Domonkosfa, Szerdahely, Pártosfalva, Kisfalu, Csekefa és Szentlászló. Szlovéniában máshol is élnek még magyarok, de elenyésző számban. Nagyobb létszámú magyar szórvány Muraszombatban és Ljubljánában található.

2. A nyelvhasználatra vonatkozó törvények, a nyelvpolitika jogi dokumentumai

Szlovéniában a kisebbségekre (is) vonatkozó jogi dokumentumokat ott élő magyar szakértők munkáinak segítségével értelmezem: általánosságban első-sorban Göncz Lajos tanulmányára (Göncz 2012), valamint Szépfalusi István és szerzőtársai monográfiájára (Szépfalusi 2012) támaszkodom, a közigazgatási nyelvhasználat leírásában Szabó Mihály Gizellára (Szabó Mihály 2017), a kisebbségi anyanyelvű oktatásában pedig Bence Lajosra (Bence 2005) és Vančo Ildikóra (Vančo 2017).

2.1. Nemzetközi dokumentumok

Szlovénia az Európa Tanács *Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről* című dokumentumát 1995-ben írta alá és 1998-ban ratifikálta, *A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartáját* 1997-ben írta alá, 2000-ben ratifikálta, és 2001-ben lépett hatályba. Az ország – a jelentések szerint is – törvényileg eleget tesz vállalt feladatainak. A Magyarországgal szomszédos országok közül az egyetlenként biztosít a nemzeti kisebbségeknek lakóhelyükön kollektív jogokat, e területen kívül pedig egyéni jogokat (pl. az igazságszolgáltatásban).

2.2. Kétoldalú egyezmény

Szlovénia önállósulását követően rövidesen, 1992-ben létrejött *A Magyar Köztársaságban élő szlovén nemzeti kisebbség és a Szlovén Köztársaságban élő magyar nemzeti közösség különjogainak biztosításáról szóló egyezmény*. Ebben az egyezményben a két ország kölcsönösen felelősséget vállal egymás nemzeti kisebbsége, a muravidéki magyar és a rábavidéki szlovén kisebbség védelméért, rendelkeznek a kisebbségek identitásának megőrzéséhez és tényleges egyenlőségéhez szükséges egyéni és kollektív különjogokról. Az

itt lefektetett alapelvekhez az elmúlt évtizedekben végig ragaszkodott mindkét fél.

Az egyezmény részletesen foglalkozik a nyelvhasználat, az oktatás, a kultúra, a tömegtájékoztatás, a tudományos kutatás, a politikai képviselet és az anyanemzettel való kapcsolattartás kérdéseivel. A felek ezenkívül elkötelezték magukat a kisebbségek gazdasági életének fejlesztése, valamint a vállalt kötelezettségek megvalósításához szükséges anyagi szükségletek fedezése mellett. Az egyezmény értelmében működik egy kormányközi kisebbségi vegyesbizottság (KKV), ez felváltva ülésezik a két országban, és arra hivatott, hogy ellenőrizze a rendelkezések megvalósítását, és javaslatokat tegyen az országoknak.

2.3. A szlovén jogi szabályozás

A mai Szlovénia (Szlovén Köztársaság) az 1. világháború után, a Monarchia összeomlásával a Szerb–Horvát–Szlovén, majd a Jugoszláv Királyság része lett. A 2. világháború idején megszállás alatt állt, 1945 decemberétől pedig Jugoszlávia része lett önálló tagköztársaságként. Jugoszláviától való függetlenségét 1991-ben mondta ki, 2004-ben a NATO és az Európai Unió tagja lett.

Az alkotmányban és a különböző jogszabályokban a kisebbségeknek három típusát különböztetik meg. Az őshonos nemzeti kisebbségek kategóriájába a muravidéki magyar és a tengeremelléki olasz közösség tartozik. E két népcsoportra vonatkozó kisebbségvédelmi modell az ún. nemzetiségi különjogokra épül, tehát a pozitív diszkrimináció elvét alkalmazza. A roma közösséget „etnikai csoport” néven említik, jogaik hasonlóak, mint a két őshonos nemzeti közösségéi, de nyelvük használatát ezekénél gyengébben biztosítják. A harmadik kisebbségi kategória az ún. migrációs csoport, ebbe az egykori Jugoszlávia népeihez tartozókat sorolják. Az országban szétszórta, területhez nem köthetően élnek, így kisebbségi jogaik általában nem kollektívek, hanem egyéni.

Szlovéniában az őshonos nemzeti közösségek nyelvhasználatára jogilag rendezett, hiszen az alkotmány, valamint mintegy harminc törvény és hasonló számú rendelet foglalkozik ezzel a kérdéskörrel. De a nemzeti közösségek, elsősorban a magyarok és az olaszok megtapasztalják, hogy a jogszabályok a gyakorlatban nem érvényesülnek megfelelően.

2.4. Az alkotmány

A nemzeti kisebbségek nyelvhasználatára vonatkozó legfontosabb rendelkezések alapja Szlovéniában az alkotmány, és az volt már az egypártrendszerben (1974) és közvetlenül a rendszerváltozás és önállósulás után is. A kisebbségekhez való pozitív hozzáállásnak több oka is volt: a jugoszláv testvériség-egység hagyománya, a kétoldalú kapcsolatok fontossága más országokkal, és szlovén szempontból még erősítette a kisebbségpolitikát, hogy a szomszédos országokban sok szlovén élt és él.

A *Szlovén Köztársaság Alkotmányának*⁵² 11. cikkelye kimondja, hogy „Szlovéniában a szlovén a hivatalos nyelv. Azoknak a közösségeknek [tkp. önkormányzatoknak] területén, ahol az olasz vagy a magyar nemzeti közösség él, az olasz, illetve a magyar nyelv is hivatalos nyelv.” Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a mintegy harminc magyarok lakta település esetében valamennyi államigazgatási és önkormányzati hivatalban, közintézményben, valamint a társadalmi élet valamennyi területén – formálisan – a magyar nyelv hivatalos nyelv, egyenrangú a szlovénnal. Az alkotmány keretében a többi, a nyelvhasználat alkalmazása tekintetében fontos rendelkezés túlnyomórészt a 64. cikkelyben található. E különjogok legfontosabbjai a következőkben olvashatók.

Az alkotmány az őshonos olasz és magyar nemzeti közösségeknek és ezek tagjainak biztosítja a jogot nemzeti szimbólumaik szabad használatára és arra, hogy nemzeti identitásuk megőrzése céljából szervezeteket alapítsanak, fejlesszék gazdasági, kulturális és tudományos kutatói tevékenységüket, lehessen saját tömegtájékoztatásuk és könyvkiadásuk. A továbbiakban tárgyalt törvényekkel összhangban az alkotmány szerint e nemzeti közösségeknek és tagjaiknak joguk van a saját nyelvükön való nevelésre és oktatásra, valamint e nevelés és oktatás alakítására és fejlesztésére. Törvény határozza meg azokat a területeket, amelyeken a két tannyelvű oktatás kötelező. Az alkotmány a nemzeti közösségeknek és tagjaiknak biztosítja a jogot az anyanemzetükkel és ezek országával fennálló kapcsolatok fenntartására. Az állam anyagilag és erkölcsileg is támo-

52 A Szlovén Köztársaság Alkotmánya 2011 (új magyar nyelvű fordítás)

gatja e jogok gyakorlását. Azokon a területeken, ahol e közösségek élnek, tagjaik saját jogaik érvényesítése érdekében önkormányzatokat alapítanak. Javaslatukra az állam e nemzeti önkormányzatokat felhatalmazhatja az állam hatáskörébe tartozó meghatározott feladatok ellátására, valamint biztosítja az ezek elvégzéséhez szükséges forrásokat. A két nemzeti közösség közvetlen képvisellel rendelkezik a helyi önkormányzat képvisleti szerveiben és az Országgyűlésben. Törvény szabályozza az olasz, valamint a magyar nemzeti közösség helyzetét és jogaik érvényesítésének módját azokon a területeken, amelyeken élnek, a helyi önkormányzatok ezzel kapcsolatos kötelezettségeit, valamint azokat a jogokat, amelyeket e nemzeti közösségek tagjai a meghatározott területeken kívül is érvényesíthetnek. Ezek a jogok mindkét nemzeti közösségnek és tagjaiknak létszámukra való tekintet nélkül járnak. Azokat a törvényeket és előírásokat, amelyek kizárólag e nemzeti közösségek alkotmányban meghatározott jogainak érvényesítésére vonatkoznak, csak a közösségek képviselőinek beleegyezésével lehet elfogadni. Eszerint a kisebbségi és a kisebbségi nyelvi jogok tekintetében autonóm területről beszélhetünk. A valódi kisebbségi autonómia azonban még sincs biztosítva, hiszen a nemzeti közösségek tanácsai (tulajdonképpen kisebbségi önkormányzatok) döntéseiket csak az illetékes önkormányzati tanáccsal vagy állami szervvel való egyeztetés útján hozhatják meg.

Az alkotmány szellemében legalább 50 olyan törvény született – az oktatási törvényt leszámítva is –, amely a két őshonos nemzeti közösség nyelvhasználati jogait írja le az élet legkülönbözőbb területein.

2.5. A közigazgatás

*A szlovén nyelv nyilvános és hivatalos használatáról szóló törvénynek*⁵³ az őshonos nemzeti kisebbségek anyanyelvhasználatára vonatkozó rendelkezése 3. cikkelyében azt mondja ki, hogy azoknak az önkormányzatoknak a területén, ahol a magyar és az olasz nemzeti közösségek élnek, a magyar és az olasz nyelv mint hivatali nyelv használata aszerint történik, ahogyan a törvények a szlovén nyelv

53 *Zakon o javni in uradni rabi slovenščine 2002, (EPA 420/3) (a szlovén nyelv nyilvános és hivatalos használatáról rendelkező törvény)*

hivatali használatát előírják. Ez azt jelenti, hogy ez a törvény is megerősíti az alkotmányban rögzítetteket, tehát hogy a magyar és az olasz nyelv azonos jogú a szlovénnal. Bárki, a szlovén nemzetiségű is, ha céget működtet vagy egyesületet alapít olyan területen, amely nemzetiségileg vegyes, köteles kétnyelvű cégfeliratot kihelyezni.

2.6. Az oktatás

A szlovén kormány honlapján található meg azok a törvények, rendeletek és szabályozások, amelyek a nemzeti kisebbségek jogait fektetik le.⁵⁴ Ezek között van az általános iskolákról és a középiskolákról rendelkező törvény is, maga az oktatás pedig a Szlovén Köztársaság Oktatási, Tudományos és Sportminisztériuma alá tartozik. Jellemző, hogy az oktatással foglalkozó szakmunkák nem neveznek meg konkrét oktatási törvényeket. Ez abból következhet, hogy a szlovéniai kisebbségi oktatási rendszerre vonatkozóan több mint fél évszázada következetesen a két tannyelvű oktatás szerepel a törvényi szabályozásban, a lényegét kevésbé érintő módosításokkal.

A törvények már korábban is lehetővé tették, s ma is lehetővé teszik, hogy a Muravidék általános iskoláiban (1959 óta) és egyetlen középiskolájában (1981 óta) folyamatosan két tannyelvű oktatás folyjon, tehát a többségi szlovén és a kisebbségi magyar nyelv oktatása kölcsönös és egyenrangú. Ezzel az volt az eredeti cél, hogy a két nyelv tanulása lehetővé tegye a szaktantárgyak esetében a mindkét nyelven tanulást, a nyelvi, a szaknyelvi készségek fejlesztését, tehát a többségi szlovén és a kisebbségi magyar diákok kétnyelvűvé válását. A modell a gyakorlatban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, hiszen eredményeként inkább csak a magyarok válnak kétnyelvűvé, a szlovénok pedig általában értenek, beszélnek valamennyit magyarul.

Magyar nyelvű felsőoktatásra, pedagógusképzésre csak a Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén van lehetőség.

54 http://www.un.gov.si/si/zakonodaja_in_dokumenti/pravni_predpisi_italijanska_in_madzarska_narodna_skupnost

2.7. Kutatás

Anyanyelvű kutatásokra törvényileg van lehetőség. A tanulmányok többsége a helyi magyar kisebbség helyzetével, jogaival, társadalmi szerepével, oktatásával stb. foglalkozik, és Szlovénia mellett Magyarországon és a Kárpát-medence magyarok is lakta régióiban jelenik meg.

2.8. Egyéb területek

A kultúra, a tömegtájékoztatás és a vallási élet területén az őshonos kisebbségek, így a magyar is, az alkotmányban biztosított szabadságot élveznek. A kulturális területeken és a nemzetiségi tájékoztatás fenntartásában már a 70-es évek második felétől kezdve folyamatos az állam anyagi támogatása.

3. A törvények érvényesülése és helyzetkép a magyar kisebbségi nyelvhasználatról

3.1. Nemzetközi dokumentumok

Az e dokumentumokban lefektetett követelményeknek Szlovénia teljes körűen eleget tesz, sőt, túl is szárnyalja őket egyes intézkedéseivel. Kiemelendő, hogy a Magyarországgal szomszédos országok közül ez az egyetlen, ahol a nemzeti kisebbségeknek lakóhelyükön kollektív jogokat biztosítanak, e területen kívül pedig pl. az igazságszolgáltatásban egyéni jogokat.

A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájában szereplő elvárásokon kívül számos területen alkalmaz az állam a kisebbségekre nézve pozitív hatású rendelkezéseket. Például az állami költségvetés keretében biztosítva van az ún. kétnyelvű pótlék azoknak a közszférában tevékenykedő alkalmazottaknak, akiknek a munkaköri leírásában a kétnyelvűséget a törvény előírja. Adódik ugyan számos rendszerbeli probléma és következetlenség, a kétnyelvűség

alkalmazása szempontjából azonban meghatározó és előremutató tényező a szlovéniai megoldás.

3.2. Kétoldalú egyezmény

A Magyarország és Szlovénia közötti jó kapcsolatok hatással voltak a kisebbségek helyzetére, de a kétoldalú kisebbségi szerződés rendelkezései nem érvényesültek mindig maradéktalanul.

A szlovén–magyar kisebbségi vegyesbizottság ülésein a szlovéniai magyarok aktuális képviselője (a Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösségnek, a MMÖNK-nek mindenkori elnöke) általában az oktatás és a gazdaság kérdéseit vetette fel. Így érték el a Magyarországon szerzett diplomák honosítását, azt, hogy javult a kétnyelvű oktatás minősége, hogy a ljubljanei egyetemen választott tantárgyként ingyenesen lehet magyar nyelvet tanulni. A gazdaság és az infrastruktúra terén valódi eredmény csak a 2010-es esztendőben született a szlovéniai magyarok számára. A két ország között pl. határátkelők, majd új utak létesültek. De hiányként jelezték a szlovéniai magyarok képviselői, hogy nincsenek biztosítva az iskolákban megfelelő magyar nyelvi kompetenciájú szaktanárok, a közszférában pedig a magyarul jól tudó ügyintézők.

3.3. A belső jogszabályok érvényesülése

A szlovéniai kisebbségi jogszabályok sokszor nehezen érvényesülnek. Ez kevésbé vonatkozik az ún. külső kétnyelvűségekre (tehát a helységnévtáblákra, földrajzi nevekre, cégtáblákra stb.), sokkal inkább a közhivatalok magyar nyelvhasználatára és a különböző tisztségek és munkahelyek betöltésére. Ezekben sokszor súlyos hiányok tapasztalhatók. Többek között ezért is csökken a magyar nyelv társadalmi presztízse a magas színvonalúnak értékelhető szlovéniai kisebbségvédelmi és nyelvpolitikai rendszer ellenére. A magyar nyelv státusát és presztízst befolyásolta a Muravidéken az 1959/60-as tanévvel bevezetett kétnyelvű oktatási modell is, amelynek megvalósulása során a magyar nemzeti kisebbség nyelve nem közeledett a szlovénnal azonos státus felé, inkább egyre távolodott tőle. A jogi rendezés és a gyakorlat között óriási tehát a különbség, ez a magyar

nemzeti közösség érdekvédelmi szervezeteit a 21. század második és harmadik évtizedének fordulóján nehéz nyelvpolitikai és stratégiai feladatok elé állítja.

A kisebbség jogainak meglétét bizonyítja azonban a Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Község (rövidítve MMÖNK) léte és működése. A Muravidéken élő őshonos magyar nemzeti közösség önkormányzati, érdekvédelmi és egyéb politikai tevékenységét és feladatait látja el központi szervezetként 1975 óta. Ez a szervezet hozta létre pl. a Magyar Nemzetiségi Tájékoztatási Intézetet, a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézetet és a lendvai Magyar Regionális Nemzetiségi Fejlesztési Intézetet.

3.4. A közigazgatás

Az államigazgatásban és az igazságszolgáltatásban, de még az önkormányzati szférában is fokozatosan és jelentősen visszaszorult a magyar nyelv használata az utóbbi időkben. A nagyobb települések (pl. Muraszombat) államigazgatási kirendeltséghez tartozó hivatalaiban a magyar nyelv jelenléte már csak szimbolikus. A helyzet kialakulásához a kisebbségek (különösen a fiatalabbak) is hozzájárulnak azzal, hogy következetesen a többségi nyelven szólalnak meg, és hogy a hivatalnokok sokszor nem tudnak magyarul.

Miközben ugyanis az állami költségvetés keretében biztosítva van az ún. kétnyelvű pótlék a közszférában, tehát az önkormányzati és államigazgatási hivatalokban, közintézményekben dolgozó alkalmazottaknak jár, ha a munkaköri leírásukban a nemzetiség nyelvének ismerete elő van írva, megvalósulásában azonban sok a következetlenség. A karta utolsó monitorozási ciklusában (2013–2014) megállapították, hogy míg a szlovén hatóságok szerint a közszférában magyar nyelvet is beszélő hivatalnokokat alkalmaznak, a valóságban csak a helyi önkormányzati hivatalokban használható a magyar nyelv, a testületi üléseken már ott sem. A hivatalnokok ugyanis nem beszélik megfelelően a magyar nyelvet: nagy eltérés van formális (bizonyítvánnyal tanúsított) nyelvtudásuk és valós kommunikációs készségük között. Tény viszont az, hogy számos nyomtatvány, űrlap magyarul is biztosítva van. A kormányzati portálnak is van magyar nyelvű változata, itt különböző tájékoztatók olvashatók pl. a házasságkötésről, a személyi okmányokról, a szociális ügyekről stb.

De csak alkotmánybíróági döntés tette lehetővé pl. azt, hogy a kisebbségi egyesületek magyar és olasz nyelvű nevet is választhassanak, és ne kelljen lefordítaniuk szlovén nyelvre. A Muravidék területén a cégek és egyesületek nevének pedig kétnyelvűnek kell lennie, legyen az alapító akár magyar, akár szlovén. Ugyanígy **kétnyelvű dokumentumot** kellene kapnia mindenkinek, akinek az említett területen van állandó lakása, de nem egyértelmű pl., hogy kinek jár kétnyelvű személyi igazolvány, és kinek nem.

Az ideálisnak tűnő szlovéniai közegben is folyamatosan meg kell küzdeni a kivívott, a magától értetődő kisebbségi jogokért is. A muravidéki magyar nyelvű földrajzi nevek következetes magyar helyesírás szerinti írásának fontosságát a Magyar–Szlovén Kisebbségi Vegyes Bizottság (KVB) többször is kiemelte. A **helységnevek és más földrajzi nevek kétnyelvű megjelenítése**, a magyar nevek helyesírása ma pl. azonban jóval következetesebb a korábbinál, nagyrészt a kisebbségnek a közlekedési minisztériummal folytatott tárgyalásai hatására.

3.5. Az oktatás

A kétnyelvű oktatási modell látszólag a szlovénok és a magyarok valódi egyenjogúságát szolgálta, de ezzel egyúttal a szlovén nyelvű középiskola felé irányították a magyar gyermekeket. 1981 óta működik pl. a lendvai kétnyelvű középiskola. A kezdeményezést a szlovén közösség nem fogadta különösebb rokonszenvvel, de többségük alkalmazkodott. A két nyelv mint oktatási nyelv egyenrangúsága azonban itt sem valósult meg. Többek között azért sem, mert sosem dolgozták ki ennek az oktatásnak a módszertanát, és nem képeztek erre alkalmas tanárokat. A mulasztásokat a rendszerváltás után sem pótolták, a nyelv kölcsönös tanulása mára végleg aszimmetrikussá vált, és létrejöttek a szlovén vagy magyar dominanciájú iskolai csoportok.

A magyar dominanciájú oktatásban való részvételt a család otthoni nyelve határozza meg a leginkább. Mivel a Muravidéken magas a vegyes házasságok aránya, a gyermekek nagyobb része szlovén dominanciájú csoportba jár, de még a színmagyar családoknak is kb. 1/3-a ilyen csoportba járhatja gyermekét.

Mivel a magyar kisebbség nyelvállapotánál fogva a csak anyanyelvű oktatást már nem bírná el, a szakemberek szerint csak az segít a magyar kisebbség

oktatási helyzetén, ha a meglévő és (jól) működő rendszeren belül korrekciókat hajtanak végre. Két változtatás történt az elmúlt évtized első felében: az egyik az általános iskolai, a másik a középiskolai oktatást érinti. Az általános iskola számára kidolgozták az *Egyidejű írás- és olvasástanítás szlovén és magyar nyelven a kétnyelvű általános iskolában* nevű módszert. Ezzel szeretnék megteremteni annak a lehetőségét, hogy a szülők gyermekeik első osztályba íratásakor dönthessenek úgy, hogy mindkét nyelvet elsőként jelölik meg. Néhány év kísérleti időszak után a 2015/16-os tanévben be is vezették a módszert Muravidék mind a négy általános iskolájában. A felmérések szerint a tanulók teljesítménye mind a két nyelven eléri, sőt, szlovénból meg is haladja a valamelyik nyelv dominanciájára épülő csoportokban tanulókét. A szakemberek reményei szerint a magas szintű kétnyelvű készségek kialakulása mellett a magyar nyelv revitalizációjában is szerepet játszik majd ez a módszer.

Az általános középfokú képzést a gimnáziumok nyújtják, a szakképzést a szakközépiskolák és a szakiskolák. A Lendvai Kétnyelvű Középiskolában mindháromféle képzésre lehetőség van. Az iskola honlapján található küldetésnyilatkozat szerint „[...] a kétnyelvű középiskola egy egyedülálló iskola, hiszen benne szakképzett oktatók nevelik és tanítják a fiatal szlovén, magyar és egyéb nemzetiségű diákokat, akik a kétnyelvű modellben nemcsak a két nyelvet, hanem toleranciát, a másság elfogadását tanulják meg [...]”. Az 1990/91-es iskolaévtől a magyar és szlovén nyelv oktatása a diákok nyelvi kompetenciája szerint differenciáltan folyik: anyanyelvi/első nyelvi (magyar1, szlovén1) és környezetnyelvi/második nyelvi (magyar2, szlovén2) csoportokban, külön tantervek szerint. A 2012/2013-as tanévben külön tanterv készítésével, megfelelő tankönyvek és taneszközök kiválasztásával kezdetét vette a harmadik szintű magyaroktatás: a magyar mint második nyelv részleges differenciációja. Ennek az a célja, hogy a nem kétnyelvű területről egyre nagyobb számban érkező szlovén egynyelvű diákokat minél hatékonyabban be tudják kapcsolni a kétnyelvű oktatás folyamatába. Az iskola számára ez ugyanis létkérdés, hiszen a kis létszámú magyar közösség ma már az egyetlen középiskolát sem tudja megtölteni.

A magyar nyelv oktatása három különböző formában folyik a középiskolában: a magyar mint anyanyelv, a magyar mint második (környezeti nyelv) és a magyar mint fakultatív tantárgy. A magyar mint anyanyelv közismereti

tantárgy. A tantárgy keretében a diákok megismerik és tudatosítják a magyar nyelv szerepét és státuszát Szlovéniában, az anyaországban, a többi határon túli közösségben, az Európai Unióban és annak szervezeteiben. A tantárgy feladata más népek kultúrájának, szokásainak megismerése és megbecsülése, a különböző kultúrák iránti nyitottságra való nevelés is. Az anyanyelvoktatás fontos szempontja, hogy erre a tudásra szükség van a kulcskompetenciák elsajátításához: az idegennyelv-tanuláshoz, a hatékony tanuláshoz, az állampolgári jogok és kötelességek gyakorlásához is. A magyar mint második nyelv tantárgy első sorban a nem magyar anyanyelvűeké, kommunikáció-központú, de a diákok képet kapnak a magyar irodalomról, kultúráról és történelemről is. A magyart fakultatív tantárgyként a Muravidék nemzetiségileg vegyesen lakott területein és egynyelvű szlovén középiskolákban tanítják. Általában azok választják, akik kétnyelvű általános iskolát végeztek.

A tantervek alapján kijelenthető, hogy a szlovéniai magyaroktatás hozzáadó szemléletű, és épít a diákok otthonról hozott (*vernakuláris*) nyelvváltozatára. Foglalkozik a nyelvváltozatok kérdésével, a kétnyelvűség alapvető típusaival, a nyelvtani ismeretek tanításában pedig hangsúlyozza a kontrasztív szemléletet. Az azonban általános vélemény, hogy a magyar nyelv „sorrendi helyének” választhatósága nem szolgálja a magyar–szlovén kölcsönös és kiegyensúlyozott kétnyelvűséget, és ez a választási lehetőség hozzájárul a magyarok anyanyelvi képességeinek romlásához is.

A kétnyelvű oktatási modellben kétnyelvűeknek kell lenniük a **tankönyveknek** is. A 90-es évek végéig Szlovéniában azonban csak az általános iskola alsó tagozatában voltak kétnyelvű tankönyvek, majd az általános iskolák számára a 2010-es évekre lett teljes a kétnyelvű tankönyvek palettája. A középiskola számára a 2000-es évek elején kezdődött el a tankönyvek „kétnyelvűsítése”. Ennek része volt a szlovén tankönyvek magyarra fordítása, és eközben természetesen felmerültek és csak részben oldódtak meg a szakterminológiai problémák. Ezeknek megoldása segíti, hogy az „egyenlő” kétnyelvű módszernek valóságos eredménye lehessen a kisebbség anyanyelvszemléletére és anyanyelvi öntudatára nézve.

A felsőoktatás. A Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Karán 1980 óta működik a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék. Itt képezik a kétnyelvű óvodák

és az általános iskolák alsó tagozatos pedagógusait, valamint a felsőbb szintű oktatás magyar szakos tanárait. Ugyanitt folyik tolmács- és fordítóképzés is. Az egyetemi felvételhez a diákoknak nem kell vizsgát tenniük, a középiskolai eredményekből számított, meghatározott számú pontra van szükségük a beiratkozáshoz. A magyar szakra jelentkezőknek nem kell szlovén nyelvvizsgát tenniük, más szakokon szükség van erre, ha a tanuló korábban magyar oktatásban részesült.

3.6. Kutatások

A kisebbséggel kapcsolatos, elsősorban nyelvi kutatások a Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén folynak. Az itteni kutatók tagjai a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózatnak az ausztriai és a szlovéniai régiót is képviselő alsóőri Imre Samu Nyelvi Intézeten keresztül. Kutatásaik célja lassítani a muravidéki magyarság feltartóztathatatlannak látszó nyelvvésztését.

3.7. Egyéb területek

A kultúra

Mivel a 70-es évek második felétől az őshonos nemzeti kisebbségek kulturális tevékenységét az állam anyagilag támogatja, a 80-as évek végére a legtöbb magyarok lakta faluban megalakultak a művelődési egyesületek. E csoportok, körök tevékenységét az 1994-ben létrejött muravidéki Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet (MNMI) fogja össze, koordinálja, és ellátja szakmai és módszertani irányításukat is. 2002-ben megalakult a Muravidéki Magyar Tudományos Társaság is. Az MNMI irodalmi pályázatokat ír ki, történelmi vetélkedőket, szavalóversenyeket, nyári anyanyelvi és honismereti táborokat, színház- és bábelőadásokat, zenei és néptáncprogramokat szervez. Itt működik a Bánffy Központ is: magyar könyvesbolt, kávézó, ifjúsági programok stb.

A szlovéniai magyarság érdekképviseleti szervezetei folyamatos tárgyalnak az érintett szlovén minisztériumokkal arról, hogy a magyar nemzetiségi

intézmények a kétnyelvű területen élő magyarság számára elérhető közelségben legyenek. E tárgyalásoknak van eredménye is, pl. az, hogy a Maribori Területi Levéltár regionális fiókja Lendva mellett, Völgyifaluban működhet, vagy a ljubljanaai székhelyű Nemzetiségi Kutató Intézet irodát nyitott Lendván.

A muravidéki magyar írók kezdeményezésére 1997-ben Lendva székhellyel megalakult a Szlovéniai Magyar Írók Társasága, könyvkiadásuk is jelentős.

A tömegtájékoztatás

A szlovéniai magyarok hetilapja, a *Népújság* 1958 óta tájékoztatja anyanyelvén a muravidéki magyarságot. 1993-tól kezdve az MMÖNK által alapított *Magyar Nemzetiségi Tájékoztatási Intézet* gondozza. A *Muratáj* című irodalmi, művelődési, társadalomtudományi és kritikai folyóiratot a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet gondozza, és évente két alkalommal jelenik meg.

A Muravidéki Magyar Rádió (MMR) 1958 óta sugároz műsorokat, kezdetben a Muraszombati Rádió keretében, először heti tíz percben, majd fél órában. 1984-ben önálló frekvenciát kapott, és megnyílt a lendvai stúdió is, itt napi kétórás magyar adás készült. Az adásidő a 90-es évek folyamán napi 8 órára nőtt, mára pedig már 24 órás: reggel 5.30-tól 19-ig élő műsora van, azután hajnali 5.30-ig előre rögzített magyar nyelvű műsora. Naponta többször hírek hangzanak el és a muravidéki magyarságot közvetlenül érintő témájú műsorok. Az MMR 1996 óta a Szlovén RTV-hez tartozik.

Az első magyar nyelvű televíziós műsor 1978-ban hangzott el a Szlovén TV-ben először kéthetente 15 percben, majd havonta két alkalommal 35 perces háromnyelvű (szlovén, olasz és magyar) műsorban. Az MMÖNK törekvéseinek eredményeként 1992-ben megnyílt a lendvai TV-stúdió. Kezdetben kéthetente jelentkezett félórás műsorral, majd heti fél órással, 1998-tól heti kétszer fél órással, 2002-től pedig heti négyszer félórassal.

Lendván 2004. szeptember 18-án – a Művelődési Központ épületének átadásával egy időben – hivatalosan is felavatták a magyar nemzetiségi RTV-központot, a Muravidéki Magyar Rádió és a *Hidak* televíziós műsor szerkesztőségének új épületét, több mint 850 m² területen. A magyar tele-

víziós műsorok elsősorban a muravidéki magyar nemzetiséget tájékoztatják anyanyelvükön, bemutatják hétköznapijaikat, a magyar értékeket és hagyományokat, ezenkívül a szlovén–magyar kapcsolatokat és a kisebbség anyanyelvi kapcsolatait.

A vallásgyakorlás

A vallásgyakorlás terén ugyancsak részben valósulnak meg a magyar nyelv használatára vonatkozó előírások a Muravidéken. A római katolikusok esetében Lendván például a vasárnap délelőtti három mise közül kettő magyar nyelvű, és a magyar gyermekeknek a hittant is anyanyelvükön tanítják. De hiány van magyar papokból, és a hittant is egyre kevesebben tanulják magyarul. Az evangélikusok anyanyelven történő vallásgyakorlása még nehezebb, hiszen több evangélikus lelkész nem beszél magyarul. Az utóbbi jó néhány évben azonban már Magyarországon képzett magyar lelkész és felesége teljesít szolgálatot a magyar evangélikus gyülekezetben. A néhány száz fős magyar református gyülekezetnek is van egy ideje két magyar lelkésze (egy lelkészpár).

4. Javaslatok

- a) A funkcionális kétnyelvűség szintjének emelése és a magyar nyelv státusának viszonylagos javítása érdekében szükség van egy általános nemzetiségi törvényre, amely egy dokumentumon belül rendezi a kisebbségek számára fontos területek mindegyikét, és nem külön-külön, mint eddig. Az általános nemzetiségi törvénynek a rendelkezések megvalósítása érdekében olyan ellenőrzési mechanizmust kellene bevezetnie, amely fokozza a jogok megvalósításának hatékonyságát.
- b) A **szlovén nyelv nyilvános és hivatalos használatáról szóló törvénynek** az őshonos nemzeti kisebbségek anyanyelvhasználatára vonatkozó rendelkezése 3. cikkelyében foglaltakat hozzá kellene segíteni a **megvalósításhoz**, ez elsősorban az állami szervek és intézmények feladata. Ehhez:

- a törvényi rendelkezéseket következetesen elő kell készíteni az alkalmazáshoz és valóban alkalmazni,
 - a nemzetiségileg vegyesen lakott területen működő államigazgatási ki-
rendeltségeken, az önkormányzati hivatalokban és a közszolgálati in-
tézsményekben (postahivatal, adóhivatal, szociális intézményrendszer
stb.) következetessé kell tenni a kétnyelvű ügykezelést,
 - a közhivatalok alkalmazottainak nyelvhasználati minőségét biztosítani
kell ellenőrzéssel is, és szükség esetén szankciókkal is,
 - a magyar nyelvtudást feltételként feltüntető munkaköri leírások eseté-
ben a munkahelyek betöltésénél a törvényi előírásoknak való megfele-
lésben teljes következetességre kell törekedni.
- c) Törekedni kell arra, hogy a törvényben biztosított két tannyelvű **oktatás-**
ban az öt általános és az egy középiskolában a magyar nyelv egyenrangúan
legyen az egyik oktatási nyelv.
- d) Szükség van arra, hogy a magyar közösség **növelje anyanyelve** használati
értékét azzal, hogy
- tudatosan törekszik használatára minden lehetséges helyen, és ezzel
hozzájárul a ténylegesen funkcionáló két- vagy többnyelvűség eléré-
séhez,
 - a magyar nyelv népszerűsítését tudatosan és tervszerűen szorgalmazza,
elsősorban a többségi lakosság körében, hogy a formálisan egyenrangú
nyelv elismertsége a szlovén környezetben kedvezőbbé váljon, presz-
tízse növekedjen.

IRODALOM

- Bence 2005.** Bence Lajos: A kétnyelvű oktatás problémái Szlovéniában. In: Bence Lajos: *Identitás és entitás*. Zalai Írók Egyesülete és a lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Zalaegerszeg–Lendva, 2005. 30–38.
- Göncz 2012.** Göncz László: A magyar nemzeti közösség nyelvi jogai és nyelvhasználata Szlovéniában. In: Eplényi Kata – Kántor Zoltán (szerk.): *Térvesztés és határtalanítás. A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai*. Nemzetpolitikai Kutatóintézet – Lucidus Kiadó, Budapest, 2012. 103–121. <https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2018/07/Tervesztes-es-hatartalanitas.pdf>; a letöltés időpontja: 2020. július 10.
- Hajós 2019.** Hajós Ferenc: A bilaterális egyezmény létrejötte és visszhangja az Európa Tanácsban. In: Komac, Miran – Vizi Balázs (szerk.): *Bilaterális kisebbségvédelem. A magyar–szlovén kisebbségvédelmi egyezmény háttere és gyakorlata*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2019. 9–12. http://real.mtak.hu/105073/1/BILATERALIS_SLO_HU_magyar_1111_press.pdf; a letöltés időpontja: 2020. július 2.
- Kolláth 2016.** Kolláth Anna: A magyar nyelv és oktatása Szlovéniában. *THL2: a magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata*, 12. (2016) 1–2. sz. 45–55. http://real.mtak.hu/73380/1/EPA01467_thl2_2016_01-02_045-055.pdf; a letöltés időpontja: 2020. július 10.
- Kovács 2019.** Kovács Attila: A kisebbségvédelmi egyezmény jelentősége – a szlovéniai magyar nemzeti közösség nézőpontja. In: Komac, Miran – Vizi Balázs (szerk.): *Bilaterális kisebbségvédelem. A magyar–szlovén kisebbségvédelmi egyezmény háttere és gyakorlata*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2019. 184–196. http://real.mtak.hu/105073/1/BILATERALIS_SLO_HU_magyar_1111_press.pdf; a letöltés időpontja: 2020. július 2.
- Szabómihály 2017.** Szabómihály Gizella: A magyar nyelv használata a közigazgatásban a Magyarországgal szomszédos országokban. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat, Budapest, 2017. 299–320. Szlovéniára vonatkozóan: 305–306.
- Szépfalusi 2012.** Szépfalusi István – Vörös Ottó – Beregszászi Anikó – Kontra Miklós: *A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában*. Gondolat Kiadó

– Imre Samu Nyelvi Intézet – Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Budapest–Alsóőr–Lendva, 2012.

Vančo 2017. Vančo Ildikó: A határon túli magyar tannyelvű és magyar tematikájú közoktatás. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat, Budapest, 2017. 357–430. Szlovéniára vonatkozóan: 407–415.

UKRAJNA

1. Demográfia

Ukrajna lakossága a 2001. évi népszámlálás szerint 42,2 millió. Nemzetiségi megoszlásuk: ukrán (77,8%), orosz (17,8%), kisebbségek: fehérorosz (0,6%), moldován (0,5%), krími tatár (0,5%), bolgár (0,4%), magyar (0,3%), román (moldáv) 0,3%, lengyel (0,3%), zsidó (0,2%), egyéb (1,8%). Az ukrán az államnyelv, az orosz regionálisan használt nyelv, a többi kisebbségi nyelvi státusban van.

Az ukrajnai magyarok számaránya 0,3%, az ország legnagyobb őshonos kisebbségét alkotják (bár Ukrajna nem annak tartja, csak nemzeti kisebbségnek, egyetlen őshonos kisebbségként a krími tatárokat tartja nyilván). 151 ezren vallják magukat magyar nemzetiségűnek, s mintegy 7 ezerrel többen magyar anyanyelvűnek. A közösség tömbben él, mégpedig 96,8%-uk Kárpátalján. A régió belül a magyarok településterülete a Magyarországgal szomszédos déli–délnyugati sávban koncentrálódik. A kárpátaljai magyarok 90,8%-a az Ungvári, a Beregszászi, a Munkácsi és a Nagyszőlősi járásban, illetve Ungvár, Munkács, Beregszász és Csap városokban él. A kárpátaljai magyarok túlnyomó többsége (kb. 70%-a) olyan települések lakója, ahol a magyarok abszolút többséget alkotnak (Csernicskó–Ferenc 2012, 200.).

2. A nyelvhasználatra vonatkozó törvények, a nyelvpolitika jogi dokumentumai

A Kárpát-medence Magyarországgal határos országai közül talán Ukrajnában terhelik a leginkább a nyelvpolitikát érzelmek és indulatok, bár ez nem kifejezetten a magyar kisebbségnek szól. Mindez Ukrajna létrejötte óta maga után vonja a kisebbségi törvénykezés szélsőségeit és kuszaságát egyaránt.

A nyelvek használatát nemzetközi szerződések, az alkotmány, számos törvény, köztük nyelvtörvény, illetve alkotmánybírószági határozatok szabályozzák.

Általánosságban érvényes Ukrajna vizsgált törvényeire, hogy betű szerint megfelelnek a nemzetközi szerződésekben lefektetett és az általuk is ratifikált követelményeknek, de mivel az egyes belső törvények nincsenek összehangolva, valójában jogszabályi szinten sem teljesítik vállalásaikat. Az is előfordul, hogy hatályon kívül helyeznek egy törvényt, de a helyette elfogadott új törvény hatályba lépését elhalasztják, így szabályozási hiány keletkezik. Összességében igaz, hogy Ukrajna törvényeinek rendszere nehezen tekinthető át, és az egyes törvények sokszor ellentmondanak más érvényes törvényeknek vagy az alkotmánynak.⁵⁵

Az áttekintést a kárpátaljai kisebbségi szakemberek munkái alapján végeztem, mivel egy kivételével a törvények magyarul nem érhetők el. Alapul Csenicskó István monográfiáján kívül Csernicskó István és Ferenc Viktória tanulmánya szolgál (Csernicskó 1998, Csernicskó–Ferenc 2012), a későbbi törvényekkel kapcsolatban külön hivatkozom a forrásra.

Az áttekintésben meghagytam az ukrainai magyar szakemberek e témával foglalkozó munkáiban használt, az ukrainai jogszokásokhoz igazodó magyar

55 A törvények elérhetők ukrán nyelven Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának hivatalos honlapján: <http://alpha.rada.kiev.ua> és/vagy <http://zakon1.rada.gov.ua/laws>

terminológiát. Ez nem felel meg a magyarországi törvénykezésben szokásos terminológiának, de a megfeleltetést nem tudom elvégezni, sőt, azt gondolom, hogy az ukrainai törvénykezés fentebb leírt jellemzői miatt ez még a jogász szakembereknek is gondot okozhatna.

A nyelvhasználatra vonatkozó törvénykezésnek általános jellemzője még, hogy a kisebbségek nyelvi jogait korlátozó jogszabályok a legtöbbször összefüggést mutatnak a viszonylag új ország önállóságának hangsúlyozásával. Ebből fakad az ukrán nyelv sokszor hangsúlyozott elsőbbsége és magasabbrendűsége, valamint az a törekvés, hogy a korábban a Szovjetunió idején náluk is hivatalos nyelvnek számító oroszzt háttérbe szorítsák. Ez azonban általában úgy történik, hogy a szigorú szabályok minden nemzeti kisebbségre vonatkoznak, tehát a magyarokat is sújtják.

Mindeközben általánosan igaz a kisebbségiekre, a magyarokra is, hogy számukra az ország nyelvének, az ukránnak a magas szintű elsajátításával – természetesen a saját anyanyelvük használatának a törvényekben biztosított és a gyakorlatban is megvalósuló lehetőségével – a magyar–ukrán hozzáadó (magyardomináns) kétnyelvűség kialakulása lenne a biztosítéka annak, hogy mostani helyzetükben a leginkább érvényesíthessék nyelvi jogaikat – hiszen ukránul is képesek lennének tájékozódni és tárgyalni, ha szükséges, érvényesülni a munkaerőpiacon –, hogy asszimilációjuk ne fokozódjon, hanem inkább csökkenjen.

A legfontosabb nyelvhasználati színterek, amelyeket a törvények szabályoznak (valamint amelyeket nem szabályoznak közvetlenül, mégis fontosak) a következők: a kisebbségek nyelvi jogai általában, nyelvhasználati jogaik az igazságszolgáltatásban, a közigazgatásban, az oktatásban, ezenkívül a médiában, a kulturális és a vallási életben.

2.1. Nemzetközi szerződések

Az 1991-ben függetlenné vált Ukrajna a szomszédos államokkal alapszerződéseket kötött, a Magyarországgal kölcsönösen aláírt volt az első, tartalmazta a kisebbségek jogainak védelmét is. Csatlakozott az Európa Tanácshoz, ennek feltételeként ratifikálnia kellett a *Nemzeti kisebbségek védelméről szóló keret-*

egyezményt és *A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartája*⁵⁶ című dokumentumot. A keretegyezményt 1997. december 9-én ratifikálta, a kartát azonban véglegesen csak 2003. május 15-én, és csak 2006. január 1-jétől lépett hatályba. A Nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény után vállalásai általában vonatkoznak a nemzeti kisebbségek jogaira, így nyelvi jogaira is, különösen e kisebbségek által hagyományosan és jelentős számban lakott területeken. A karta Ukrajnában a felsoroltakon kívül további 13 kisebb nemzeti kisebbség nyelvének védelmére terjed ki. De ezek a közösségek és nyelveik meglehetősen eltérő helyzetben vannak az országon belül. Nemzetiségtől függetlenül is sokan beszélnek az orosz mint korábbi államnyelvet, és sokan közülük már elukránosodtak. A karta azonban azonosan kezeli valamennyi kisebbséget, ráadásul még mindig nem dolgozták ki hozzá a végrehajtási tervet.⁵⁷

2.2. Az államnyelv, a hivatalos nyelv és a kisebbségek jogai

Ukrajna alkotmánya

Az alkotmány „garantálja az orosz és más kisebbségi nyelvek szabad fejlődését és alkalmazását” (10. cikkely), „elősegíti minden őshonos nép és nemzeti kisebbség etnikai, kulturális, nyelvi és felekezeti önazonosságának a megőrzését” (11. cikkely). Továbbá tilt bármilyen előnyt és korlátozást, etnikai származás és nyelvi sajátosság alapján is (24. cikkely). A 92. cikkely 4. bekezdése a nyelvek alkalmazásának szabályozását a törvényi előírások kizárólagos hatáskörébe utal-

56 Az erről alkotott törvény: Ukrajna törvénye „A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának ratifikálásiáról, 1992”. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, 1992 р.» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1350-14>, majd az ugyanilyen című törvény 2003-ból: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/802-15>.

57 A kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó törvények pontos adatainak forrása az ukrainai magyar nyelvészeknek a 2019. évi nyelvtörvényről szóló, újonnan megjelent kötete (Csernicskó et al. 2020), és ez a könyv segíti a további tájékozódást az itt említett törvények érvényességével, visszavonásával, hatályon kívül helyezésével stb. kapcsolatban is.

ja. A 103., 127. és 148. cikkely az államelnöki, bírói és alkotmánybírói hivatalok betöltését az államnyelv ismeretének feltételéhez köti.

Az ukrán nyelvi jogi helyzetnek az alkotmánnyal kapcsolatos jellegzetessége, hogy az alkotmánybíróság 1999. december 14-i állásfoglalásában az alkotmány 10. cikkelyét értelmezve (az ország egyetlen államnyelve az ukrán) egyenlőséget tesz az államnyelv és a hivatalos nyelv közé. Ezzel összemosza az ország államnyelvét, az ukránt a hivatalos nyelvvel. Ez így azt jelenti, hogy az egyetlen hivatalos nyelv az ukrán, holott a kisebbségi jogokra vonatkozó törvények elismerik a nemzeti kisebbségek nyelvének – a létszámaránybeli feltételek teljesülése esetén – regionálisan hivatalos státusát.

Nyelvtörvények

Ukrajnában a függetlenség elnyerése előtt sokáig az 1989-ben elfogadott nyelvtörvény⁵⁸ volt érvényben. A törvény 2. cikkelye értelmében az USZSZK államnyelve az ukrán. Az orosz „a nemzetek közötti érintkezés nyelve” maradt (4. cikkely. Az 5. cikkely biztosítja a kisebbségek számára anyanyelvük használatának jogát. A törvény a nemzetiségi többségű közigazgatási egységek területén (azaz ott, ahol egy nemzeti kisebbség képviselőinek aránya meghaladja az 50%-ot) lehetőséget nyújt arra, hogy az államnyelv mellett a nemzetiségi nyelvet használják az állami és pártszervek, a vállalatok, az intézmények működésében (3. cikkely). De a nyelvtörvényhez nem készült végrehajtási utasítás, és a jogszabály több megfogalmazása sem teremtett egyértelmű helyzetet a jogérvénysítésben.

A következő, a 2012. évi nyelvtörvény⁵⁹ sokkal tágabb kisebbségi jogokat fektetett le, biztosította például, hogy kisebbségi nyelvek regionális szinten gyakorlatilag hivatalos státust nyerjenek minden területen, az anyanyelvű oktatásban, a hivatali nyelvhasználatban, a kultúrában, a sajtóban, a kereskede-

58 Ukrajna törvénye „Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság nyelveiről”. Закон України «Про мови в Українській РСР». [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/8312-11\(LL1989\)](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/8312-11(LL1989))

59 Ukrajna törvénye „Az állami nyelvpolitika alapjairól”. Закон України „Про засади державної мовної політики”. [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5029-17\(LL2012\)](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5029-17(LL2012))

lemben, természetesen az államnyelv mellett ott, ahol létszamarányuk eléri a teljes lakosság létszámának 10%-át. Ennek alapján a magyar nyelv Kárpátalján azonban csak egy-egy megyében kapott regionálisan hivatalos státust, pedig a magyar lakosság aránya még négy járásban, négy városban és 106 faluban és nagyközségben is elérte a kívánt szintet. Ennek a törvénynek az is jellemzője volt, hogy míg az 1989. évi nyelvtörvény és más, a kisebbségi nyelvekkel is foglalkozó dokumentumok az ország nemzeti kisebbségeinek nyelveire terjedtek ki, ez a törvény a hatálya alá tartozó kisebbségi nyelvek beszélőinek jogait rögzítette. Mivel a lakosság nemzetiségi és anyanyelvi összetétele Ukrajnában közel sem azonos, a nemzetiségekre nézve az anyanyelvi jogok több kisebbséget érintettek, mint a korábbi nemzeti kisebbségi nyelvi jogok (Csernicskó et al. 2020, 27.), a lakosságnak több mint 30%-át, míg az 1989. évi törvény alig több mint 20%-át. Az ország hivatalos nyelve azonban e törvény értelmében is egyedül az ukrán maradt, holott az ország lakosságának csaknem harmada orosz anyanyelvű (Csernicskó et al. 2020, 30., 34.). Az akkori oroszbarát ukrán politika hatására történt ez a pozitív változás, a vezetőváltás után 2014-ben azonban visszavonták a törvényt, 2018 februárjában az alkotmánybíróság pedig hatályon kívül is helyezte.

A nyelvhasználatot szabályozó legújabb törvény a 2019. április 25-én elfogadott nyelvtörvény.⁶⁰ Az oktatás nyelvét a 21. törvénycikk szabályozza, de az Európai Unió valamelyik hivatalos nyelvét beszélő közösségek, így a magyarok számára is csak az elfogadástól számított öt év múlva lép életbe. Mindenképpen visszalépést jelent a 2012. évi, de még az 1989. évi nyelvtörvényhez képest is. E törvény elsősorban az orosz anyanyelvűek diszkriminálására született. De a magyar kisebbséget is érinti, mivel kimondja, hogy a közigazgatás **kizárólagos nyelve az ukrán**, s az állami alkalmazottaknak, a pedagógusoknak is nyelvvizsga-bizonyítvánnyal kell igazolniuk ukrán nyelvtudásukat. Az pedig lehetetlen, hogy az ukrán nyelv megfelelő szintű elsajátítását rövid időn belül biztosítani

60 Ukrajna törvénye „Az ukrán mint államnyelv működésének biztosításáról”. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>. A törvény szövegének nem hivatalos angol fordítása: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-REF\(2019\)036-e\(SLL2019\)](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-REF(2019)036-e(SLL2019))

tudják. Ukrajna ezzel a törvénnyel megszegi a kisebbségek nyelvi jogai terén vállalt kötelezettségeit. A törvény minden szempontból diszkriminatív és be-
tarthatatlan, hiszen valójában nem a nyelvek használatát akarja szabályozni,
hanem politikai lépésnek számít, amellyel feszültséget kelthet az országban, és
elterelheti a figyelmet fontos kérdésekről, egyúttal azonban annak megerősítése
is, hogy Ukrajna politikájában az eszmény az ukrán egynyelvűség (Csernicskó
István elemzése, vö. Magyar Hang 2019, Kárpátalja 2019). Ezzel ráadásul jogi
hiátus is létrejön, hiszen a 2012. évi nyelvtörvény 2018 óta nincs hatályban, a
2019. évi nyelvtörvény pedig csak 2024-ben lép hatályba. Az utóbbi, a 2019.
évi nyelvtörvény hangsúlyozottan egynyelvűsége törekvése pedig akár mint
eszmény, akár mint gyakorlat csak a kisebbségek kényszerű asszimilációjával
képzeltető el. Ez pedig egyenlő az emberi nyelvi jogok be nem tartásával, és
ellenkezik az UNESCO-nak a többnyelvűség melletti kiállásával, ajánlásával és
programjaival.⁶¹

2.3. Az igazságszolgáltatás

Az ukrán törvények a legutóbbi időkig (a 2019. évi nyelvtörvény megjelenéséig)
a nemzetközi kötelezettségvállalásoknak megfelelően kezelték a nyelvhasználat
kérdését az igazságszolgáltatásban. Az 1989. évi nyelvtörvény szerint a perrend-
tartás nyelve az ukrán, de a nemzetiségi többségű területeken a kisebbségi nyelv
használatára is volt lehetőség. Az ukrán nyelvet nem értő személynek a bírósági
eljárásban joga volt tolmács igénybevételére és az anyanyelvű vallomástételre
is (18. cikkely). Az ügyvédi, ügyészi munka, a jogi tanácsadás nyelve az ukrán
vagy a felek számára legmegfelelőbb nyelv (23. cikk). Hasonló jogi lehetősé-
geket biztosított a 2012. évi nyelvtörvény is. A büntető törvénykönyv tiltja és
az adómentes minimálbér ötvenszeresének megfelelő pénzbírsággal sújtja az
etnikai, vallási vagy nyelvi alapon történő uszítást (161. cikkely), 29. cikkelye
szerint pedig azok, akik nem beszélnek vagy nem megfelelő szinten ismerik az ál-
lamnyelvet, tanúvallomást tehetnek anyanyelvükön vagy azon a nyelven, ame-

61 Vö. <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/cultural-diversity/languages-and-multilingualism/>

lyet ismernek. A polgári törvénykönyv szerint Ukrajna minden állampolgárának joga van nemzeti, kulturális, vallási és nyelvi identitásának megőrzésére, kinyilvánítására (300. cikkely), a büntetés-végrehajtásról szóló törvénykönyv 8. cikkelye pedig kimondja, hogy az elítélteknek joguk van arra, hogy anyanyelvükön tegyenek tanúvallomást, panaszt, illetve hogy saját nyelvükön forduljanak kérvényeikkel, javaslataikkal a büntetés-végrehajtási szervekhez. Joguk van továbbá ahhoz, hogy anyanyelvükön kapjanak választ folyamodványaikra (Csernicskó–Ferenc 2012, 205.).

A 2019. évi nyelvtörvény 6. cikkelyének 1. pontja azonban Ukrajna minden állampolgára számára kötelezően előírja az ukrán mint államnyelv ismeretét. Ennek értelmében megtagadhatják a kisebbségi nyelvek használatát a bírósági eljárások során. A 13. cikkely szerint pedig Ukrajnában a törvényeket, rendeleteket államnyelven teszik közzé. Azt engedélyezi, hogy a törvényeket, rendeleteket krími tatár nyelven is publikálják, mert ez őshonos nyelv Ukrajnában. Arról azonban nem esik szó, hogy lehetőség lenne arra is, hogy más kisebbségi nyelveken is publikálják a törvényeket, rendeleteket (vö. Csernicskó et al. 2020, 63.).

2.4. A közigazgatás

Az állampolgároknak már az 1989. évi nyelvtörvény 5. cikkelye értelmében joguk van ahhoz, hogy az állami, társadalmi szervekhez, vállalatokhoz stb. ukrán nyelven vagy e szervezeteknél használatos más nyelven: oroszul vagy a felek számára elfogadható egyéb nyelven forduljanak. A törvény nemcsak tiltja a nyelvi alapon történő megkülönböztetést (8. cikkely), de szankciókat is kilátásba helyez a nemzetiségi nyelvek használatának korlátozása esetén. A rendelkezések szerint felelősségre vonható az a tisztségviselő, aki a nyelvtudás hiányára hivatkozva megtagadja egy nemzetiségi nyelven írt beadvány vagy folyamodvány átvételét. A törvény a nemzetiségi többségű közigazgatási egységek területén lehetőséget nyújt a nemzetiségi nyelv használatára az ukránnal egyenrangúan, de az állami és pártszervek, a vállalatok, az intézmények működésében is (3. cikkely). A 6. cikkely szerint az állami hivatalnokoknak az ilyen területeken el kell sajátítaniuk a regionális többség nyelvét olyan mértékben, hogy eleget tudjanak tenni hivatali kötelezettségeiknek.

Az állami dokumentumokat, okmányokat ukrán nyelven fogadják el és teszik közzé alsóbb szinteken is, ám itt szükség esetén más nemzetiségi nyelveken is megjelentetik. A 10. cikkely szerint a hivatalos űrlapok ukrán vagy orosz nyelvűek, az utóbbi időben azonban már csak ukrán nyelvűek. A hivatali és munkahelyi adminisztráció nyelve az ukrán, de a nemzetiségi többségű területeken a nemzetiségi nyelvet is lehet használni az államnyelv mellett a 11. cikkely szerint, ezt a lehetőséget a magyartól azonban nemrég megvonták. A hivatalos személyi okmányok (személyi igazolvány, munkakönyv, a végzettséget igazoló dokumentumok, anyakönyvi kivonatok) ukrán–orosz kétnyelvűek a 14. cikkely szerint, de Kárpátalján csak ukrán nyelvűek lehetnek.

A 2012. évi nyelvtörvény még tágította a kisebbségek anyanyelvhasználati lehetőségeit, eszerint azokban a közigazgatási egységekben (megye, járás, város, nagyközség, falu), ahol a kisebbségiek aránya eléri a lakosság 10%-át, az adott kisebbségi nyelv regionálisan hivatalos nyelvi státust kaphat. Ez Kárpátalján egy megyét, két járást, négy várost, 106 nagyközséget, illetve falut jelent (illetve ma már csak jelentett), kötelező kisebbségi anyanyelvhasználati jogokkal. Kárpátalján a lakosság majdnem 13%-a volt magyar anyanyelvű a 2001. évi népszámlálás alapján, ezért a magyar a közigazgatási szinten jól érvényesülő kisebbségi nyelvek közé tartozott (az orosz, a román és a krími tatár nyelv mellett). (Vö. Ferenc 2015, 56., Csernicskó et al. 2020, 34.).

Az 2015. évi, az *állami szolgálatról szóló törvény*⁶² – az 2014-től tartó, a kisebbségi jogokat csökkentő törvénykezési időszakban – a többi törvényhez hasonlóan jelentősen szűkítette a kisebbségi nyelvű nyilvános nyelvhasználat jogait és lehetőségeit is.

Ukrajna eleget tesz a *Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény* 11. cikkelyében foglalt kötelezettségeinek a család- és utónevek anyanyelven való használatát és hivatalosságát illetően, de a neveket mindig cirill betűkkel írják. A latin betűs írásrendszert használó ukrainai kisebbségekhez tartozó személyek, pl. a magyarok eredeti család- és utónevének cirill átírását nem szabályozza megfelelően az ukrainai jogrend.

62 Закон України «Про державну службу». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>

2.5. Az oktatás

A deklarációk szintjén Ukrajna az oktatáspolitikában eddig általában az európai normákat követte, de különböző törvényeik részletei és különböző rendeleteik folyamatosan szűkítették a kisebbségi jogokat.

Az ukrán alkotmány 53. cikkelye deklarálja, hogy Ukrajnában mindenkinek joga van az oktatáshoz, és a teljes középfokú oktatás mindenkinek számára kötelező. A kisebbségi anyanyelvi oktatás joga azonban már csak feltételese jelenik meg az ország jogrendjében. A kisebbséghez tartozó személy „anyanyelven tanulhat vagy tanulhatja anyanyelvét”. Ez a megfogalmazás azt is sugallja, hogy a két lehetőség közül egyikhez van joga: vagy anyanyelvű iskolában tanulhat, vagy államnyelvű iskolában (államnyelven) tantárgyként tanulhatja anyanyelvét. És megfelel az Ukrajna által is ratifikált *Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről* 12–14. cikkelye tartalmának, annak, hogy a keretegyezményt ratifikáló államok arra vállalnak kötelezettséget, hogy biztosítják az anyanyelv megtanulásának vagy az anyanyelven való tanulásnak a jogát, az oktatáshoz való egyenlő hozzáférés lehetőségét, s lehetővé teszik a saját (és a kisebbségi közösségek saját költségén működtetett) oktatási intézmények alapítását (vö. Cserniczkó 2016, 7.).

Már az 1989. évi nyelvtörvény szabályozta közvetlenül az oktatás nyelvét. A 25. cikkely értelmében az oktatás nyelvének megválasztása, a kisebbségi nyelvhasználat elidegeníthetetlen jog; az állam garantálja az anyanyelvi oktatáshoz való jogot. A 26. cikkely az óvodai nevelés nyelveként az ukránt nevezte meg, de megjegyezte, hogy azokon a területeken, ahol a kisebbségek tömbben élnek, létrehozhatók olyan óvodák, illetve óvodai csoportok, ahol a nevelés nyelve a kisebbségi nyelv. A 27. cikkely szerint az iskolai oktatás nyelve az ukrán. Azokon a területeken, ahol a kisebbségek tömbben élnek, létrehozhatók olyan iskolák, illetve iskolai osztályok, ahol az oktatás nyelve a kisebbségi nyelv, de természetesen ezekben az iskolákban/osztályokban is kötelező az államnyelv oktatása. A szakmunkásképző és felsőoktatási intézmények oktatási nyelvét a 28. cikkely határozta meg. Az oktatás nyelveként ez a cikkely is az ukránt nevezi meg, ám a fent említett feltételek fennállása esetén lehetőséget teremt arra, hogy a kisebbségek nyelve is az oktatás nyelve lehessen. Továbbá lehetőséget

nyújtott a törvény arra is, hogy a nemzetiségi hivatalnokokat képző szakokon olyan csoportokat hozzanak létre, amelyekben az oktatás nyelve a kisebbségi nyelv. A 29. cikkely a felvételi vizsgák nyelvét szabályozta (vö. Csernicskó 2016, 7.). A 2012. évi nyelvtörvény 20. cikke is azt rögzíti, hogy „az oktatás nyelvének szabad megválasztása az állampolgárok elidegeníthetetlen joga az államnyelv kötelező, oly mértékű elsajátítása mellett, amely elegendő az ukrán társadalomba való integrációhoz” (vö. Csernicskó et al. 2020, 52.). A 2019. évi nyelvtörvény 21. cikke azonban jelentősen szűkíti ezeket a kisebbségi nyelvhasználati lehetőségeket.

Az Ukrajna törvénye a nemzetiségi kisebbségekről (1992)⁶³ az alkotmányhoz hasonlóan fogalmaz a kisebbségek oktatásáról: „Az állam minden nemzetiségi kisebbség számára garantálja a nemzeti-kulturális autonómiához való jogot: az anyanyelv használatát és az anyanyelvi oktatást vagy az anyanyelv tanulását az állami oktatási intézményekben, illetve a nemzetiségi kulturális szövetségeken keresztül, továbbá a nemzetiségi kulturális hagyományok fejlesztését, a nemzeti jelképek használatát, a nemzeti ünnepek méltatását, a saját vallás gyakorlását, az irodalmi, művészeti, tömegtájékoztatási eszközök iránti igények kielégítését, nemzetiségi kulturális és oktatási intézmények létrehozását, valamint minden más tevékenységet, amely nem mond ellent a hatályos törvényeknek” (6. cikkely).

Az oktatást jelenleg közvetlenül a *2017. évi oktatási törvény*,⁶⁴ valójában kerettörvény szabályozza. A kisebbségi oktatással, illetve a kisebbségi tanítási nyelvű, illetve tartalmú kérdésekkel a 7., *Az oktatás nyelve* című cikkely foglalkozik. Ezzel megszűnt az a 2017-ig érvényes lehetőség, hogy a kisebbségi oktatás a bölcsődétől az egyetemig teljes egészében anyanyelven folyhasson. A cikkely 1. fejezete kimondja: „Az oktatási folyamat nyelve az oktatási intézményekben az államnyelv.” A továbbiakban ennek megfelelően sorolja fel a kisebbségek oktatási jogait, mindez azonban azt jelenti, hogy különösen az oktatási

63 Закон України «Про національні меншини в Україні». <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>

64 Закон України «Про освіту». (Ukrajna 2017. évi 2145-VIII. sz. törvénye „Az oktatásról”) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

nyelv tekintetében szűkülnek a lehetőségek: az iskola előtti időre és az 1–4. osztályra korlátozódnak a kisebbségi oktatási nyelv használatának lehetőségei.

Az egész törvény, a kisebbségekre nézve pedig a 7. cikkely és vele együtt a törvény egésze nem tesz eleget az Ukrajna által a kisebbségek nyelvi jogai terén vállalt nemzetközi kötelezettségeknek, és több saját hatályos törvénynek sem felel meg. Általánosan úgy jellemezhető, hogy az ukránt mint államnyelvet olyan mértékben emeli az Ukrajnában beszélt összes többi nyelv fölé, hogy ezzel megszünteti a kisebbségek olyan alapvető jogait, amelyek korábban megvoltak (Kárpátalja 2019). Ez a törvény, illetve a 7. cikkely megelőlegezi a kisebbségi nyelvhasználati jogmegvonást, amelyet a 2019. évi nyelvtörvény szinte minden nyelvhasználati színtérre, az oktatásra is kiterjeszt.

A törvény bevezetését 2023-ig elhalasztották, vele a 7. cikkely érvényesítését is. De a törvény 7. cikkelyében és a 2019. évi nyelvtörvény IX/3/1. és 2. bekezdésében leírtak szerint az új rendszerre való áttérésig is fokozatosan emelni kell az államnyelven oktatott tárgyak számát. A korábbi kisebbségi nyelvű oktatás tehát várhatóan fokozatosan szorul vissza az alsóbb osztályokba már addig is, míg a törvény érvénybe lép (Válasz Online 2020).

2020 januárjában elfogadták *Az általános közép fokú oktatásról* című törvényt, március 18-án lépett hatályba. Ez a törvény a 2017. évi oktatási keret-törvényben meghatározottak értelmében tovább szűkíti a kisebbségi oktatás jogait és lehetőségeit, elsősorban az oktatási nyelv területén. A kisebbségeket csoportokba sorolja, s a magyarok számára csak az 5. osztályig biztosítja az anyanyelvű oktatást. Ettől kezdve a 9. osztályig fokozatosan növelni kell az ukrán tanítási nyelvű órák számát „nem kevesebb mint” 40%-ig, a közép fokú oktatásban pedig az óráknak már „nem kevesebb mint” 60%-át ukránul kell megtartani.

A felső oktatás. A felső oktatás nyelvét – az oktatás nyelvének részeként – több korábbi törvény ugyancsak az ukránban határozta meg, de lehetővé tette, bizonyos feltételek teljesülése esetén, az anyanyelven való oktatást is. A 2014. évi felső oktatásról szóló törvény⁶⁵ pl. a 48. cikkely 2. pontjában megadja a jogot,

65 Закон України «Про вищу освіту» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/ed20140701>

hogy tantárgyakat angol vagy más idegen nyelven oktassanak külön csoportokban az államnyelv kötelező oktatásának biztosítása mellett, a 3. pont engedélyezi a magán-felsőoktatásiintézményeknek az oktatás nyelvének megválasztását az államnyelv külön tantárgyként való oktatásának kötelező biztosítása mellett. A 48. cikk 4. pontja pedig lehetővé teszi, hogy a nemzeti kisebbségek nyelvét tantárgyként oktassák a felsőoktatásban. A 2017. évi oktatási törvény 27. cikkelye és a 2019. évi nyelvtörvény 21. cikkelye azonban más módon szabályoz. Emiatt 2019-ben megváltozott a felsőoktatási törvény 48. cikkelye: a módosított 2. pont szerint az oktatás nyelvét a felsőoktatásban a 2019. évi nyelvtörvény és az oktatási törvény szabályozza. A felsőoktatási törvény megváltoztatása azt jelenti tehát, hogy Ukrajna megszüntette a magán-felsőoktatási intézmények jogát arra, hogy megválaszthassák az oktatás nyelvét (Csernicskó et al. 2020, 56–57.).

2.6. Egyéb nyelvhasználati területek

A tömegtájékoztatás. A tömegtájékoztatás nyelvével kapcsolatos törvények az állam által *A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájában* vállalt kötelezettségeit igyekeznek teljesíteni. Az Ukrajna által szintén ratifikált a *Nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény* 9. cikkének ide vonatkozó vállalása a következő: [a felek] „biztosítani fogják nemzeti jogrendszerük keretein belül, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeket ne érje hátrányos megkülönböztetés a tömegkommunikációs eszközökhöz való hozzájutásban”, továbbá „nem akadályozzák a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeket a nyomtatott tömegkommunikációs eszközök létrehozásában és használatában”.

A nyelvtörvények (az 1989. évitől kezdve) értelmében azonban a hivatalos tömegtájékoztatás nyelve az ukrán, illetve esetleg más ukrain nyelvek. A tömegtájékoztatási eszközökről szóló további törvények is ugyanezt ismétlik, az *információról szóló törvény* is. A *nyomtatott tömegkommunikációs eszközökről* (a sajtóról) *rendelkező törvény* szerint a sajtótermékek az államnyelven és más nyelveken jelenhetnek meg. A *televíziózásról és rádiózásról szóló törvény* értelmében a televízió- és rádióállomások államnyelven sugároznak műsort, de ott, ahol a nemzeti kisebbségek egy tömbben élnek, az ő nyelvükön is szólhat az

adás. A 2019. évi nyelvtörvény és az 2017. évi, az elektronikus sajtó nyelvének szabályozását megváltoztató törvény⁶⁶ a többi, ezekben az években keletkezett törvényhez hasonlóan jelentősen szűkítette ezen a területen is a kisebbségi nyelv használatának jogait és lehetőségeit.

A kultúra. A kulturális létesítmények és kulturális tevékenység területén Ukrajna szinte maradéktalanul átemelte törvénykezésébe⁶⁷ a kartában vállalt kötelezettségeit. Ez alapvetően azt jelentette, hogy a kisebbségi közösségek kulturális eseményein és ezekkel kapcsolatban – a megfelelő formák betartásával – használhatták anyanyelvüket. A 2019. évi nyelvtörvény 23. cikkelyének 2. pontja azonban előírja az államnyelv használatát a kulturális életben és a kulturális rendezvényeken is. A regionális vagy kisebbségi nyelvek használatát csak az őshonos népek és a nemzeti kisebbségek jogait meghatározó törvényben szabályozott módon engedélyezi, ilyen törvény azonban nincs (Csernicskó et al. 2020, 71.). A 23. cikkely további pontjaiban egyébként kitér a nyelvtörvény a feliratokra, a nyomtatott meghívókra, az előadások nyelvére – mindegyik esetében szerepelnie kell az államnyelvnek a kisebbségi nyelv mellett (az előadásokon pl. feliratokkal, tolmácsolással).

A vallásgyakorlás. Az ukrán állam alkotmányában, nemzetközi vállalásaiban és pl. az első két nyelvtörvényben biztosítja a kisebbségek számára nemzeti-kulturális önazonosságuk megőrzését, anyanyelvhasználatukat (az anyanyelvű és anyanyelvi oktatással együtt) és a többi között saját vallásuk gyakorlását is. A saját vallás szabad gyakorlása mellett az anyanyelvű egyházi szertartások az egyedüliek, amelyeket még a 2019. évi nyelvtörvény sem korlátoz.

66 Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2054-19>

67 Ukrajna törvénye „A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának ratifikálásáról, 1992”. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, 1992 р.» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1350-14>., majd az ugyanilyen című törvény 2003-ból: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/802-15>.

3. A nyelvi jogok érvényesülése, helyzetkép

Ez a fejezet alapvetően Csernicskó István és Ferenc Viktória tanulmányára (Csernicskó–Ferenc 2012) támaszkodik, ez egészül ki a 2012 utáni intézkedésekkel.

3.1. Nemzetközi szerződések

A nehezen elfogadott karta 2006-ban lépett hatályba, de előtte és azóta is támadják azért, mert az orosz is a védendő kisebbségi nyelvek közé sorolja. Ez is erősíti azt az általánosan kialakult képet, hogy Ukrajna nyelvpolitikáját elsősorban az orosz nyelvhez való viszonya határozza meg.

Ukrajna alkotmánya, Ukrajna törvénye a nemzetiségi kisebbségekről, a nyelvtörvények (1989, 2012, 2019) és a hozzájuk tartozó kiegészítések, módosítások, végrehajtási utasítások egy törekvést mutatnak világosan, hogy az ukrán nyelv nemcsak első helyen áll az ország nyelvei között, hanem rangban is fölöttük áll. Bár a törvények egy része ad kisebbségi nyelvi jogokat, olykor egészen kielégítő mértékben, a szabályozások egymásba fonódása, sokszor a köztük levő ellentmondások, az érvényesség-érvénytelenség bizonytalansága jogilag is csaknem áttekinthetetlen helyzetet teremt. Összességükben sem felelnek meg az ország nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségeinek, végrehajtásukban azonban különösen nem.

3.2. A közigazgatás

A nyelvhasználati gyakorlat azt mutatja, hogy az anyanyelvi ügyintézés inkább szóban lehetséges a hivatalokban, írásban csak elvétve fordul elő. Több helyen, ahol regionális hivatalos nyelvnek számít a magyar, az önkormányzatok nem biztosítják a magyar nyelvű ügyintézés feltételeit. Az is jellemző, hogy a hivatalnokoknak egy része nem ismeri a kisebbségi jogokat, és az is, hogy az érintett

lakosságnak is csak kisebbik része ismeri őket. Felmérések igazolják, hogy a jogok érvényesülését az is akadályozhatja, hogy a kisebbségek nagy része magyarul nem ismeri a hivatalos-hivatali nyelvet. 2017-ben megjelent azonban egy ukrán–magyar hivatali regiszter (Bárány et al. 2017), ez, ha nem pótolja is teljesen a hiányt, segíthet a kétnyelvű ügyintézésben.

Kárpátalján a magyarok anyanyelvüket családi környezetben használják szinte kizárólagosan, valamint a magyar közösségi, kulturális eseményeken, hivatalos helyeken, de írásban ritkán, még az abszolút többségű magyar településeken is. Pedig a törvények erre lehetőséget adnak, igaz, magyar nyelvű nyomtatványok, tájékoztatók valójában nincsenek. A feliratok, helységnevek, utcanévek esetében azonban sokkal gyakoribb már a kétnyelvűség, mint a szovjet időkben. Említést érdemel, hogy a hivatalos személynévhasználat nagyon zavaros képet mutat, a különféle átírások keverednek, így maga az azonosítás nem egyszerű. A gyakorlatban azonban használható már egy internetes oldal,⁶⁸ ennek segítségével írják át a latin betűs neveket ukránra a hivatalnokok is. Mivel a magyar esetében a megfeleltetés nehéz (az ukránban ismeretlen hangok, hagyományos írásformák miatt), például a keresztlevél igénylésekor a hivatalnokok általában figyelembe veszik azt is, ahogy a szülő gyermeke nevét ukránul leírja.

3.3. Az oktatás

A rendszerváltozás éveire erősen visszaesett a magyar tannyelvű iskolák, osztályok, illetve az ide járó tanulók száma, a 90-es évek elejétől kezdve azonban fokozatosan emelkedett. A 90-es évtized folyamán 84-ről 98-ra emelkedett a magyar nyelven oktató intézmények és kerekítve 17 000-ről 21 000-re az ezekben tanulók száma. A magyar tannyelvű iskolákba, osztályokba járó tanulók létszáma (kerekítve) a következőképpen nézett ki az évtized végén: elemi iskola: 9000, általános iskola: 10 000, középiskola: 1700. Ukrajnában 1 gimnáziumban, 46 középiskolában és 2 szakközépiskolában tanulhattak magyarul a diákok.

68 Latin betűsről cirill betűsre: <http://translit.kh.ua/#lat/passport>

2018-ban megjelent adatok szerint Kárpátalján 94 iskolában (az elemi iskolától a középiskoláig) folyik magyar nyelven (vagy magyarul is) a tanítás. De félő, hogy a 2018. szeptember 1-je óta érvényes szabályozás szerinti 27-es osztálylétszámot a magyar gyerekek száma általában nehezen éri el, így egyre kevesebb magyar osztály indulhat, bár pl. Ungváron ilyen probléma szerencsére nincs (Kovács 2018, 158–159).

Az utóbbi évtizedekben a magyar nyelvű iskoláztatásban részesülő tanulók aránya növekedett, ez a magyar nyelv kárpátaljai presztízisének emelkedését mutatta. Ebben minden bizonnyal közrejátszott a rendszerváltás utáni első évtizedben könnyebbé váló érintkezés az anyaországgal, és az is, hogy 1989-től a korábbinál több lehetőség nyílt a magyarországi továbbtanulásra. A létszámnövekedés emellett abból is származik, hogy a helyi nem magyar ajkú lakosság lehetőséget látott abban, hogy gyermekét magyarul taníttassa, különösen a városokban. Sok roma szülő is a magyar iskolát választotta, elsősorban a támogatás miatt.

A magyar kisebbségiek anyanyelvű oktatásának emelkedő tendenciája 2010-ben tört meg: a magyar anyanyelvű tanárok közül sokan külföldre mentek az egyre alacsonyabb fizetések, a megélhetési nehézségek miatt. Helyettük sokszor ukrán anyanyelvű tanárok tanítanak: így a diákok általában nem értik, ami az órán elhangzik. Ukránul azonban általában még mindig nem tanulnak meg, az ukránnyelv-oktatás ugyanis nagyon alacsony szintű. Ennek ellenére még ma is magasnak számít a magyar nyelv presztízse Kárpátalján, még mindig nagy az érdeklődés iránta a nem magyar anyanyelvűek körében is. Ez az érdeklődés feltehetően összefügg azzal, hogy különösen Kárpátalján érzékelhetően vonzó az övéknél fejlettebb magyar gazdaság, akár mint munkavégzési lehetőség, és talán a számukra célként kezelt EU-s tagsághoz is mintha valamilyen közeledési lehetőséget kínálna.

A szórványban élő magyar kisebbség (pl. a Felső-Tisza vidékén) az utóbbi évtized romló mutatóitól függetlenül is rossz helyzetben van az anyanyelvi és anyanyelvű oktatás tekintetében. A szórványterületeken, a kisebb településeken nincs mód az anyanyelvű oktatásra, nem voltak és nincsenek magyar tannyelvű iskolák, a magyar oktatására legfőljebb vasárnapi iskolákban van lehetőség. A magyar tömb szélein levő kistelepülések magyar iskolái is veszélyben vannak a

kis létszám miatt, bár az utóbbi időben elsősorban a romák demográfiai mutatói miatt ez a veszély némileg csökkent.

A 2017. évi oktatási törvénnyel, mivel hivatalosan még nem alkalmazzák, bizonyos szabályozási hiány keletkezett. A törvénynek az a törekvése, hogy életbe lépéséig is fokozatosan emelni kell az államnyelven oktatott tárgyak számát, úgy valósul meg, hogy az urán nyelvi órák számát növelik a magyar nyelv és irodalom órák terhére. Az anyanyelvű oktatás helyzete most tehát jogilag tisztázatlan, a gyakorlatban pedig fokozatosan romlik.

A 2017. évi oktatási törvény és a 2019. évi nyelvtörvény alkalmazásával a magyar tannyelvű oktatás visszaszorulhat az óvodába és az iskolák első négy osztályába. Ha ez magvalósul, a kárpátaljai magyar kisebbség jövője nagyon kilátástalanná válik.

Az oktatás szervezete. A közoktatás 11 évfolyamos Ukrajnában, a 2017. évi törvény értelmében 12 évfolyamos lesz. A tervezett közoktatási ciklus elemi iskolából (1–4. osztály), alapiskolából (5–9.) és felső osztályokból (középiskola, 10–12. osztály) áll. De már 2018-ban némileg változott is az elgondolás. A középfokú oktatásról szóló törvény értelmében a tanintézmények strukturális átalakítására került sor, és az iskolákat három kategóriába sorolják: (1) elemi iskola (1–4.); (2) gimnázium (a 9. osztályig, lehet elemi tagozata is); líceum (10–12. osztály), ez utóbbinak négy párhuzamos osztállyal kell rendelkeznie. E módosítás szerint a nemzetiségi iskoláknak csak elenyésző hányada adhat majd érettségi bizonyítványt, mert nem felel meg annak a követelménynek, hogy évfolyamonként 4 osztályt indítson.

A nemzeti kisebbségek számára az anyanyelvű oktatás a legutóbbi időkig a következő formákban valósulhatott meg: (1) anyanyelvű oktatás, az államnyelvet tantárgyként tanítják (a magyar tannyelvű iskolák), (2) államnyelvű oktatás, a kisebbség nyelvét tantárgyként tanítják, (3) két- vagy többnyelvű oktatás, a párhuzamos osztályokban más az oktatási nyelv. Ezeken kívül szórványban vannak ún. vasárnapi iskolák, pl. a magyar anyanyelvűek számára. Az új törvények következtében ezek a formák is módosulhatnak.

A magyar oktatás tartalma, a tantervek és a tankönyvek. A jelenleg érvényes törvények és rendeletek egymásnak sokszor ellentmondó tartalmúak a kisebbségi, tehát a magyar oktatás szempontjából is. A 2017. évi oktatási törvény,

amely még nem lépett életbe és a 2020. évi *Az általános középfokú oktatásról szóló törvény* mindenképpen szűkíti a kisebbségi oktatási jogokat.

A magyar tannyelvű iskolákban ma még minden tárgyat magyarul oktatnak, és tantárgyként tanulják az államnyelvet és még egy vagy két idegen nyelvet. A központilag megszabott maximális és minimális óraszám a nemzetiségi oktatásban és az államnyelvi iskolákban azonos. Az iskola a saját profilja szerint eltolhatja egy kicsit az arányokat, illetve a fennmaradó néhány órát belátása szerint használhatja fel. Az anyanyelvi oktatásra, valamint a szakkörökre (magyar néprajz, magyar történelem, tánc stb.) a fennmaradó néhány órából vagy az idegen nyelv óraszámainak rovására lehet tervezni, de a tantárgyak minimálisan betervezhető óraszámát időszakonként központilag újraszámolják. Ennek eredménye, hogy az ukrán nyelv és irodalom fokozatosan növekszik, az anyanyelv és irodalom óraszámát pedig központilag csökkentik – a heti megterhelés viszont nem változik.

A **tantervek** sok átdolgozáson, módosításon mentek át az elmúlt két évtizedben, velük együtt a magyar nyelvi tantervek is. A különböző korlátozásokkal elévült módosítások azt eredményezték, hogy ma nem egységes a magyar nyelvi tanterv. Az 1–4. osztály tanterve megfelel annak, amit a beregszászi főiskola és a Hodinka Antal Nyelvészeti Intézet az akkor, 2004–2005-ben tervezett 12 osztályos közoktatásra kidolgozott, az 5–10. osztály tantervei is nagyjából változatlanul maradtak, hiszen ezek alapján már folyt az oktatás, a 11–12. osztályét pedig össze kellett sűríteni egy tanévbe. Ebből – a szükséges megalkuvásokkal és kényszermegoldásokkal – végül a 10–11. osztály tanterve készült el 2015-ben. Ez utóbbi két tanév anyaga funkcionális szemléletű, azt tekinti a képzés fő feladatának, hogy a tanulók megtanulják a helyzeteknek megfelelő nyelvi változatok és grammatikai formák használatát. Inkább képességeket fejlesztenek, és nem grammatikát tanítanak ezekben az osztályokban. A grammatikai ismeretek oktatásának ideje az 5–9. osztály. A magyar nyelvi tankönyvek inkább a kommunikációból és a szövegből indulnak ki, s utána tárgyalják a grammatikát, ez utóbbit részletesen és többször újratekintve. (vö. Vančo 2017, 396–399.) A tantervekkel együtt folyamatosan készülnek az új tankönyvek is az elhivatott szakemberek jóvoltából. Az a legnagyobb gond velük, hogy a szinte megfelelődő óraszámra kell elosztaniuk a változatlan mennyiségű tananyagot.

Kárpátalján fokozottan szükség van a magyar nyelv idegen nyelvként (környezet- vagy származásnyelvként) való minden szintű tanítására, így tantervére, tankönyvére, módszertanára is, mégpedig a szláv forrásnyelvűség figyelembevételével. (Két éve nyílt egyetemi szintű képzés ukrán anyanyelvű, jövődöbéli magyar–angol–ukrán fordítóknak, akiket az első évben a nulláról indulva tanítanak magyarul.)

A magyar nyelv és irodalom tantárgy tankönyvein kívül a többi tankönyvet ukránból fordítják, ennek következtében sok a nyelvi-kulturális megfeleltetési hiány elsősorban a jó szakemberek hiánya miatt. A tankönyv- és egyéb segédanyag-ellátás sem megfelelő. Az oktatás színvonalát rontja az is, hogy gyakran hiányzik az anyanyelvet magas szinten beszélő tanár, az ukrán nyelv jó elsajátítását pedig több körülmény is hátráltatja: elsősorban a hiányzó módszertan és a tankönyvek.

Bár az alkotmány 92. cikkelyének 4. pontja értelmében a nyelvek használatát Ukrajnában kizárólag törvények határozzák meg, a törvények mellett számos rendelet szabályozza az oktatás nyelvének és a nyelvoktatásnak a kérdéskörét. Az ukrán nyelv helyzetének, presztízisének erősítését szolgálja pl. a 2008-ban kötelezően bevezetett új érettségi és felvételi rendszer is. 2008-ban a szaktárca az Európa számos államában már bevált gyakorlat szerint központi érettségi és egyben felvételi vizsgák bevezetéséről döntött. A rendelet szerint kötelezővé vált az ukrán nyelv és irodalom tárgyból az érettségi és felvételi vizsga mindazok számára, akik a felsőoktatásban szeretnének továbbtanulni. Az ukrán nyelv és irodalomból tett kötelező tesztvizsga követelményei azonban teljesen azonosak az ukrán tannyelvű iskolákban érettségizők és a nem államnyelven tanulók számára. Ez a gyakorlat hátrányosan érinti a magyar kisebbségeket, és csökkenti esélyüket a felvételi eljárás során. Azóta megnövelték ugyan az ukrán nyelv tanulására szánt óraszámot, és kísérletet tettek egyes tantárgyak ukrán nyelvű oktatásának bevezetésére, mindez azonban nem csökkenti az ukrán anyanyelvűekkel szembeni hátrányt.

2010-ben már volt Kárpátalján minisztérium által elfogadott tanterv a magyar mint idegen nyelv fakultatív tanítására. 2012-ben több ukrán iskola is kérte, hogy a magyart második idegen nyelvként bevezethessék. Ezt a kérést a minisztérium azzal az indokkal utasította el, hogy a magyar mint idegen nyelv

oktatására nincs a minisztérium által engedélyezett tanterv-, tankönyv- és módszertani csomag. Azóta ez változott, a 2015/16-os tanévtől kezdődően tanulhatják a kárpátaljai kisiskolások a magyart idegen nyelvként.

A magyarországi egyszerűsített honosítási eljárásról szóló 2011. évi törvénynek és az anyaország pozitív támogatáspolitikájának köszönhetően jelentősen nőtt a kárpátaljai magyar tananyelvű első osztályokba beíratott tanulók száma. A növekedéshez hozzájárult a roma szülők magyar iskolaválasztása és a roma kisebbség születési rátája is. De hatással van a növekedésre Magyarország magyar–magyar politikája, a támogatások, a magyarországi továbbtanulási lehetőségek, a státustörvény stb. és Magyarország rendszerváltás után tapasztalt fejlettsége is.

A felsőoktatás, a tanárképzés, a tanártovábbképzés. Ukrajna 2005-ben csatlakozott a bolognai folyamathoz, s ez számos oktatáspolitikai változást felgyorsított. Ezek során felszínre kerültek olyan problémák és kérdések, amelyek megoldását nem lehetett halogatni (pl. az oktatás minősége, a korrupció elhatalmasodása a felsőoktatásban, a felsőoktatás hatékonysága stb.).

2008-ban az európai mintára bevezetett új egységes érettségi és felvételi rendszerben kötelezővé vált az ukrán nyelv és irodalom érettségi és felvételi vizsga mindazok számára, akik a felsőoktatásban szeretnék folytatni tanulmányaikat. Deklarált céljuk szerint ez biztosította volna az esélyegyenlőséget a felvételinél azzal, hogy egységes megmérettetést és feltételt biztosít minden jelentkezőnek. Az egységes érettségi és felvételi ukrán nyelvből és irodalomból a kisebbségi nyelven tanuló diákok számára azért volt különösen hátrányos, mert az ukrán nyelv és irodalom tantárgyat más tantervek szerint tanulták, mint az ukrán iskolákban, és mert az ukrán nyelv oktatása a kisebbségi iskolákban nagyon alacsony szintű: a tantervek és tankönyvek nem az idegen nyelv oktatásának módszertanát követik, és általában olyan pedagógusok tanítják, akik nem eléggé képzettek. Az ukrán tananyelvű iskolákban érettségizők és a nem államnyelven tanulók számára kezdetben teljesen azonos és a nem ukrán anyanyelvűek számára hátrányos vizsgakövetelmények később azonban némileg módosultak: engedélyezték, hogy a nemzetiségi iskolák végzősei szaknyelvi szószeredet használhassanak a vizsgákon, majd azt, hogy a szaktárgyakból az oktatás nyelvén vizsgázzanak.

Egyetemek, főiskolák, ahol magyar tanítási nyelven (tanári) diplomát lehet szerezni:

- II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász (a Károli Gáspár Református Egyetemmel együttműködésben)
- Az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási-tudományos Intézete, ezen belül:
- Ungvári Nemzeti Egyetem, Magyar Filológiai Tanszék, Ungvár,
- Ungvári Nemzeti Egyetem, Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék, Ungvár,
- Ungvári Nemzeti Egyetem, Fizika és Matematika Tanszék, Ungvár,
- Beregszászi Egészségügyi Koledzs, Beregszász,
- Budapesti Corvinus Egyetem Kertészettudományi Kara Határon túli Levelező Tagozatának Beregszászi Konzultációs Központja, Beregszász,
- Nyíregyházi Főiskola, Gazdasági és Társadalomtudományi Kar, Beregszászi Kihelyezett Képzés, Beregszász,
- Ukrán Nemzeti Biotechnológiai és Természettudományi Egyetem Kihelyezett Részlege.

A tanárok képzését a Kárpátaljai II. Rákóczi Ferenc Főiskola (1994-től) a budapesti Károli Gáspár Református Egyetemmel együttműködve, valamint a mai nevén Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Filológiai Tanszéke (1964-től) végzi. Jó lenne, ha az előbbi képzést Ukrajnában is akkreditálnák, nagy előrelépés lenne a szaktanárok képzésében. Az ukrainai tanárképzési lehetőségek mellett igénybe veszik a kárpátaljai magyarok a magyarországi oktatási lehetőségeket is, elsősorban a magasabb képzési színvonal miatt. Az ukrainai gazdasági helyzet mellett talán ezért is csökkent a szülőföldjükön magyar felsőoktatásban részt vevők száma (pl. a beregszászi főiskolán csaknem harmadára csökkent a végzősök száma 2010 és 2015 között).

A **tanártovábbképzést** a Kárpátaljai Pedagógus-továbbképző Intézet végzi. Évenként tart továbbképző tanfolyamokat évtizedek óta a megye összes közoktatási intézményének tanítói és tanárai számára. Beregszászi részlegében minden más szakos tanár részére szerveznek magyarul tanfolyamot, a magyar szakosoknak pedig Beregszászban is, és az ungvári központi intézetben is évente tartanak ilyen kurzust. Jelentős a Kárpátaljai Magyar

Pedagógusszövetség által évente megtartott Kárpátaljai Nyári Kölcsey Pedagógusakadémia. Itt a magyar nyelven oktató tanárok intenzív posztgraduális képzése folyik azzal a céllal, hogy a magyar nyelvű közoktatás színvonala erősödjön.

3.4. Egyéb nyelvhasználati területek

A tömegtájékoztatás. Kárpátalján jelennek meg megyei és járási lapok, van irodalmi folyóiratuk, van magyar nyelvű könyvkiadásuk: szépirodalmi, ismeretterjesztő, tudományos stb. Vannak magyar nyelvű internetes hírportálok, a megyei rádióknak és televízióknak vannak magyar adásai. A magyar adások szerkesztősége nemrégiben megalapította a TV21Ungvár csatornát.⁶⁹ A beregszászi magyar színház sikeresen működik. De az utóbbi években a rádióban és televízióban pl. folyamatosan csökken a magyar műsoridő, és a magyar sajtótermékek visszaszorítására is vannak törekvések. A 2019. évi nyelvtörvény ez utóbbi tendenciát valószínűleg tovább erősíti.

A kultúra. A 2019. évi nyelvtörvény megjelenéséig, illetve érvénybe lépéséig nagy általánosságban nincsenek nyelvhasználati gondok a kultúra területén. Több magyar kulturális, hagyományőrző és irodalmi egyesület működik. A kárpátaljai magyar írók szakmai érdekvédelmi szervezete a *Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportja*, fóruma az *Együtt* című irodalmi-művészeti-kulturális folyóirat. 2008-ban jött létre a *Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet* (KMMI), három területen (közgyűjteményi, közművelődési, tudományos kisebbségkutatási) látja el tevékenységét. A KMMI tízezer kötetes könyvtárral rendelkezik, számos kiállítást, szakmai fórumot szervezett. Anomáliák természetesen voltak, vannak, mint pl. hogy külföldi filmek csak ukrán nyelvű szinkronnal vagy felirattal játszhatók a mozikban. De a 2019. évi nyelvtörvény 23. cikkének előírása, hogy minden rendezvényen kötelező a más nyelvű szöveg ukrán nyelvű megjelenítése, nagy költséget jelent majd a szervezőknek (fordítás, tolmácsolás, feliratozás, szinkronizálás). Ezzel nehezebbé válik a kisebbségek számára az

⁶⁹ <http://tv21ungvar.tv/hu/>

identitásuk megőrzéséhez nélkülözhetetlen kulturális tevékenységek gyakorlása (Csernicskó et al. 2020, 71.).

A vallás. Kárpátalján 37 felekezet van, a magyarok a református (68,4 ezren), a római katolikus (54 ezren) és a görögkatolikus (15 ezren) egyházhoz tartoznak. Ukrajna létrejötté óta minden felekezetben élénk magyar nyelvű egyházi és hitélet folyik, általában magyar nyelven. A magyar nyelvű papok hiánya azonban általános, bár a rendszerváltás óta kárpátaljai magyarok is tanulhatnak magyarországi és erdélyi teológiákon.

A református egyház 1990 óta jogi személyként működhet, lehetőségei, kapcsolatai tehát bővültek, oktatási intézményeik, gyermekotthonaik, különféle missziók jöttek létre. A 120 körüli gyülekezetben mintegy 80 lelkész szolgál a 2017. évi adatok szerint (vö. Pogány 2018, 239–242.). Teológiai képzésre Kárpátalján nincs lehetőség, az egyház lelkészei Magyarországon tanulhatnak, lelkipásztori munkatársak pedig a Sárospataki Református Teológiai Akadémia és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola beregszászi közös képzésén szerezhetnek végzettséget.

A római katolikus egyháznak Kárpátalján 47 plébániája és 54 filiája van, ezekben a szolgálatot 35 pap látja el. A papok közt vannak helyiek, Ukrajna más részeiből valók, magyarországiak, lengyelek, szlovákok és még németek is, magyar anyanyelvű közülük 19 személy. A papok túlterheltsége kritikus, a paphiány nem, és néhány magyar nyelvű pap folyamatosan végez Magyarországon. Iskoláik és gyermekotthonaik is vannak, és egyéb karitatív tevékenységet is végeznek.

A görögkatolikus egyház – egykori betiltott egyházként – a rendszerváltás utáni rehabilitációval lehetőséget kapott ingatlanjai visszaszerzésére. Ha ez nem sikerült, új templomokat, egyéb épületeket emeltek. A kárpátaljai görögkatolikusok létszámának a magyar anyanyelvűek csak mintegy tizedét teszik ki, és különösen ők küzdenek a lelkipásztorok hiányával. A hiány enyhítésére az ungvári szemináriumban (itt nincs magyar nyelvű képzés) és külföldön folyik a lelkipásztorok képzése. (A vallás című fejezet egészére vö. Pogány 2018, 234–243.)

4. Javaslatok a magyar kisebbség helyzetének alakítására

A kárpátaljai magyarok helyzetét, szükségleteit mélyen ismerő és tudományos alapossággal feldolgozó a Csernicskó István Ferenc Viktóriával együtt kidolgozott és felvázolt javaslatai alapján, azok kiegészítésével vázoljuk fel azokat a javaslatokat, amelyek elősegíthetik a közösség további fennmaradását (Csernicskó–Ferenc 2012). A problémák egy részének megoldásához szükség van az ukrán állam bevonására (a kisebbség szervezetei révén diplomáciai úton), más részük magának a kisebbségnek a feladata, sokszor az anyaország segítségével. Céljaik azonosak a Kárpát-medencei többi magyar kisebbségével, talán csak a megvalósulás lehetséges módjai speciálisak.

A magyar nyelv funkcionális térvesztésének megállításához, használati körének bővítéséhez, presztízsének növeléséhez az alább következő lépések megtétele szükséges Csernicskó István és Ferenc Viktória szerint (Csernicskó–Ferenc 2012). A javaslatok általánosak, az operatív tervezést nem érintik. De mivel a lépések nagy részét az ukrániai magyar kisebbség szervezeteinek, megbízottainak kell elvégezniük, a magyarországi nyelvstratégia szempontjából ez a hiány nem döntő jelentőségű. Az általuk Magyarországtól várt lépések pedig nagyobb részt olyanok, amelyeket Magyarország a Kárpát-medencei magyar kisebbségi területeken általában érvényesíthet, ezért ezek *A Kárpát-medencei magyar kisebbség nyelvstratégiája* című általános fejezetben találhatóak.

Az egyes lépések felsorolása előtt szükséges hangsúlyozni, hogy a kárpátaljai magyar kisebbségnek fel kell lépnie nemzetközi jogvédő szervezeteknél, hogy **a 2017. évi oktatási és a 2019. évi nyelvtörvényt** a mai formájában még a bevezetése előtt **visszavonják**, az Ukrajna által vállalt nemzetközi vállalásoknak, illetve a kisebbségek, így a magyar kisebbség eddig megszerzett jogainak megfelelően **alakítsák át**.

- a) Jogi, politikai lépések:
- Az Ukrajna által hozott jogszabályok egyrészt tegyenek eleget a nemzetközi egyezményekben vállalt kötelezettségeiknek, másrészt harmonizálják őket egymással, hogy megszűnjenek az egyes jogszabályok közti ellentmondások.
 - Folyamatosan követnie kell a kisebbségi közösségnek és Magyarországnak is a magyar kisebbségek nyelvi jogi helyzetének változásait, elemezni kell őket, s ha szükséges, szakmailag elő kell készíteni a rájuk való reakálást.
- b) A kivívott közigazgatási jogok érvényesítéséhez meg kell teremteni az érvényesíthetőség feltételeit: a technikai, az anyagi feltételeket a kisebbség jogérvényesítési akaratának fokozásával együtt:
- Kétnyelvű ügyintézők képzése, űrlapok, formanyomtatványok létrehozása, tájékoztató táblák és feliratok készítése a kétnyelvű hivatali/hivatalos ügyintézéshez.
 - A kétnyelvű ügyintézés lehetőségéről tájékoztatni kell a nyelvhasználókat, a vállalkozásokat, bátorítani kell az önkormányzatokat. Segíteni kell a magyarra fordításban, a szöveg ellenőrzésében pl. egy internetes portállal, telefonos elérhetőséggel rendelkező szakfordítói csoporthoz irányítással. Kétnyelvű iratminta- és űrlapgyűjteménnyel segíteni kell az önkormányzatok és a vállalkozók munkáját.
 - A magyar személynevek átírásának kérdését egy ukrán–magyar és magyar–ukrán átírási rendszer kidolgozásával kell segíteni, illetve fel kell vetni a kétoldalú tárgyalásokon a magyar névhasználati jogok problémáját.
- c) A magyar nyelv presztízsének emelése szükséges a magyar anyanyelvűek magyarnak maradásához:
- Belső presztízs: saját helyi magyar nyelvváltozatuk értékeinek bemutatása
 - Külső presztízs: a többségek általában gazdasági célú magyartanulásának biztosítása
- d) Az anyanyelvi oktatás kiemelt szerepet játszik a nemzeti identitás fenntartásában, újratermelésében, illetve az anyanyelv használatának, a magyar nyelvű közélet háttérének és jövőjének biztosításában.

- Törekedni kell rá, hogy az anyanyelvű oktatás a magyarok számára újra törvényileg és a gyakorlatban is biztosítva legyen a teljes képzési időben, a szerzett jogokról nem szabad lemondani.
 - A szülőket tájékoztatni kell arról, milyen előnyei vannak az anyanyelvi oktatásnak, és milyen hátrányokkal jár, ha többségi oktatási nyelvű intézményt választanak gyermeküknek. Ezek a tájékoztatók legyenek erkölcsi ítéletektől mentesek és szakszerűek.
 - Biztosítani kell a magyar anyanyelvű nem magyar szakos tanárok képzését: meggyőzéssel, támogatással – rájuk ugyanis nagy szükség van a magyar nyelvű oktatásban, hiszen általuk lesz biztosítva a magyar nyelvű iskolai környezet és az anyanyelven való képzés bármely szakterületen.
 - Támogatni kell a magyar szakos tanárok képzését és továbbképzését anyagilag és szakmailag is.
 - Támogatni kell anyagilag és szakmailag is az olyan alkotócsoportok munkáját, amelyek a tantervek, tankönyvek, módszertani anyagok összeállítását végzik.
- e) Az államnyelv magas szintű ismerete hozzásegíti a kisebbségi közösséget a magyardomináns hozzáadó kétnyelvűséghez. Ez a magyar nyelv és kultúra kisebbségi helyzetben való továbbélésének egyetlen reális formája.
- Az államnyelv eredményes elsajátításához ki kell dolgozni speciális tanterveket, tankönyveket, segédleteket a magyar tannyelvű iskolák számára. A kezdeményezéseket folytatni kell, a kárpátaljai szakembereken kívül magyarországiak is részt vállalhatnak a munkában.
 - Szükség van sajátosan a magyar tannyelvű iskolák számára képzett, magyarul is beszélő ukrán nyelv és irodalom szakos tanárookra, akik elsajátították az ukrán nyelv idegen nyelvként való tanításának módszertanát. Az Ungvári Nemzeti Egyetem ez irányú kezdeményezését megerősítve folytatni kell.
- f) A szórványban élő magyarok számára, akik már egyáltalán nem, vagy csak alig beszélnek magyarul, szintén anyanyelvük (első nyelvük) a leghatékonyabb tannyelv, csakhogy ez esetükben a többségi nyelv. Magyar nyelvi tudásukat pedig nyelvelénkítéssel vagy nyelvlesztéssel kell fejleszteni. Ehhez

módszertan és tanterv szükséges, valamint egyetemi vagy főiskolai teljes képzésben részesült szakember. A szakemberek képzését magyarországi és kárpátaljai pedagógusképző intézményeknek együttműködésben kellene megvalósítaniuk. Együttműködésben kellene kidolgozni a nyelvélénkítés-nyelvéllesztés helyi módszertanát és tantervét is.

- g) A helyi magyar nyelvváltozatokat, nyelvi kontaktusokat, a sajátos oktatási területeket tovább kell kutatni. Ehhez támogatni kell a helybeli kutatásokat, köztük a Termini-hálózat kárpátaljai szervezetének, a Hodinka Antal Intézetnek, valamint az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Filológiai Tan-
székének munkáját.
- h) Szükség van a magyar szaknyelvi felzárkóztatásra az iskolai képzéshez, különösen a szakképzéshez, valamint a szakmák magyar nyelvterületen való műveléséhez, valamint a magyar–magyar gazdasági együttműködéshez.
- i) A kárpátaljai magyar anyanyelvűeknek közel 6%-a etnikailag roma. Kisté-
lepüléseken a magyar tannyelvű iskolák fenntartásában, a magyar egyhá-
zak, intézmények működésében meghatározó szerepük van. A velük kap-
csolatos speciális feladatokra figyelmet kell fordítani.

IRODALOM

- Bárány et al. 2017.** Bárány Erzsébet – Csernicskó István – Gazdag Vilmos – Hires-László Kornélia – Kótyuk István – Márku Anita: *Ukrán–magyar hivatali (regiszter) szótár*. „RIK-U”, Ungvár, 2017.
- Csernicskó 1998.** Csernicskó István: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest, 1998.
- Csernicskó 2016.** Csernicskó István: Veszélyben az anyanyelvi oktatáshoz való jog Ukrajnában? *Közzoktatás*, 21. (2016) 3–4. sz. 7–9. <http://real.mtak.hu/43511/>; a letöltés időpontja: 2020. február 27.
- Csernicskó et al. 2020.** Csernicskó István – Hires-László Kornélia – Karmacsi Zoltán – Márku Anita – Máté Réka – Tóth-Orosz Enikő: *Tévtút az ukrán nyelvpolitikában: Ukrajna törvénye „Az ukrán mint államnyelv működésének biztosításáról”*. Termini Egyesület, Törökbálint, 2020. http://hodinka-intezet.uz.ua/wp-content/uploads/2020/05/Tevut_az_ukran_nyelvpolitika_ban_2020.pdf; a letöltés időpontja: 2021. január 8.
- Csernicskó–Ferenc 2012.** Csernicskó István – Ferenc Viktória: ... ÉS KÍVÜL. A kisebbségi nyelvhasználat jogi keretei és azok gyakorlati alkalmazhatósága Kárpátalján. In: Eplényi Kata – Kántor Zoltán (szerk.): *Térvesztés és határtalanítás. A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai*. Nemzetpolitikai Kutatóintézet – Lucidus Kiadó, Budapest, 2012. <https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2018/07/Tervesztes-es-hatartalanitas.pdf>; a letöltés időpontja: 2020. február 20.
- Ferenc 2015.** Ferenc Viktória: Magyar vagy ukrán nyelvű ügyintézés? Jogismeret, tudatosság és nyelvválasztás összefüggései a kárpátaljai magyarok körében. *Pro Minoritate*, 24. (2015) Ősz. 54–68. <https://prominoritate.hu/wp-content/uploads/2019/05/ProMino-1503-04-Ferenc.pdf>; a letöltés időpontja: 2020. február 14.
- Kovács 2018.** Kovács Péter 2018. A magyar nyelvű iskolai oktatás. In: Pusztay János – Zékány Krisztina: *A kárpátaljai magyarság a 21. században. Esszék, tanulmányok*. Nap Kiadó Kft., Budapest. 158–179.
- Pogány 2018.** Pogány István: Kárpátalja felekezeti megoszlása. In: Pusztay János – Zékány Krisztina: *A kárpátaljai magyarság a 21. században. Esszék,*

tanulmányok. Nap Kiadó Kft., Budapest. 233–243.

Szabó Mihály 2017. Szabó Mihály Gizella: A magyar nyelv használata a közigazgatásban a Magyarországgal szomszédos országokban. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője.* Gondolat, Budapest, 2017. 299–320. Ukrajnára vonatkozóan: 313–314.

Vančo 2017. Vančo Ildikó: A határon túli magyar tannyelvű és magyar tematikájú közoktatás. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője.* Gondolat, Budapest, 2017. 357–430. Ukrajnára vonatkozóan: 393–399.

INTERJÚK

Kárpátalja 2019. *Milyen lehet az ukrán nyelvpolitika a választások után?* (Interjú Csernicskó Istvánval). *Kárpátalja* (2019. augusztus 16.) <https://karpataljalap.net/2019/08/16/milyen-lehet-az-ukran-nyelvpolitika-valasztasok-utan/>; a letöltés időpontja: 2020. március 8.

Magyar Hang 2019. *Ukrán szájkosár? Betarthatatlan a nyelvtörvény* (Interjú Csernicskó Istvánval). *Magyar Hang* (2019. június 3.) https://magyarhang.org/kulfold/hataron_tul/2019/06/03/ukran-szajkosar-betarthatatlan-a-nyelvtorveny/; a letöltés időpontja: 2020. március 2.

Válasz Online 2020. *Tényleg új jogfosztás készül Ukrajnában: 10 pontban a magyar oktatást megfojtó törvényről* (Interjú Csernicskó Istvánval). *Válasz Online* (2020. február 5.) <https://www.valaszonline.hu/2020/02/05/ukrajna-oktatasi-torveny-nyelvtorveny-karpatalja-szabalyozas/>; a letöltés időpontja: 2020. március 2.

A kötetet a Magyarságkutató Intézet adta ki.

Postacím: 1014 Budapest, Uri utca 54–56.

Web: mki.gov.hu

Email: kiado@mki.gov.hu

Felelős kiadó: Horváth-Lugossy Gábor, a Magyarságkutató Intézet főigazgatója

Felelős szerkesztő: Virág István

Borítóterv, műszaki szerkesztés: Tóth Gábor, Tóth Mihály

Nyomás és kötés: OOK-PRESS Nyomda, Veszprém, ookpress.hu

Nyelvpolitika és nyelvstratégia Európában I.

A kötet először áttekinti a Kárpát-medencében élő, valamennyi őshonos magyar kisebbség helyzetére, nyelvhasználatára vonatkozó általánosan érvényes jellemzőket, és átfogó stratégiai lépéssort fogalmaz meg. Ez után utódállamonként vázolja fel a magyar kisebbségek nyelvhasználati, továbbá az ezzel összefüggő demográfiai, nyelvi jogi, kétnyelvűségi, nyelvválasztási helyzetét, azokat a stratégiai lépéseket, javaslatokat, amelyek a magyar kisebbség anyanyelvének megtartásához szükségesek.

